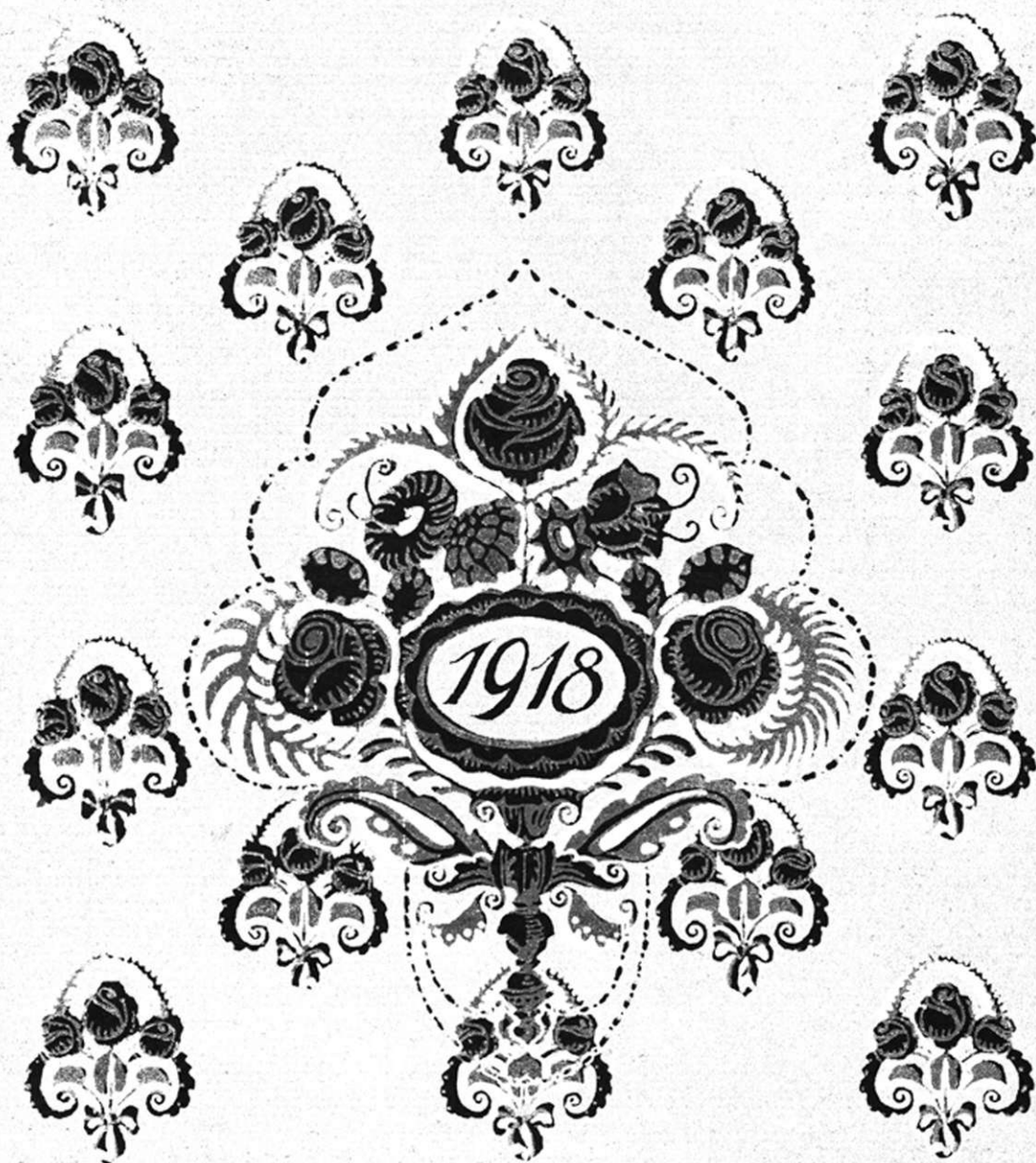

LJUBLJANSKI ZVON

JUNIJ

LETNIK: 38
TISK ZADRUGA LJUBLJANI

ŠTEV. 6.

Vsebina junijevega zvezka.

1. Igo Gruden: <i>Srečanje</i>	377
2. Oton Župančič: <i>Vprašanje</i> . — Ant. Debeljak: <i>Demant</i>	378
3. Alojz Kraigher: <i>Mlada ljubezen</i> . (Konec.)	379
4. Vladimir Levstik: <i>Gadje gnezdo</i> . (Dalje.)	393
5. Janko Glaser: <i>Matija Gubec</i>	405
6. Dr. Ivan Lah: <i>Rod Jurija Klemenčiča</i> . (Dalje.)	406
7. Avgust Žigon: <i>Krst pri Savici</i>	413
8. Pastúškin: <i>Dnevi</i>	429
9. Juš Kozak: <i>Marki Groll</i> . (Dalje.)	430
10. A. Novačan: <i>Titan</i>	435
11. Fran Tratnik: <i>Aforizmi o umetnosti</i>	436
12. Književnost in umetnost	439
Ž.: <i>Kveder-Demetrovič Zofka</i> . — Juš Kozak: <i>Kristan Etbin: Pertinčarjevo pomlajenje</i> .	
13. Listek	441
Dr. Iv. Lah: <i>Eliška Krasnohorska</i> . — J. Š—r.: <i>† Anton Koder</i> .	
14. Kulturno-politični pregled	444
Dr. Matija Ambrožič: <i>Dr. Alojz Zalokar: O ljudskem zdravju</i> . — Anton Loboda: <i>„Književni Jug“</i> .	

Redakcija tega zvezka se je zaključila 15. junija 1918.

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 20 K, za pol leta 10 K, za četrta leta 5 K, za vse neavstrijske dežele po 30 K na leto.

===== Posamezni zvezki se dobivajo po 2 K. =====

Odgovorni urednik: Oton Župančič.

Sourednika: Anton Loboda in Milan Pngelj.

Upravništvo se nahaja v Sodni ulici št. 6.

Lastnina in založba „Tiskovne zadruga“ z. z. o. z. v Ljubljani.

Tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

Igo Gruden:

Srečanje.

V Ljubljani, na „Večni poti“.

Kdaj sem te ljubil, kje sem te sanjal
v kateri pomladi, v kateri deželi:
v pokrájini žalostni ali veseli,
v krajih, kjer k lotosu lotos se sklanja?

Bila je bajka li ali življenje?
O, sanje so bile, bilá ni resnica:
spomini vsa bleda imeli so lica,
mehko je v duši biló hrepenenje.

Pavla, — o, koliko let je že tega?
Mordá pa je hip le, ki v večnost se utrne,
zveneča minuta ure srebrne,
v mraku smehljaj od brega do brega? . . .

Kdaj sem te ljubil, kje sem te sanjal,
v kateri pomladi, v kateri deželi:
v pokrájini žalostni ali veseli,
v krajih, kjer k lotosu lotos se sklanja?

Glej tam oblak, ki nem izgoreva,
glej rožo ob poti in ptico nad nama:
kam greva, kam toneva tiha in sama
v nemih trepetih gasnočega dneva?

Roka je v roki in v srcu srcé je
in duša se duši je v dno potopila . . .
kot večno bi v večnost po poti hodila,
več se nad nama ne ganejo veje.

17. maja 1918.

Ne vem, kaj bi pomenil. — Ali ste sami sebe

Oton Župančič:

Vprašanja. *Justo sičus (?)*

Kdo si, ki rad bi kupil narod moj?
S čim si prišel za duše barantât?
O siromak, da vidiš naš zaklad,
razdril bi šotor, zbežal še nocoj.

Kdo si, ki vodil rad bi narod moj?
Si naskrivaj si kdaj izprašal vest?
Si našel, da do zadnjega si zvest?
Če nisi, skleni rôke nad seboj.

Kdo si, ki rad bi pel nam: Narod moj!?
Si že izmeril njega globokost?
Občutil pevcev starih dni modrost?
Preplêhek nam, piščalkar, spev je tvoj. —

Veš, kaj je dolgih, težkih tisoč let?
Veš, kaj izsanjal v njih je kralj Matjaž?
Moj narod moder je kot kralj Matjaž,
moj narod star je težkih tisoč let!

Ant. Debeljak:

Demant.

Zeleni les — ugreznjena luščina,
nad njo nebes poveznjena loščina:
v obzoru se sprijemata
in dan-demant objemata.

Li mene solnce, jaz sem vpil vesoljno?
V vseмир jaz-žarek sem razlil se voljno:
meglí mi vid omotica,
vse sama le brezpotica!

Alojz Kraigher:

Mlada ljubezen.

(Konec.)

XII.

Prvi znanec, ki ga sreča Tomo na Gorenjskem, je prijatelj Marko Mravlja, s katerim je na Dunaju jako mnogo občeval. Pozdrav je kaj prisrčen:

„Odkod in kam, nevérník?“

„Študirat sem prišel, pej-freškovec.“

„Imenitno! K izpitu pojdeš? Jaz se že nekaj tednov pripravljam nanj. Pri kom stanuješ?“

„Ne vem. V hotelu si poiščem ...“

„Torej pojdiva! — Ampak to je pametno: — skupaj se poprimeva, Tomaž! Vmes pa se poveselimo in si zapojemo!“

Marko Mravlja je doma iz Goriške in je na obisku pri svojem stricu, davčnem uradniku. Po študijah je mlajši nego Tomo, a po obrazu je starejši in zrelejši. Zagorela lica mu obkroža rdečkastorumena brada, skoraj zanemarjena, za njegova leta nekoliko prepolna. Sinje oči so mu sanjave in zamišljene, a neizmerno vdane in privlačne. Ob vsi odkritosrčnosti, ki gleda iz njih, se vendar zdi, da skušajo skriti neko zagonetno krivdo. Zato je tuintam njegov pogled nekoliko nestalen, njegova kretnja malo previhrava in nestrpna. Mehek človek je, a po značaju trden; miren in precej sentimentalni; razvname se samo v prepirih za narodnost in za svobodo in za umetnost, zlasti za

glasbeno umetnost, ker je navdušen in strasten pevec. *Ali je slava 90*

Tomo je naenkrat ves njegov in čeprav bi rad čimprej prišel do Vêre, ne vé, kako bi se ločil od prijatelja. Na stanovanje mora z njim, kjer ga predstavi teti in sestričini. Marko se vrtil iz kota v kot, iz sobe v sobo, in išče nekaj; a zdi se, da ne vé, kaj išče. Vedno iznova se ustavlja pri gospodični Klari, srčkani blondinki, ki sedi pri mizici in veze monograme. Če stoji pri nji, mu je čelo nagubančeno, glas njegov je strog; a pogled mu je ljubkujoč in prsti silijo k njenim koderčkom. In če se ozre od nje k prijatelju, se zdi, da bi se rad postavil: — Ali vidiš ti dekleta? —; pa mu zatrepeče nezaupanje v očeh: — Saj ne moreš ceniti! — Nazadnje najde, kar je iskal; z napolnjeno dozo za cigarete se odpravi:

„Pojdiva, Tomaž! Zbogom, tetka! Zbogom, Čista!“

Tomo nima časa, da bi se čemu čudil. Oni se ga drži pod pazduho in mu razlaga, kako se bosta učila; na cesti pa zapoje poluglasno in Tomo mora sekundirati:

„Le premisli, Mařenko, dobro le! Le premisli! . . .“

Njegov obraz je skoraj blažen, pogled zamaknjen, kakor zmiraj, kadar poje. Tomo se spominja dunajskih noči. Če je bil Mravlja v družbi, je bilo razpoloženje vedno nekoliko sentimentalno, prepevanju ni bilo ne kraja ne konca. Kako poetična so bila jutra po prekrokanih nočeh, ko so šetali po Ringu in peli narodne in umetne pesmi. Mravlja je znal na pamet vse arije iz oper, vse sladke melodije iz domačih krajev, vse čudežne motive srbske in hrvaške . . .

Tomo je ginjen, hvaležen je prisrčnemu prijatelju — in nenadoma mu je, da mora govoriti; pa se mu izpove, zakaj je pravzaprav prišel. Mravlja je znan pri Babšekovih. Spremi ga tja in ga s svojo ljubeznivo preprostostjo uvede v hišo. —

Tomo se ni pripeljal na Gorenjsko z natančnimi načrti za življenje z Vêro. Nič ni premišljeval, kako se snide z njo in kako se bo z njo shajal. Zdelo se mu je skoraj, da bo občevanje z njo precej težavno, združeno z ovirami, in da bosta morala najbrže sestanke skrivati. Zato je ves vesel, da je prišlo toliko lepše. Naenkrat je v družini njenega svaka; vse je prijazno z njim; gospa Berta ga vljudno vabi, naj pride, kadar hoče, in mu obljublja zmirom lep sprejem in dobro zabavo.

Vêrina sestra je nekaj mlajša od nje, čeprav je videti starejša in zrejša. Lepa ženska je, s fino, negovano kožo, s polnimi udi in z zapeljivimi, obsenčenimi očmi; temne, bujne kite so ji nagromadene v umetelni frizuri. Oblečena je zelo koketno. Zdi se, da je izmed onih žensk, ki oprezajo za občudovalci in prilizovalci; zdi se, da je njeno dušno in telesno zdravje odvisno od tega, ali je koga očarala ali ne, ali je koga zapeljala, da jo je pozelel, ali ne. In čeprav je morda svojemu možu zvesta, zdi se, da ji je to možko mrštenje ob njenih čarih vse na svetu, najslajši užitek, največje zadoščenje.

Njen mož je velik in eleganten, a zmirom malo skrokan. Nekoliko na visoko udarjen mož, ki rad plačuje in se širokousti; pretirano ljubezniv in skoraj usiljivo uslužen. Veseljak in veteranjak, družabnik-uživalec, ki mu je vse samo za videz in za zabavo.

Tomo se ne more prečuditi ugledu in vplivu, ki ga ima njegova skromna Vêra v svakovi hiši. Berta je vsa majhna pred njo, vsa vdana njeni volji; a tudi Babšek se ji uklanja. Ona ne zlorablja svoje moči in se ne vtika v dnevne odločitve; a drži se kolikor toliko zviška, samozavestno in ponosno, in lasti si toliko samostojnosti, da je skoraj neodvisna v svojem dejanju in nehanju, skoraj popolnoma prosta v

svojem kretanju. Tomo zdaj razume, kako da ga je mogla tako odločno vabiti k sebi; ko bi bila take volje, bi bila najbrže celo dosegla od svaka, da bi ga sprejel pod svojo streho — kot njenega ljubega prijatelja, ki jo je prišel obiskat. In njena misel niti ni bila tako nedolžna; saj mu je dala jasno razumeti, da je vsa njegova, da ji nič ni za bodočnost, da ji je samo za hip in za ljubezen, dokler traja. Tomo se nekoliko zmede ob preudarku, če ni ta lahkomišelna družba vplivala nanjo, ko se je tako nenadoma odločila — za svojo žrtev. Sklenila je bila greh in zaželela si je bila greha, ker je mislila, da je samo greh ljubezen. In tudi on je slutil greh in je koprnel za grehom — vkljub svojim sklepom o čistosti in zdržnosti. A če pomisli: — saj sta vendar dva svetova, popolnoma različna, nasprotujoča si: — svet zunanjosti in površnosti, v katerem živi Berta in njen mož; svet Decamerona in lahkkih zgodbic po načinu Casanove; svet donjuanskih želj in lahkomišelnega ljubimkanja dveh mladcev, ki sta žejna samo poljubov in uživanja in greha, skritega in prepovedanega, brez vseh obveznosti za bodočnost, brez vseh skrbi za odgovornost in posledice; — in svet notranjosti in duševnosti, v katerem je greh samo slučajen, v katerem je greh že — žrtev, v katerem o grehu pravzaprav — ni govora; svet brez zahrbtnosti, brez varanja in brez postranskih misli, brez vseh pikanterij in osladnosti; svet, ki je v njem ljubezen — harmonija dveh poštenih duš, ki snujeta in pripravljata spojitev za življenje — v čistosti in nedolžnosti, v pravičnosti in očitnosti. In Tomo je vesel, da sta bila Berta in Hubert zmirom tuja njegovi Vèri; srečen je in zadovoljen, ker ju ona celo družabno nadvladuje; zdi se mu, da je njena moč nad njima — moč čistega nad nečistim.

Tomo in Marko sta z največjo vnemo pri študiranju. Odločene imata ure za učenje ter ure za razvedrilo in za družbo. Tomo je hvaležen Mravlji, ki ga je tako lepo napeljal v pripravlanje za izpit; in čudi se sam sebi, kako lahko, kako igraje mu gre od rok, kako po sebi umevno se mu zdi to delo, ki mu je bilo v prejšnjih časih zmirom prenaporno in premučno; čudi se, kako siguren je naenkrat uspeha, kako gotov je zopet svojih ciljev. Redno in odvažno delo, stremljenje brez oklevanja in omahovanja, — to mu daje moralno moč in samozavest, veselje in zaupanje, odločnost in ponos. In zdi se mu, da je ravno tukaj tudi vzrok nenadni Vèrini izpremembi. Ali je mogla prej zaupati vanj? — Ali se je mogla prej zanašati na njegovo resnično voljo, na njegovo moško moč? — ko je životaril kot brez misli, brez namena in brez cilja in predvsem — brez dela? — Delo je zdravilo zoper malodušnost in slabost; delo je ona čarovnija, ki nam daje ugleda in nam pomaga do uspehov, ki nam ustvarja ugodnosti in blagostanje — srečo; delo je ona moč, ki nam pripravlja zaupanje in ljubezen. — In Tomovo učenje, njegovo delo je vzrok veseli

izpremambi, ki jo opaža pri svoji ljubici. Kakor je on vsled dela bolj možat in bolj siguran, človek, ki vé, kaj hoče, kdaj hoče in kako; tako je tudi Vêra, ki ji je morda podzavedno zraslo zaupanje do njega ter se ji je utrdila véra vanj, nenadoma vsa zadovoljna in živahna, iskrena in prisrčna, vdana in zaupljiva, brez vse bojazni in brez vseh strahov, brez vseh obupnih in črnogledih misli, brez grdih slutenj in nelepkih dvomov, brez sklepanja z življenjem in brez sanjarenja o samomorilnem žrtvovanju. Njuno razmerje je naenkrat tako preprosto in ljubeznivo, tako odkritosrčno in idilično, da sta jima duši lahki in igravi kakor dvema otrokoma, da plavata v razkošju vzhičenja in blaženosti in sreče, pa naj si bosta blizu skupaj ali daleč narazen. — Ono tako kočljivo vprašanje radi učiteljevanja, ki je stalo v zadnjem času kakor stena med obema, je kar nekako mimogrede odpravljeno. Saj bi bilo morda pametno početje, koristno za obmejno ljudstvo, dragoceno za ves narod; a za taka mesta je povsod dovolj prosilcev, mogoče bolj sposobnih, najbrže bolj upravičenih. Zanju dva pa bi bila stvar morebiti vendar malo narejena in prisiljena, pretirana in — romantična, ali ne? Čemu ta beg iz družbe? Zavest pregrešnosti? Priznanje krivde? — Ali jima je treba skrivati svojo skupno pot? — Očitno in ponosno jo udarita po sredi preko odra javnosti in življenja! — Do zdaj je Tomo mislil: — če se hočem z Vêro združiti, je najbolj pametno, da se zvežem z njo takoj. Poznal je svojo vročo kri in bal se je bojev s svojimi nagoni, ki so ga že tolikrat zapeljali v grehoto in razvratnost. In prav zato si je bil izmislil načrt za učiteljevanje, da bi se poročil že — jeseni. A zdaj je njegova notranjost kot izčiščena, prezračena in izprana; nagoni so podjarmljeni; duša gospoduje in odloča, ona riše načrte in predpisuje poti in kaže smer v bodočnost. Zdaj mu ni več treba zametavati svojih štirih vseučiliških let, ni mu treba menjavati poklica. Če je sam svoj gospodar in ga ne vodi sla za užitkom in za pohoto, se mu nikamor ne mudi. Zdaj lahko čaka z Vêro, da jima dozore razmere.

Življenje teče skladno in prijetno. Vêra je zadovoljna, Tomo je navdušen. Z Mravljo se učita in se natančno držita svojih ur. Če pride mimo Vêra s Klaro, si komaj upata blizu; s pogledi ju pozdravita, z veselim vzklikom — in odideta naprej. Zvečer so po navadi v tržki družbi, ki je precej razposajena in ponočnjaška; a Tomo in Marko sta solidna in odhajata tako zgodaj s svojimi ženskami, da se Berta mnogokrat srdito upira. Prihodnja Tomova svakinja je sploh nekoliko užaljena. V trenutni muhavosti poskusi s Tomom koketirati, da bi sestro majceno podražila; pa se ji poskus tako hudo izjalovi, da ni ravno častno zanjo. In ko hoče Vêri nato očitati, da slepomiši z mladim fantom, ki pač ne more resno nanj računati, je zopet zavrtnjena tako odločno, da zajoče od jeze in sramu. A drugače je dobra ženska,

rahlih čustev in gorkega srca, kot so po navadi lahkomišelnih naivnic. Ko se izplaka in ko se ji Vêra odkrito izpové ter ji zaupa ljubezen svojega srca, je zdajci zopet mirna in prijateljska. Tomu se celo dozdeva, da prevzema polagoma nekako pokroviteljstvo nad njim in Vêro.

Mravlja in njegova sestričina Klara sta tudi — ženin in nevesta. A Marko skriva svoje zaročenstvo, začetkoma se niti Tomu ne izda. In vendar je njuno medsebojno razmerje jasno kot na dlani, če ju človek le nekoliko opazuje. On je proti nji skoraj pretirano ljubezniv, postrežljiv kakor skrben oče svojemu otroku-miljencu; a nenadoma je za malenkost zopet strog in srborit, tako da je ljubosumnost očitvidna in da je očitno, kako zahteva ljubimec v njem za svoje nesebično in požrtvovalno nagnenje največje udanosti in ljubezni, naravnost detinske pokornosti in hvaležnosti. Ona je ponižna in pohlevna, molčeča, skoraj sama zase; a tih ponos ji gleda iz oči in samozavest ji proži hrbtenico. Če se potuhne pred njegovo jezico, ji izpreleti obraz poreden in samozadovoljen nasmehljaj: Le se delaj, ljubček; jaz že vem, kako da sem s teboj! — Tomu se zdi tuintam, da je nekoliko prehladna in pretrezna; a polagoma spozna, da je njena zagonetna dostojanstvenost samo izraz zaupanja v ljubezen svojega ženina, v njegovo usojeno pripadnost k nji, da ni posledica preudarkov in preračunov, temveč izraz nedolžnosti in preprostosti in neizkušnosti. Marko jo kliče večkrat Čista mesto Klara, seveda bolj po tihem in na skrivnem. Tomo se pa spomni prijateljve nesreče, ko je bil prišel na Dunaj in je kot novopečen bruc zašel med krokarje in padel v nočno beznico ter se izgubil s počestno žensko, pri kateri je iztaknil — bolezen. Od tedaj je bil nekaj časa ves pobit, zamišljen in turoben, nezaupljiv in črnogled; v družbi je bil tih in se ni udeleževal pogovorov, po navadi je zgodaj izginil; na razpolago je bil samo za petje ... In Tomo se domisli: — ravno ime sestričine Klare ga je morda tudi zapeljalo, da se ji je vdala njegova duša, ki je jokala za zdravjem in za čistostjo!

Kadar se prijatelja razgovarjata o svojih ciljih, pripoveduje Marko s srditim glasom, kako se že tretje leto zdravi in zopet zdravi. Popolnoma siguren hoče biti, da je izgnal bolezen iz telesa; zadnja kapljica hudičevega strupa mora izginiti iz krvi, predno posveti svoje življenje Klari. Prepričan je, da se mu to posreči; zakaj — če se mu ne posreči! — bi moral iti v smrt. Ali se naj poda v nevarnost, da nekdam svojo ženo okuži? Ali naj postane oče bolnih, že od rojstva okuženih otrok? — Ozdravljen hoče biti in izčiščen, duševno in telesno. V sedmih letih — pravijo — se izmenja slednja celica človeške staničnine, človekovega telesa. In toliko časa hoče čakati, da bo kot preroben, do kraja prenovljen. — Tudi drugače je Mravlja mnenja, da je boljše čakati z ženitvijo, dokler ne dokonča vseh svojih študij in

vseh drugih predpriprav za ulogo, ki jo hoče igrati sredi življenja. Najpametnejše je, da si že nekaj, da si po možnosti že trden mož, ko si izbereš spremljevalko in soigralko in si jo pripelješ kot družico pod svojo streho, pod svojo lastno streho, če je to mogoče.

„Ali človek mora igrati — ulogo?“ vpraša Tomo. „Ali ne more igrati sebe samega, sebe pravega in resničnega?“

„Bojim se, dragi moj, da res ne gre drugače, ko igrati ulogo. Kdaj postaneš toliko trden in samosvoj, da si lahko prepričan: — zdaj se ti ni več bati tujih vplivov, novih utisov, tujih nazorov, novega prepričanja? Kdaj si toliko dovršen in popoln, da si lahko gotov: — v nobenem koticu tvoje duše se ti ne more oglasiti željica ali skominica za grehom in razkošnostjo, za pustolovstvi in za zmagoslavji? — Konsekventen hočeš biti, konsekventen moraš biti, če si značaj; ergo ...“

„To je strašno: — vse življenje boji, duševni boji s svojimi nagoni, s svojim divjim mesom, s skušnjavami in zapeljavami, s hudičem in z njegovimi angeli?“

„Življenje je boj, pokoj je smrt.“

„Človek bi obupal.“

„Zmirom moraš imeti stražnika na pragu in zmirom moraš paziti, da bedi in da ti ne zadremlje, zakaj v trenutku imaš sovražnika pod streho, grehnost v krvi, sladostrastje v sanjah.“

„Ali si odgovoren za svoje sanje?“

„Odgovoren. V tvoji preteklosti je njih izvor, morda v tvoji predpreteklosti, bogve — morda v tvoji prejšnji inkarnaciji. Mogoče, da še nisi zrasel do one zrelosti in višine, kjer lahko dosežeš brezgrešnost in popolnost. Slednji vzrok ima svoj učinek. Vsak začetek ima svoj konec. Sleherna predstava, vsaka misel, ki ti pade v dušo, vzklije v nji, vzbrsti in rase; če ne zavedno — podzavedno. In ker si odgovoren za svoje misli, si odgovoren tudi za njih posledice, za svoje sanje.

„Pa naj te tisoč popov odveže odgovornosti; pop, ki ga nosiš v prsih, — tvoja vest te ne odveže. Ona še pozna, česar ti več ne poznaš; ona se spominja vsega, kar si doživel in zagrešil, a pozabil.“

„Saj so različne sanje ...“

„So tudi brezpomembne sanje; o teh ne govorimo. O grešnih sanjah govorimo. Tudi te ti lahko pridejo od zunaj, bogve odkod, — po telepatiji iz tuje, razdivjane duše. A tudi zanje ti narekuje vest pokoro; — ker nisi bil zastražen; ker si bil kot stroj, ki je pripravljen in nastavljen za sprejemanje.“

„Ti pretiravaš, Marko. Taka tenkovestnost je boleсна.“

„Ljudje smo dvojni: lahki in težki. Če je duša večna, je mogoče, da se večkrat vtelesi in da od vtelesenja do vtelesenja v razvoju rase ali pada. Samo to bi mi dovolj razlagalo, zakaj ste nekateri lahki,

zakaj smo drugi težki; zakaj je vam življenje lahko, zakaj je naše težko; zakaj je vaša pot prijetna in igrava, zakaj se ne izpodtikate ob pečinah in čerih, zakaj ne padate v bolezen, zakaj se srečno ogibate prepadov; — in zakaj je naša pot naporna in krvava, zakaj se izpodtikamo ob vsakem kamenčku, zakaj zapadamo boleznim, zakaj se prekopicavamo v prepade. Lahkomiselnost je lepa in potrebna stvar v življenju. Ne mislim one lahkomiselnosti, ki je brže brezmiselnost in otopelost čustev in vesti; temveč ono otroško lahkomiselnost, ki ji je podlaga mirna in čista vest. Ta lahkomiselnost je pravzaprav bolj lahkodušnost; to je višja razvojna stopnja duše, ki je že v prejšnjih vtelesenjih preizkusila in premagala ovire in nevarnosti življenja.“

„Kdo ti je razodel, da gre razvoj v lahkoto? Saj gre lahko narobe! Morda je tamkaj višja stopnja, kjer je treba preskočiti več ovir, kjer je treba več nevarnosti premagati, boleznim preboleti, nesreč pretolči!“

„Jaz menjam s tabo, Tomo!“

„Ti si pretiran, Marko! Ali verjameš na reinkarnacijo?“

„Kaj jaz vem? Nič ne verjamem; a mogoče je. Sicer pa je vseeno! Na to verjamem, kar se mi oglašča v srcu. In tu mi pravi glas, da bo moje življenje boj, trd, neizprosni boj s stoterimi sovražniki, zunanjimi in notranjimi.“

„Ali nisi srečen — s Klaro?“

„Srečen. Preveč srečen. Tako da ne verjamem v trajnost sreče. A bojim se najbolj svojih — notranjih sovražnikov. Kako ste vsi živeli? Jaz sem bil svetnik v primeri z vami drugimi. A vsi ste ušli brez kazni, — jaz sem kaznovan. Za eno samo oslarijo, za prismojeno pijanost, za en sam izpodtiklaj — takšna kazen!“

„Vsi niso ušli brez kazni.“

„Že to je napačno, da se toliko zavedam svoje kazni. Preveč me grize stvar, preveč bridkosti občutim radi nje. Človek je nagnjen k slabemu; in to nagnjenje sem potlačil v sebi, to nagnjenje še zdaj zatiram v sebi; — pa se bojim, da se nekega dne maščuje nad menoj, da iznova izbruhne v meni, — nalašč, nalašč, nalašč!“

„Ampak — to bi bil obup, moj dragi! Ali nisi srečen v svoji ljubezni?“

„Srečen!? Kakšna sreča bi morala priti, da bi ti odtehtala to — pekló nesreče? Saj so le trenutki, ko me napada ta obup; a sovražim se zaradi njih, sovražim se zaradi obupa; sovražim svoje življenje in to prokleto svoje telo, — to svojo mrhovino, to svojo bolno, bolno, bolno mrhovino!“

„Saj si že zdrav, prijatelj! Z zavestjo zdravja te vendar mine ta obup!“

„Jaz upam, da me mine; jaz hočem, da me mine. A so trenutki, ko me obhaja dvom, ali bom imel dovolj moči in volje, da premagam svoja — slaba nagnjenja.“

„Ali je to tako težko?“

„Pri tebi so se izdivjala in nažrla; pri meni . . . Ko bi jih bil potlačil iz prepričanja in z dobro voljo; — a potlačil sem jih bil nasilno, z jezo in zavistjo v srcu . . . Zato se jih bojim.“

Tomo se zamisli: — Ali je to res tako težko? — V Ljubljani bi se mu še bilo zdelo težko; — zdaj ne more razumeti, odkod težave. Ljubezen ga tako do dna prevzema in izpolnjuje, da ni nikjer prostora za nagone in nagončke. In kaj je s sanjami? Ali bi moral biti res celo za sanje odgovoren? Mogoče ima Mravlja prav. Človek se tuintam preveč ozre za lepoto, preveč se zna navdušiti za umetniško lepoto, preveč se zna ogreti za dragoceno umetnino, preveč mu ugaja lepa šala ali blesteč dovtip, preveč ga zgrabi tragična usoda lepega človeka, preveč mu sočustvuje duša pri vseh resničnih in globokih doživetjih. Ali bi ne bilo čudno, ko bi ne pustilo vse to senc v njegovi duši, senc, ki se mogoče v sanjah fantomizirajo? — A sanj se po navadi Tomo ne zaveda in se jih ne spominja. Kar se pa vrši v njegovi podzavesti, hoče tudi v podzavesti rešiti in dovršiti in premagati. Saj mora imeti duša tudi v podzavesti toliko dobrega in pravega in čistega, da lahko sprejme boj z vsem slabim in nepravim in nečistim. — Za sanjarenje pa hoče biti odgovoren. Zavedne želje in skomine ga ne smejo motiti; zavedna sla za pustoslovstvi ga ne sme napadati; zavednega življenja mu ne bodo vladali nagoni, tu hoče biti gospodar in samodržec.

Mravlja je zamišljen. Njegovo čelo je strogo nagubančeno; duša se mu biča v resnih samoobtožbah. — Bolezen! Spolna kuga! Ali je to tako strašno zlo? Četudi ozdravljivo, — nepozabljivo, nepopravljivo, nepremagljivo? . . .

Tomo ga zapelje k petju:

„Le premisli, Mařenko, dobro le! Le premisli! . . .“

In kakor po navadi: — petje ga osvobodi in ga olajša ter ga vrne resničnosti in njegovi iskreni preprostosti . . .

— Neko nedeljo napravi družba izlet na Bled. Tomo in Vêra srečata tam doktorja Breznika in njegovo ženo. Zdravnik se ju razveseli in tudi gospa Elvira je prijazna in ljubezniva. Za trenotek stopita z njima na verando. Spodaj na terasi ob jezeru se igra petleten deček, jako zal otrok. Vêra se začudi: — mislila je, da je gospa Elvira brez otrok.

„Kako je srčkan! Ali imate samo enega, milostiva?“

„Zaenkrat samo enega!“ — odgovori poredno Breznik mesto žene.

Ona zardi in se oklene z obema rokama moževe lahti. V ljubki zadregi nasloni glavo na njegovo ramo.

„Ali ste slišali, gospod Tomo, da je Blejec napovedal že dolgo pričakovani svoj — konkurz?“

„Torej vendar? Uboga Mira!“

„Ona je zaročena.“

„Zopet zaročena? Ona ne pride iz zarok.“

„To pot je resno. Milan Javornik je zaročenec.“

Še vedno Javornik? Vkljub vsemu — Javornik? Tega ne razumem. Ali je že zdrav?“

„On je še v bolnišnici. Kvitiral je. Vojaško suktnjo odloži in si poišče civilne službe. Nekateri pravijo, da stopi z Blejcem v kompanijo, če se konkurz povoljno reši.“

„Ali je Javornik premožen?“

„Nekaj mora že imeti. Posestvo ima na Dolenjskem.“

„To bo nesrečen zakon!“ — reče gospa Elvira.

Tomo jo pogleda: — Ali je premagala svojo strast za nadporočnika? — Videti je docela mirna. Iz oči ji gleda duša, ki je pokojna kakor jezero tu zunaj, gladko in ravno, brez najmanjših valčkov, ko da ga še nikdar niso trgali valovi in razganjali viharji. Očividno je, da se je otela iz zablode.

„Ali veste, da jo je okužil? — S poljubom! Na notranji strani spodnje ustnice.“

Zdravnik se zgane:

„Ali res še niste slišali? Lahko govorimo o tem, ker ni nikakšna tajnost. Mira je sama povedala in pokazala vsi družbi, kdor je hotel videti in slišati.“

„Zato je prišlo potem do te zaroke,“ — razloži gospa Elvira.

„Mira se je pravzaprav branila, zelo branila. A kar naenkrat — saj jo poznate! — kar naenkrat se je podala sama k njemu v bolnišnico in se je zmenila z njim. To je obup, ali ne?“

Tomo zdaj razume izpremembo gospe zdravnice. Videti je, da je možu vdana, čez mero vdana; saj mu je lahko hvaležna, do nebes hvaležna, ker jo je obvaroval nesreče, ki je grozila tudi nji!

„Kaprica!“ — reče Breznik. „Jaz ne verjamem, da bosta par.“

„To bi bil lep zakon!“ — Gospa Elvira se nenadoma zasmee, vsa razigrana in živahna: — „Zakon je kakor mačka v žaklju, ali ne? Koliko pa pozna človek človeka? Drug drugemu smo vsak dan iznova — mačka v žaklju.“

„Ali ne samo — muha v žaklju?“ — podraži Breznik.

„Ženske smo muhaste, možki ste nezvesti. Kaj ne, gospodična Vêra? Ali poznate možkega, ki bi samo svojo žensko občudoval?“

„Mi občudujemo z umetniškega stališča vse, kar je lepega; mogoče tudi uživamo vse, kar je lepega; a ljubimo — ljubimo zmirom samo eno! Vé ne občudujete ničesar — in ljubite samo sebe!“

„No, sebe tudi občudujemo, dragec! Ker se zavedamo, kako smo dragocene, zato smo lahko odkritosrčne in resnične. Vi pa ste koketni, ker ste nečimerni; vi iščete in občudujete lepoto, ker si želite vedno novih zavojevanj; vi ste nezvesti, ker vam pač ne zadostuje — kravica v domačem hlevu!“

„In vé se spuščate v spogledovanje in ljubimkanje samo zato, da opozarjate može, kakšna zaželjena roba ste in koliko bi bilo kupcev, ko bi hotele.“

„Roba, hahaha ... Mačke, muhe, kravice ... Ljubezniv prepirček, ali ne?“

„Same domače živalice.“

Tomu je očitno, da je ta zakonski par popolnoma pomirjen, da so vse neskladnosti v njem poravnane, — da je Javornik poražen in pozabljen. Skoraj sama govoriga, kakor dva mlada novoporočenca, ki ne moreta dočakati, da pokažeta pred vsemi, kako lepo se imata, kako lepo in srčkano se dražita, kako imenitno se razumeta!

„Vse je odvisno od stališča, s katerega gledamo na stvar,“ — zamodruje Breznik. „Če je v zakonu zaupanje, je koketiranje nedolžno in je flirt nedolžen; za vse imamo svoj resnični vzrok in ne samo izgovor. Če imaš zaupanje in čisto vest, moreš biti lahkomiseln.“

„Lahkodušen!“ — popravi Tomo.

„In lahkodušen. Nezaupanje izzove slabo vest, magari brez vzroka — kakor blisk iz vedrega neba; nezaupanje izzove občutljivost in zagrizenost, opreznost in oprezanje, samoobtožbe radi praznih sanj, zadirčnost in omahovanje, maščevalnost; nezaupanje izzove nezvestobo.“

„V zakonu moraš biti slep in gluhi!“ — reče Breznica nekoliko otožno.

„Véro moraš imeti! In velika mora biti véra, ker samo velika véra vzbuja zopet véro in zaupanje. Ljubezen moraš imeti! In velika mora biti tvoja ljubezen, ker samo vélika ljubezen, nesebična in požrtvovalna, vzbuja odgovarjajoča čustva, vzbuja vélika ljubezen, vzbuja nesebičnost in požrtvovalnost. Kjer je vélika ljubezen, tam ni nezaupanja. Kjer je vélika ljubezen, tam pride nezvestoba kakor grom iz jasnega, nepričakovano kot ob suhem času lavina s hriba. Kjer so večni dvomi, črne slutnje, kjer je nezaupanje, tam je ljubezen majhna, od obeh strani premajhna.“

„Kje je torej vélika ljubezen?“

„Vélika ljubezen je naš cilj, — naš up in naša véra, naše nebo.“

„Ali je ljubezen zakrament?“

„Ljubezen je kakor zakon; pred tvojo vestjo je ljubezen zakon — in zakrament.“

„Tudi če ti ni za cerkev in njene uredbe?“

„Ljubezen je že zakon — in je zakrament pred tvojim bogom, čeprav boguje morda samo v tvoji duši in ga nikjer drugod ne molijo.“

„Potem je mnogo zakonov na svetu.“

„Krhkih zakonov, minljivih zakonov.“

„Zakon, ki je bil količkaj resno sklenjen, mora biti trajen. Če si se zavedal, da je nujen, si za vekomaj privezan vanj. Čustvo odgovornosti — za zakon sam in za korak, ki si ga storil, za posledice in za otroke ...“

„Ti že govoriš v množini?“

„Hm ... Čustvo odgovornosti je obroč, jeklen obroč, ki veže zakon. In če je jeklo dobro — če si značajan in pošten! — obroč ne more počiti. Pa naj se tudi tuintam pojavijo nespornost, — v primeri z zavestjo skupnosti, pripadnosti, usojenosti, enotnosti in odgovornosti, so vsi ti dnevni boji malovažni in malenkostni.“

„Muhe je treba brzdati!“

„Uničiti in ne dresirati! No — eno je potrebno: — Če naj bo zakon enota ...“

„In harmonija!“ — vzklikne Tomo.

„... in harmonija, mora biti tudi vsaki zakonec enota in harmonija zase. Neubranost med telesnostjo in duševnostjo je zlo, ubranost je ideal. Telo in duša morata biti eno. Ne samo, da mora biti duša, da mora biti dobra stran človeka odločilna zanj, — telo se mora čutiti z dušo — eno.“

„Človek mora biti gospodar nad svojimi nagoni!“

„Človek mora biti zrel za zakon!“

„In za ljubezen — za sveti zakrament!“

Gospa Elvira se tesno oklepa Vêrinega nadlehtja, ko jo spremlja skozi vežo. Zdi se, da sta si postali prijateljici, čeprav sta izmenjali med sabo komaj nekaj stâvkov. —

Tomo in Vêra sta obadva vzhičena od pogovora. S ceste zavijeta v gozdlič in šetata brez cilja med drevesi.

„Vidiš: — ko sta se doktor Breznik in njegova žena poročila, še nista bila zrela.“

„Ona je bila menda še nezrela.“

„Zdi se mi, da tudi on.“

„Zato sta morala prestati preizkušnjo z Javornikom. Zdaj sta dozorela.“

Vêra se z obema rokama oklene Tomovega komolca in nasloni glavico na njegovo ramo. Tomo se spomni, kako je preje ravno tako

gospa Elvira slonela ob svojem možu; blažen je in radosten, kakor da mu sije v duši solnčna luč.

„Ali sva midva zrela, Tomo?“

„Mislim, da sva zrela — za sveti zakrament! Jaz sem premagal svojo zunanost in nagone svojega mesa. Ti si premagala svoje misli na ljubezen-greh, premagala si svoj obup in svoje stališče žrtvovanja.“

„Malo sram me je.“

„Bilo je potrebno! Šele takrat, ko si sklenila žrtev, je postala tvoja ljubezen nesebična — vélika ljubezen. Ne greh in smrt — žiljenje in odgovornost je ljubezen. Beg je strahopetnost — vztrajanje je junaštvo. Pa naj bi prišla nezvestoba in izdajstvo, — ljubezen vztraja!“

Po kratkem molku reče zopet Vêra:

„Če je ljubezen zakon in zakrament . . .“

„ . . . potem sva midva že zakonca in sva prejela sveti zakrament! Potem imava že pravice . . .“

Tomo si jo privije k prsim in ji pritisne vroč poljub na usta. Ona je vsa vdana; vzpne se ob njem in mu vrže roki krog vratu . . . prepusti mu usta in zamiži . . . (Čez nekaj časa se ji Tomo zopet izvije:

„Pravice imava, ljubica, in — dolžnosti! Dokler ne moreva prevzeti popolne odgovornosti, ostane najina ljubezen čista!“ —

— V zadnjih tednih je odposlala Vêra že celo vrsto prošenj za različna učiteljska mesta. Domenjena sta bila s Tomom, da stopi ona zaenkrat zopet v službo. On napravi izpit in se intenzivno loti nadaljnih študij. Preje se ne vzameta, predno ne dobi primerne službe kot notarski kandidat. Njegova plača bi morala biti vsaj tolikšna, da bi jima zagotavljala življenje in obstanek. Mogoče se pa celo naključni in posreči, da dobi on službo v kraju njenega učiteljevanja. Ko bi obadva služila, bi bila idealno preskrbljena.

Nekaj dni po blejskem izletu pa dobi Tomo pismo od matere, da je v njegovem predmestju izpraznjeno mesto učiteljice — in da naj vpraša gospodično Vêro, ali bi se ne hotela zanje potegniti? 39

Tomo skoraj zavriska od veselja:

„Ali vidiš, ljubica? Moja mati se zavzame za naju dva!“

„Ti imaš krasno mater, Tomo!“

On se odpelje z njeno prošnjo, da jo takoj odda in da se pomeni z materjo o svojih namenih . . .

Mira je imela nekakšen ^{tvor} na notranji strani spodnje ustnice in se je zdravila pri doktorju Brezniku. Čudila se je, zakaj ji je prepovedal vsakeršno poljubljanje — niti otrok ne sme poljubljati! — zakaj ji je naročil, da naj pije zmirom iz posebnega kozarca in naj jé s posebnim orodjem, ki naj bo samo zanjo; zakaj jo zdravi z vbrizgavanji v telo, ko je bolezen vendar samo zunanja — ali kaj;

čudila se je zmirom bolj, zakaj stvar toliko časa traja. Moj bog, majhna ranica, neznamenat tvorček, ki se po malem čemeri?! ... Nenadoma in čisto slučajno je izvedela, da zdravijo tudi Javornika z vbrizgavanji in da ga ne zdravijo samo kirurgi, temveč da ga zdravi tudi strokovnjak za spolne bolezni doktor Gnezda. Strašna slutnja ji je vstala v glavi! ... Šla je k Gnezdi in tam je izvedela ...

— Milan Javornik se je vrnil iz bolnišnice. Zdrav je, a še slaboten; lica so mu upadla, koža mu je rumenkasta, kolena se mu še šibé. Njegova zaročenka se tuintam pokaže z njim na ulicah. Mnogo manj zahaja v družbo; a če pride, je vesela in zgovorna, mnogokrat celo objestna in razbrzdana; trenutkoma pa je kakor izgubljena, zamišljena in odsotna, z zastrtimi očmi in izsušenimi ustnicami ...

Kot rekonvalescent se Javornik večkrat vozi z izposojenim avtomobilom na izprehode. Iz dolgočasje se je sam navadil, ravnati z njim. V divjem diru drči po gladkih cestah; zdi se, kakor da se hoče tu odškoditi divjost njegove narave za prisiljeni mir te lene dobe prebolevanja. Časi se tudi Mira pelje z njim ... Naenkrat pa zgrabi strast za avtomobilske vožnje tudi njo in zaročenec jo mora celo navaditi samostojnega kretanja in ravnanja s strojem.

Njena bolezen je v drugem stadiju, zdravljenje zopet intenzivnejše. Po telesu so se ji pojavile maroge, celo na čelu jih je nekaj: —

3. Venerin venec, — čita v leksikonu ...

Nekega popoldne pred božičem pride z avtomobilom po Javornika in ga povabi na izprevoz. Zelo nestrpna je, ker ga ne more sčakati; roke so ji mrzle in nemirne, pogled nestalen, izbegavajoč.

392 „No — le pridi k Uršiki, povodni mož! Čemu oklevaš?«

Milan je nekoliko nataknen, ker je imel za to popoldne nekaj drugega na sporedu. S stisnjenimi ustmi séde poleg nje in se zavije v kožuh.

Mira ne reče nobene besede več; s pogledom se prepriča, da je vse v redu; — voz zdrči po cesti kakor lahko perjiče, v trenutku je v največji naglici; kolesa so kot poblaznele okrogle plošče, ki se komaj tal dotikajo ...

Ali je prismojena? — zašepeče Javornik sam pri sebi in jo skrivoma pogleda od strani. Njene oči so uprte naravnost v cesto; njih izraz je strog in nepremičen, kot oledenel. — Pred ovinki ji pritisne noga na balon, da piščal grozeče zavrešči. Javornik se vsakikrat zdrzne in se čudi, odkod njegova nenavadna bojazljivost. Priznati mora, da Mira vzorno vodi; stroj sledi pritiskom njene roke točno in sigurno, z največjo varnostjo in natančnostjo. In vendar obhaja Milana tesnoba, od trenutka do trenutka je njegova muka večja. Žal mu je, da je bil neprijazen z Miro; z naporom si poskuša izmisliti nagovor, ki bi ne bil vsiljiv in nenaraven ...

Nenadoma ... Bližata se ostremu ovinku ... Onkraj ograje teče reka pod strmim in precej globokim bregom ... Mira sune z glavo in pogleda Javornika. Kakor blisk je njen pogled. Sovraštvo in maščevalnost plameni iz njega ...

Kaj ima danes s povodnim možem? — Ali ni rekla: — Zdaj zapleševa, povodni mož! — A kaj je to? Ali ne bo zavila? ...

Mira je nagnjena nad krmilo ... Milan plane ... A v tem trenutku trešči voz v ograjo in se prekopicne po strmini v vodo ...

Javornik se reši iz valov; trepetajoč se ozre za Miro ... Prednji konec avtomobila štrli iz vode ... O Miri ni sledu ... *V smrt jo je tiral nepravni ženin — Tak je tvoj mesec iz povesti*

Vêra je učiteljica v predmestju. Vsak dan je skupaj z gospo Heleno. O bodočnosti se pogovarjata in snujeta načrte zanjo. Na Toma mislita in mu pisarita ... On je na Dunaju. Napravil je svoj izpit; zdaj se pripravlja dalje, — z vnemo in marljivostjo, da se mu čudijo in divijo tovariši, ki so ga poznali v prejšnjem lahkoumju in brezdelju. Prihodnje leto bo poroka. Tomo vstopi pri kakem notarju v mestu, — najbrže pri Zorku, ki se je že nekaj dogovarjal z Žitnico. Vêro je nalašč posetil, da se je z njo razgovoril. Zagotavljal je, da so bili nagibi njegove snubitve takrat zgolj prijateljski, takorekoč — skoraj očetovski. Dokler bo mogoče, ostane Vêra učiteljica. Stanovala bosta s Tomom pri njegovi materi, ki se jima hoče vsa posvetiti.

Gadje gnezdo.

(Dalje.)

Hladna septembrova noč stoji sredi zemlje, sloka in nežna kakor kraljičina v bajki, opasana z rimsko cesto, zvezdni plašč razgrnjen od obzorja do obzorja. Še na teh žalostnih tujih poljanah, ki jih para jarek za jarkom in krogla za kroglo, cveto pod njenim lesketom mehki, domači spomini. Jezera krvi je popila črna zemljica, tisočem je postlala v sebi, tisoči leže še blede med travo in gledajo kvišku s širokimi očmi, ne videč prečudnega sijanja; povsod se poznajo koščene stopinje smrti, še tihi veter diši po nji ter ponavlja njeno pesem — in vendar je marsikomu sladko pri srcu.

Poročnik Kastelec sloni v svojem jarku in čuje. Blizu njega šepečeta dva vojaka o domu in svojcih; šepet in dihanje se sliši z desne in leve. Spredaj in zadaj butajo topovi, v daljavah bobni njih zamolkli glas; puške se redko splaše tam kje, zalajajo in utihnejo kakor psi-stražarji. Zdi se, da hoče bitka zaspati; opoldne je začela pešati, zvečer se niso ganili v tem koncu ne eni ne drugi.

Joži je prav, da se more nemoteno vdajati svojim mislim.

Mislim? Kar zveni v njem nocoj, dosega višave in globine, ki jih misel komaj vidi. Že včasih se je oglasalo, kadar je sam v svoji študentovski sobici ali v skitem kotičku parka poslušal rahlo melodijo gosli, jedva še resnične akorde klavirja, ki so plavali k njemu bogve odkod. Človek se zamakne vase in čuti v sebi drhtenje najglobljih skrivnosti bitja, ne da bi bil modrejši kakor vsak dan. Karkoli si in imaš, misel, čuvstvo, spomini, predmeti vnanjega življenja, cilji hlepenj in jutrišnji načrti, vse pleše po čarodejnih ritmih, kakor bi se igral veter z listjem zrelih rož. Nekaj silnega in temnega te odnaša v kraje, kamor je hladnemu umu predolga pot; uganka ljubezni in uganka smrti se objameta nad teboj, se strneta preko tebe, se poljubljata v tvojem lastnem srcu.

Joža ju čuti prav zdajle. Tako sladko mu je, tako žalostno; vsa ljubezen je kakor mrtvaška maša, vse umiranje kroginkrog kakor visoka pesem ljubezni. V žarkem hrepenenju po nevesti, v češčenju do matere, v tegobi, s katero kliče daljnja rodna gruda svojega otroka,

v slehernem utripu žil posluša gad žuborenje globokih valov, ki nosijo njega in vsakogar po strugah večnosti. Valovi se svetijo in šume brezimno pesem; oni so zemlja in nebo, so luč in mrak, so čas in prostor in sila, in so več od vsega tega, brezdanje globlji, brezbrežno širji: morje, ki ga nikoli nihče ne izmeri . . .

„Odkod nocoj ta sanjarija?“ se vpraša Joža, ko ga za hip iztrezni oddaljeno streljanje. „Nekdaj me je prijemalo samo, če sem poslušal godbo . . .“

In mahoma se mu zazdi, da sliši godca, ki stoji razkoračen nad poljanami ter vleče z lokom po strunah ogromnih črnih gosli. Ne, ne; bilo je petje železnega ptiča, ki je letel visoko nad glavami v to čudno noč. Poročnik strese ramena in si potegne z roko po očeh; na vojni se noče zamišljati. Privadil se je divjega življenja kakor vsi, ki spe in bede okrog njega; brez radosti je odrinil, ali zdaj hvalijo njegovo hrabrost. Kri pradedov se oglašča v Kastelkinem sinu, divji sok, ki je pljuskal ob zidove Carigrada in preplavaljal beneške ravni; neizrabljena moč se je opila borbe ter spoznala v nji svoj drzni obraz.

„Vražje pleme smo!“ govori poročnik sam pri sebi. „Doma ovčice, na tujem levi; tu bi vzeli pekel z naskokom, tam hodijo po naših glavah, kakor se komu zljubi. Železni polki — da, da . . . Vse to junaštvo je sad ponižnosti in krotkosti, v katero smo zakopali svoj talent. Natura je v svojih globinah sita hinavščine, in kadar nas pode v bajonete, vriska, da sme besneti . . .“

„Premalo Kastelk se nam rodi,“ pomisli čez minuto.

Z mehko tesnobo ga prešine dojem zadnjega slovesa: prvikrat je videl solze v teh jeklenih očeh. In tisti poljub, kako neroden je bil, kako sramežljiv in nevešč! Nikoli ga ni poljubljala — na dolgo pot v kraljestvo smrti mu ga je vendar dala s seboj; kakor svetinjo je spravil njegov spomin. Kako dobra je vendarle; za vse ga je prosila odpuščanja! Mari je bila res kdaj krivična in trda? Sinova misel roma k materi ter jo kleče zahvaljuje za luč in srečo življenja. In nehote vzdigne gad roko na čelo, kakor bi hotel potipati, ali še nosi dragoceni biser, katerega mu je pripela . . .

Neverjetno mirna je noč; zdajle se zdi, da je vse zaspalo. Brez butanja v daljavi bi človek pozabil, kje je. Joži prihaja dolgčas; če bi se vsaj odločilo, naprej ali nazaj! Skoraj pred nosom je ruski jarek, dalje zadaj gozdič; na desni in levi se majčkeno vzdiga ravnina, komaj dovolj, da ne vidiš nikamor. Dobro, da je ponoči; tako se človek manj jezi. In tudi razgled po zvezdah je lep: glej tam Veliki voz . . . Bogve ali sedi tudi na ruski strani poročnik ter vprašuje zvezde, čemu je moral na vojno, ko je vendar Veliki voz povsod enak — če ni doma sploh najlepši? . . . Kaj mislijo Rusi pravzaprav, da ne pridejo bliže? Ojačenj čakajo? Brez skrbi pogleda čez, Rus je len in slabo meri . . .

Joža vstane, iztegne glavo. Ničesar ne vidi; polje se koplje v temi, gozdíčeva senca na obzorju je črna kot oglje. Rahel veter z one strani češlja travo in prinaša duh po nezakopanih mrlíčih. Vseeno je grdo, ako dobro premisliš; in muhe, in ptiči, ki prilete in kljuvajo oči. Poročnik se spomni senice, majhne, trebušate seničice, katero je videl predvčerajšnjim zobati strjeno kri . . . Iz ruskega jarka gomaze pridušeni glasovi; ljudje so tam kakor tu. Joža gleda v noč in nastavlja uho, sam ne vedoč zakaj.

„Gospod lajtnant!“ ga nekdo potegne za bluzo. „Gospod lajtnant, nikarite . . . Koren jo je izteknil prav tako: pol ure nobenega strela, komaj pa je on pomolil glavo — naravnost v odprta usta; še zapreti jih ni utegnil.“

Joža se ozre. Njegov sluga je, Mrkunov iz Podskale, uro daleč od njih. Siromak se neznansko boji za gospoda; najrajši bi ga skril in v boju sam komandiral.

„Prismoda! Pusti me.“

„Gospod lajtnant, za pet ran božjih . . .“

Mrkunov Peter se ne da odgnati. Vsi ruski šrapneli ga skrbje manj kakor Joževa drznost: on se nastavlja o belem dnevu, ne le nocoj . . . In Peter vleče z obema rokama, da bi podvojil moč svarila. Toda Joža se mahoma ujezi:

„Peter, zdaj pa čisto zares . . . Izgubi se, drugače te oplazim s sabljo!“

In jo izdere napol iz nožnice.

To je druga beseda, ki gre Petraču do živnega: domačin mu ne bo razbijal glave. Bliskoma izgine, odkoder se je vzel.

„Pa bodi,“ godrnja sam pri sebi, „pa zijaj, hudič; boš že videl, kako boli pisker od svinca! Samo da je ne bi izteknil, o mati božja s svetih Višarij!“ trepeče v isti sapi.

Takrat šine mahoma bel curek v nebo; zvezde temnijo, ravan se razgrinja v hipni svetlobi. Še eden, še tretji! Rusi spuščajo rakete. Puška bevske tu in tam; vse skoči pokoncu, streljanje zavre na obeh straneh, jarka igrata v ostrih bliskih repetirk. In spet se uleže hrup; še nekaj minut jezikajo strelí, potem odžvižga zadnja krogla preko glav, bogve kam po dolini.

Joža se ni genil z mesta; mirno je nesel kukalo k očem, prislonil se in gledal, kakor da ni na svetu zanimivejšega in manj nevarnega prizora. Čudno, kaj vidi tam, še zdaj, ko je spet tema?

„Tič pa je, tič,“ kima Peter pohvalno. „Jaz si ne bi upal, nak, jaz že ne! . . .“

* * *

Gad Benjamin je pozabil vojno in vse, kar je bilo. Trije oficirji z zlatimi ovratniki so stopili na vse zgodaj v celico ter mu izročili pisanje, da je njegova nedolžnost izpričana in sme iti, kamor mu drago. Toliko da ni zavrnil med temnimi stenami; lahkih nog je planil na ulico, dirjal na kolodvor, sedel v prvi vlak ter se odpeljal proti jugu. Postaje so švigale mimo, da sam ni vedel kdaj; že mu leži potujčena zemlja za hrbtom, že prha železni konj bliže in bliže k sinjim grebenom hribovja, ki čuva rodno vas. V dolini je; radostno zategel žvižg, in vlak stoji na domači postaji. Solnce velike ceste pozdravlja mladega potnika, trava in žito se smeje kraj poti ko sama živa nedelja; tiste njive tamle so že Kastelčeva last. Srce mu zastaja veselega nemira, ko jo ubira proti Galjotovim. Jagneda pred gostilno mu kimata oddaleč, rasteta pred njim vse više in više in šelestita čimdalje glasneje in skrivnostneje:

„Pozdravljen, Janez! Zina te vidi skozi okno, zdajzdaj prileti naproti . . . Nihče ne ve, kako je plakala za tabo, le midva sva jo gledala pri lini, ko se je skrivala pod streho in ihtela.“

Zdi se mu, da je vsa leta le sanjal ta kraj: tako živo kriče barve predmetov, tako zgovorno se razodeva obris in telesnost oblik. Radost je postoterila potniku čute; sto korakov pred hišo sliši razgovor pivcev, šteje drobne Zinkine korake po stopnicah. Dekle ga je zagledalo na cesti; zdaj teče, teče, komaj lovi sapo, tišči si roko na srce, omedleva in vendar hiti naproti. Kaj ji poreče v pozdrav? Ali ne bi pokleknil pred njo, za vse, za poljub, ki ga je pritisnila takrat na ustnice vkle-njenega, krvavi sodbi izročenegeta jetnika? . . . Le čudo, koliko časa je ni; saj jo vendar sliši teči nizdolu; to je večnost, kakor bi držale stopnice iz nebes na dno pekla. In kako dolga je zdajci pot do hiše! Janez se dviga, dviga, pot mu lije po čelu, v grlu šiga dih, moči mu pešajo, toda cesta se daljša, kakor bi vlekel pšenično testo . . .

Zdaj je tam, in Zina plane na prag, vsa bela ko mati božja v kapelici; njene oči so polne širokega strmenja in biserne sreče. Smehljaja se, cel zastor solza se ji usuje po licih, roke se ji širijo, in Janez pri-skoči, da bi prestregel na ustnice njen pozdrav — takrat pa ga tuja pest udari v prsi, hudoben obraz se nagne vmes, in pljunek zadene Janeza v lice, kakor tisti dan: „Verräter, Hund! . . .“

„Petschnig!“ krikne fant in sune roko v žep: Bog ne daj, če nima noža pri sebi . . . Toda noža ni, Petschnig se je vgreznil v tla, in Zinka je izginila; slika gostilne pod jagnedi se je razprhnila na golem zidu jetniške celice, veseli poletni dan je utonil v slabotni elek-trični luči, ki sveti pod stropom od mraka do zore.

Jetnik je sanjal!

Zunaj rožljajo ključi. Nevidno tekteknje linica na okovanih vratih, in spet utihne vse. Paznik se malokdaj spotika nad nočnimi krikii;

vajen jih je. Vsi, kar jih čaka tu pravice, spe težko in kriče v snu. Včasih, ko leži Janez vznak in ne more zapreti oči, ga obide, kakor bi stene te mrkle hiše drhtele gorja, ki se valja med njimi; tihota rōci tu ni tihota, marveč snop stoterno zamirajočega ječanja. Muka bruha spečim iz sanj: vsaj ona hoče biti svobodna v kraljestvu okov!

Janez je stisnil pesti na srce, ko se je prebudil: prostost — dom — Zina — in Petschnigov pljunek ter mrzla resničnost med golimi stenami! Ali kar je premišljal v teh dolgih nočeh, kipi v srcu više od vse bolečine.

„Da, da, pravica je,“ šepeče strastno v svojo samoto, „resnica je in pravica je, ki se izpolni sama od sebe, če bi tudi poslednji njen vernik poginil. Naj se tisoč let zvestobe ne zlomi v tebi, Kastelkin sin: v tebi izkušajo grudo iz naše zemlje, kapljo iz reke krvi, eno iz petnajststotisoč duš; naj se izkaže pravičnejša od njihovih ključev, trja od sodnikov, ošabnejša od sile! Živ ali mrtev boš poveličan v prihodnjem stoletju: da niso Krista križali, bi bil ostal ubogi Jud, ki je bil . . .“

On čuti utrip zmage v svojih žilah in vero dedov v svoji duši. Zgodovina, ki snuje bogve kje tam zunaj, diha noter v ta trikrat zaklenjeni grob.

„Težka kladiva padajo; toda mi smo trije od jekla. Kujte, kovači! Kladivo poka od lastnih udarcev; vi menite, da kujete smrt, pa kujete brst in življenje. Kaj za to, če se odkrhne drobec in izgine? Zdaj gre za vse, ne za enega, ne za sto. Janez, bodi trd, da se ne upogne petnajststotisoč bratov in sestra, izmed katerih si bil izbran!“

Mati mu raste pred očmi, ponosno križemrok, kako gleda po gruntu, polna divje odločnosti. On ve, da ji ne kloni glava, kljub vsemu ne; vesoljnemu narodu bi jo pokazal v teh časih ognjene izkušnje!

„Kastelci in stara pravda! Čuj sina, mati, in spavaj mirno: ne prošnje, ne vzdihne ne bo iz mojih ust, v mojem srcu ne senčice plahosti. Povej to svojemu gruntu, stara, malemu in velikemu, ki je vseh skupna last . . .“

Oslabelo telo mu igra v drgetu zanosa.

„Ali ti nisem rekel, Zina, tisti večer: kar je v naju, ne umre? Če bi prav tisočkrat strohnjel v tej jami, bom vendar pri tebi, zakaj gad je zemlja, naša večna zemlja, ki je spoznala svoj zakon in božji ukaz; kjerkoli boš hodila, me boš gledala z očmi, čutila pod nogami . . . In zemlja se bo krčila in sama kričala, če tudi zadnjega iztrebijo ž nje, in nihče ne bo stal na nji, kdor ne priseže na staro pravdo!“

Znoj mu rosi čelo in sence; truden je. Komaj, komaj odpira trepalnice. Ječa se polni z drobnim, tihim zvenenjem, ki poje ujetemu

gadu uspavanko. Iz stene raste nekaj, pomika se bliže, stoji pri postelji, sklanja se k njemu. Obraz je, včasih kamenit in ošaben, včasih mlad, mil in ljubeč. Mati? Zina? Oboje se zliva v eno; močan angel razgrinja perot nad jetnikom: on svojega gada ne da . . . Čuj šepet — strah, kako votel in mrzel:

„Daj sina, ljubega, zemljo — daj gada, meni je zapisan! Hočem ga imeti — daj!“

Toda angel odgovarja:

„Vprašuješ me, ker ga sama ne moreš vzeti . . . Gad ne pogine, gad je moj: odkar so ga bili in opljuvali, tebi zapisali in živega pokopali, ni več Janez, ampak Pravica-Resnica, ki ne umre, dokler ga jaz ne zapustim . . . Vera-Upanje-Ljubezen drži Pravico-Resnico; iztrgaj jo, Smrt, če si nama kos! . . .“

Zli glas molči.

In Janez diha mirno. Potok šumi po dolini. Škrjanci pojo nad njivami. Nedeljski zvonovi se ubirajo iz devetih fara, in jutranji plamen skače s Sevškega hriba k vitkim borovcem Konjske rebri.

* * *

Kastelka se je nenadoma zbudila ter sedla v postelji. Zaropotalo je, padlo, počilo — kdo ve? Pa ne da bi bili tatovi v hiši? Zdaj ima sodrga več poguma, ko je malo moških doma; dva hlapca so ji pobrali, tretji pojde vsak čas . . . Toda tema je v sobi, le komaj se rišeta štirikotnika oken; zunaj tih, droban, strupeno enoličen dež. Vdova seže tipaje po užigalice, da posveti. Ničesar ni videti, ničesar čuti; še nekam tiše se zdi kot po navadi.

„Budalo,“ se ozmerja sama. „Kaj skačeš, hudiča, ko je vse tiho? Lezi, stara, in spi!“

Toda reči je lahko, storiti težje. Najprej se spomni Toneta, ki je pisal danes, da odhaja zdaj na bojišče; v Srbijo, pravi. In komaj prežene misel nanj, jo zmoti Janez; beži skrb, saj pravijo vsi, da je zadeva jasna ko beli dan in se ni bati ničesar! Kajpak, tretji je Joža na vrsti, ali njega se oklati z obema rokama:

„Tak vsaj ti me pusti pri miru! Ali naj res ne zatisnem oči zaradi te ljube gadje zalege? Odkar je vojna in Janez zaprt, ne poznam pravega spanja . . . Tak heži; ne, ne in ne; Kastelke ni doma, pa mir besedi!“

To rekši se obrne v steno, zatakne ušesa in šteje: ena, dve, tri, štiri — do petinosemdeset. Zaspala je.

Glasno reže njeno dihanje tišino; zdajpazdaj zasmrči, kar se drugače redko dogaja. Roke nimajo miru na odeji, telo se premetava,

kakor bi uhajalo težkemu bremenu; srajca zdrkne z ramen, mogočne prsi štrle nage v mrak. Toda vdova hoče spati in spi do jutra.

Bleda, sivkasta zarja gleda skozi okno. Kastelka si mane oči; udje so kakor od svinca, in nič se ji noče vstati. Bude jo? Kdo stoji zunaj? Jera ni; ta bi stopila noter in stresla gospo za ramena, saj je že osmo leto pri hiši.

„Trk, trk! — Trk, trk!“ sitnjari sitnost pred vrati.

„V uho me piši, kdor si!“ de vdova srdito in se odene čez glavo. „Ni hudič, da se ne bi naveličal.“

Toda zgodnji prišelec je trdovraten; on hoče h Kastelki, hoče, ne da se odgnati.

„Trk, trk, trk!“ ponavlja čimdalje glasneje, da ropoče kljuka in rozlja ključ v ključavnici.

„Ali bo mir, krščenduš!“ zarohni gospa, vsa pripravljena, da skoči ven ter osebno vrže nadlego po stopnicah.

Takrat sliši Jožev glas, tako čuden in daljnji, kakor bi stal tisoč milj od nje:

„Zakaj me ne spustite k sebi, mati? Ali me ne poznate več? Joža sem, vaš Joža, najstarejši gad . . .“

Tako žalostno govori, kakor bi mu bili zobe izruvali in izžgali strup.

„Jezus!“ vzklikne Kastelka; da bi zaklela, se niti ne spomni. „Ti, Joža? Počakaj, takoj ti odklenem!“

„Ni treba, mati; nič ne vstajajte, saj pridem tako . . .“

Že je v sobi, ne da bi vrata odprl; vstopil je kar skozi celo.

Tako bled in reven je v svoji blatni vojaški suknji, da se mati pozabi začuditi. Počasi, kakor bi komaj prestavljal noge, je prišel k njeni postelji ter zdrknil na kolena.

„Joža!“ Kastelka iztegne roke. „Joža, kaj je s teboj? Odkod prihajaš? Mari si bolan, moj Joža?“

„Oddaleč, mati; vi ne veste, kako dolga je pot . . . Bolan sem.“

„Kaj ti je, otrok? . . . Govori!“ siša vdova. Strah jo prijemlje od hipa do hipa, leze iz uda v ud: sin je bel ko sredica, in kaplje krvi ni v njegovem obrazu, in mraz mu diše od lic.

Joža tišči roko na čelo:

„Boli me . . . Tako hudo boli, oh, mama!“

Od nežnega imena se stari še težje stisne srce; in hkrati jo je groza, sama se vprašuje, zakaj.

„Glava me boli . . . Oh, tako strašno me boli glava — tu, prav tu, kjer ste me poljubili . . .“

In stoka ter kaže s prstom na sredo čela.

„Joža,“ ječi Kastelka, „pa ne zato? . . . Reci, otrok, imej usmiljenje: ne zato, ker sem te poljubila?“

„Zato,“ mrmra Joža. „Samo zato.“

In kot je prišel skozi celo, si seže v glavo ter vzame iz nje krvavordečo rožo; s tihim smehljajem jo položi materi na srce.

„Jezus!“ zarjove vdova z nečloveškim glasom. „Tak vsaj povej, ali si živ, ali mrtev!“

Sin se bridko nasmehne, pokima in nič ne pove, kako. Izginil je kakor upihjen.

Svetlo solnčno jutro sije v sobo, vrabci čivkajo v žlebu, Jera ropoče v kuhinji. Tista zarja poprej je bila kalna in siva. Sanjala je ... Toda ko si oddahne, potegne vase tujo vonjavo, kakor po sladkih, temnokrvavih gavtrožah. S tresočimi rokami razmeče posteljo; rože ni. Kastelka je sanjala.

„To ima zdaj človek od vsega,“ rentiči, ko se umiva. „Krščenduš, take sanje ... Hoho, moj gad! Prav nič ga ne boli glava, zdrav je kakor riba v vodi; njegova krogla še ni ulita in tudi ne bo. Mogoče pride zvečer pisanje ...“

Pisanje pride, ali vdovi ne odleže. Danzadnem lete v hišo Joževe karte, prešerni, lehkomiselní pozdravi fanta na vojni; toda mati jih bere le s pol očesa. Mrkla in srepogleda hodi okrog, komaj ji leze beseda z jezika, misli se ji zapletajo, kadar sploh kaj misli. Nekaj ogromnega jo tišči še huje nego takrat, ko so naznanili vojno. Duša leži stlačena pod bremenom na dnu srca in se ne more geniti; bogve če sploh še diha. In kar je najbolj čudno: vdova dobro ve, da so jo zastrupile sanje o gadu, pa si vendar ne upa misliti nanje. Pozabiti jih hoče: ni res, ni jih bilo. Kjerkoli jo napade spomin, začne preklinjati, da si vse tišči ušesa. Toda moreča slika jo drži kakor past; čim obupneje se izvija, tembolj jo davi, tem ostreje dehti roža z bledega čela. Kastelka ne spi, ne je, ne pije, ne odgovarja ljudem. Kakor nora bega okrog, in zares se ji meša v glavi; le pomisliti noče, odkod in zakaj.

Z bojišča dolgo ni poročil o strašni burji, ki divja pri Lvovu. Generali molče, toda ljudstva vedo, da se koljeta dva na življenje in smrt. In zdajci — glas kakor blisk po deželi:

„Naši se umikajo daleč nazaj! ...“

Tedaj se Kastelka osrči:

„Nemara je ujet,“ razsodi sama pri sebi. „Rekla sem, da ostane živ.“

In leže izmučena sredi belega dne ter spi do drugega večera.

* * *

Po krčmah cvete vojskovodstvo. Kaj zdaj? se vprašujejo vsi. Ta prerokuje mir; ženske mu kimajo, Galjotova Jela vriska natihem. Drugi pravi, da Prus maršira na pomoč. In tretji, da so besede odveč: sam Bog ve, kaj se izkuha.

Tudi smeja ne manjka ljudem. Iz strahu pred kozaki je skopi Čemas zakopal na vrtu lonec denarja; z lesnike je gledal čuk ter zapel novico po vasi. Noč za nočjo zdaj prestavlja stiskač svoj zaklad, in vsako jutro je nabito na tabli, kam ga je skrila. Čemas popiva od jeze in lomi roke; nihče ne slutiti, kdo ga izdaja.

Druga za drugo kapljajo novice o veliki bitki. Močvirje se dela od same krvi; ujetih je mnogo, del vojske je razpršil naval; vse bi bilo izgubljeno, da se ni oslavlil regiment, kjer služi mladina iz naše vasi s Kastelkinim Jožo. To se pravi, da marsikaterega ni več . . .

V nedeljo po maši sedi Galjot pri Kastelki. Soseba je spočita, pomirjena še ni; pogled ji venomer uhaja k vratom, dasi nima koga pričakovati. Galjot opazuje s skrbjo, da so njene oči krvave in črno obrobljene.

„To ni dobro, Mana. Preveč si razjedaš srce . . . In tudi lepo ni od tebe: če te skrbe otroci — vsaj meni bi smela odkriti. Meniš, da mi bo lahko pri duši, ako bi tebi — česar Bog ne daj?“

Vdova ga meri topleje; žalost hčera je tudi njemu razgrebla obraz.

„Saj ne mislim nanje!“ pravi zamolklo, kakor bi jo bilo sram.

„Tega mi ne pravi!“ mahne sosed z roko. „Skrivati znaš dobro, vem; in da ne utegneš, vem tudi. Ali kadar ti gre kupčija po glavi, in hmelj, in stelja, in krma — kaj vem, kaj še! — je srce pri njih, da sama ne veš. Vsi zvonovi pojo, kdo je najboljša mati pod solncem.“

„Nu, slaba vsaj nisem bila. Kar sem storila, je zanje storjeno,“ de ona resnobno. „Joža in Jela imata s čim gospodariti.“

„Jela je sirota; še zdaj žaluje kakor prvi dan. Nič več je ne morem gledati v tisto objokano lice; pa tudi ona — kakor me ne bi poznala.“

„Vroč kri ima tvoja večja,“ pove Kastelka njegovo skrito misel. „Kadar se vrne Joža, ne čakamo več; sama izprevidim, zadnja ura bije. Boga zahvali, da je gad poštene reje . . .“

„Tvoje, Mana, lahko se pohvališ. Zaupam mu kakor tebi.“

„Ne varaš se; tudi on si zaupa. Toda mladost je norost in ljubezen je pijanost. Ko pride, sedem v zapeček; Jela, mislim, se me počasi neha bati . . .“

Droban smehljaj je razjasnil vdovi obraz ter se odbil na sosedovem licu.

„Jela . . .“ Galjotu se zdajci utrga beseda.

„Jela!“ je kriknil nekdo na dvorišču, kakor da ga je slišal in ponavlja za njim. Toda glas je groze poln, kot bi zavpil: gori!

„Galjotova Jela?!“ vrese babščeta v prestrašenem zboru. „Krišč nebeški!“

„Zdajle so jo potegnili iz vode . . . Toliko da je še živa!“

„In nazaj, praviš, nazaj je hotela skočiti?“

„Trije jo komaj drže: kriči, kolne, lase si puli . . .“

„Jezus in mati božja!“ Galjot beži brez klobuka; zobje mu šklepečejo gredoč.

Kastelka sedi in se komaj pregiblje. Tisti tam doli pripoveduje še več: nekdo je prišel h Galjotovim . . .

„Kdo?“ vpije Polona, „kdo je prišel?“

„Mrkunov Peter, iz Galicije!“

„Iz Galicije? Mari se ti sanja?“

„Avša budalasta! Prav iz Galicije; umikal se je . . .“

In je v krčmi nekaj povedal; Jela je šla mimo vrat, slišala in stekla naravnost v jez. Če bi ne bil hodil mlinar tam blizu . . .

„Pa kaj je povedal? . . . Jezus! Kaj praviš?“

Zdaj se menijo tiho, čimdalje tiše. In kolikor tiše govore, toliko bolj si vdova zatiska ušesa. Toda bučeč glas se dviga, vstaja odnekod, prihaja bliže in tuli grozo brez imena. Vdova rije z glavo v mizo, grebe s prsti v sence, stoka in preklinja, da ne bi slišala.

„Stran od mene, hudič! . . . Saj ne blaznim, krščenduš . . . O, prekleta moja glava! Blede se mi . . . Kaj je to, tristo satanov? Ali so vsi znoreli, ali je konec sveta?“

Babe na dvorišču so zagnale jok, Micon debelo, Katra milo, Polona le vpije:

„Aaa! Joj, Bog pomagaj . . . Aaa!“

„Saj tamle prihaja Mrkunov; sam gre gori!“ vikne dedec, ki je prinesel vest.

Peter je tukaj; vse utihne okoli njega.

„Kje so gospa, ljudje krščanski?“

Menda mu kažejo na okno. Toda okno se odpre, in sama bela smrt se skloni doli; ni smrt, Kastelka je.

„Gori pojdi,“ mu reče z glasom, kakor bi grob izpregovoril. „Vi drugi ostanite, kjer ste; da se mi nihče ne prikaže!“

Peter stoji pred gospo, gospa sedi v naslanjaču; trdo bi ga rada merila, toda ne more. Njene oči so kalne in zbegane, komaj da je še pamet v pogledu; in ko izpregovori, drhte ustna in glas.

„Nu, Peter, počemu stojiš kakor lipov bog in molčiš? Zini besedo, povej, kaj prinašaš!“

Peter stoji v pomečkani suknji in suče kapo v rokah; ne upa se ji ozreti v lice.

„Si bil ves čas pri Joži, kaj?“ Gospa ve, da je služil sinu. „In zdaj si ga pustil samega? To ni lepo.“

„Vročje je bilo,“ menca Peter. „Umikal sem se . . .“

„To vidim, to vidim,“ kima gospa hudobno. „In Joža je tam?“

„Je tam . . .“ Peter se trese, blede in zardeva po vrsti. „Saj zato sem prišel . . .“

„Kako se ima?“ ga ustavi ona, da ne bi govoril. „Je zdrav, kaj ne? Pozdrave pošilja? Lepo, lepo. Tonač ni šel v Galicijo, na Srbsko so ga poslali . . .“

„Ni zdrav!“ se osrči Mrkunov. „Ne da se reči, da bi bil . . .“

„Nu da, naponi, seveda, naponi! Spanje pod milim nebom, saj vemo . . .“

„Naponi ne ravno —“ povzame Petrač.

„Prehladil se je, hočeš reči! Da, da, prehlajenje; kašljal je vsako jesen, čeprav je krepak kakor gora . . . In v bitki je bil, v tej veliki, ko ste bežali?“

„Se pravi, ni bil . . .“

„Bog bodi zahvaljen!“ si oddahne Kastelka natihem. „In jaz norim od golih hudičevih sanj . . . Nu, sedi tamle in kaj povej!“ ga povabi na glas.

Peter sede ter ji odločno pogleda v oči: enkrat mora na dan, naj bo potem, kar hoče.

„V tej bitki ni bil, zakaj on, bi rekel . . . Eh, gospa, kar lepo naravnost vam povem — se pravi . . . I nu, prav nocoj bo štirinajst dni od tistega večera. Mi tu, Rusi tam, tik pred nosom, veste? In vse mirno; bolho bi bil slišal lezti. Živ krst si ni mislil . . . Nihče ne strelja, ne naš ne njihov; vaš mladi gospod sedé in tuhtajo nekaj — gotovo so bili v mislih pri vas, sem dejal potem, kakor bi — nu, da! . . . Naenkrat pa jih dolgčas obide; vstanejo, vzdignejo glavo in gledajo tja na Rusa skozi svoj rešpetlin . . . ‚Gospod lajtnant,‘ jim pravim, ‚za pet ran božjih, nikarite!‘ Oni pa so bili hudi, kar s sabljo so me nagnali, glavo so mi hoteli odsekati, zakaj pravico imajo, tam zunaj. Kaj sem hotel siromak? Pustim jih in gledam; oni Rusa, jaz njih. Tedaj pa Rus posveti z raketo, ker je bilo pretema in človek ni videl streljati; ali mislite, da so se gospod umeknili? Kaj še! Rakete lete kvišku, puške pokajo, svinec leti, kakor bi muhe rojile — oni pa stoje, gledajo in se nastavljajo. Nu, kmalu je streljanje minilo; Rus miruje, mi se ne ganemo. ‚Bog bodi zahvaljen in mamka božja s svetih Višarij,‘ pravim pri sebi, ‚zadnji čas je bil!‘ In stopim h gospodu, češ, zdaj vas nič več ne pustim, če gre tudi glava na kose! Toda oni se ne zmenijo zame . . . ‚Gospod lajtnant,‘ pravim, ‚gospod lajtnant, slišite?‘ Oni ne slišijo, molče, ne ganejo se . . .“

Petrač obtiči; kalno gleda gospo in čudno požira.

„Nu, nu!“ priganja ona.

„In se ne ganejo . . . Mene kar nekaj popade. ‚Če bi vsaj izpregovorili,‘ si pravim, ‚vsaj zadrli bi se nad menoj!‘ In stopim še bliže, pocukam jih za rokav . . . In takrat . . . takrat . . .“

Peter se zdajci udari z obema pestema po glavi, z obrazom po kolenih in zatuli v svojo mastno kapo.

„Takrat?“ krikne vdova ter plane pokoncu. „Kaj takrat? Govori, baba, ne cmeri se! Takrat?“ ga trese za rame.

„Takrat . . .“ Peter vzdigne zaripli obraz in se davi z besedo: „Ta . . . ta . . .“ Ne gre mu iz ust; zdajci strese glavo in pokaže s palcem na čelo.

„Jezus!“ zatuli Kastelka. „Ranjen, praviš, ranjen?“

Peter kima, da ne, in tuli še huje.

„Mrtev?“ hrope gospa. „Mrtev? Moj Joža mrtev?“

In Peter pokima . . . Vstane, še vedno kimaje, ter plane iz sobe.

Hiša se trese od njenega glasu, tako groznega, da padajo krščenice na kolena in drsajo v kot, ne vedoč, kam bi se skrile. Kastelka leži z životom čez mizo, grize trdi les, bruha pene, in lomi ploščo z rokami, rjove brez solze v očeh; to ni jok, ni tožba v besedah — to je, kakor bi krvavele skale in šume in globine zemlje ter klele Boga s svojim blaznim bučanjem.

In zdajci zavlada po vasi vrišč in jok; otroci beže v kamre, ženske se križajo na hišnem pragu, dedci zijajo izpred hlevov in skednjevi ter čutijo, da se jim treso kolena: v divjem teku nese Kastelka svoje tuljenje med hišami, steklenooka furija z razmršeno grivo, obleko na prsih raztrgano, prsi krvave od nohtov. V desni palico, stiska levico v pest in grozi nebu in zemlji v nerazumljivem jeziku obupa. Jera, Polona in Jernejec jo love, meneč, da teče v vodo; toda ona jih oklesti s palico, da ne morejo z mesta. Nihče se ne upa približati; brez palice dirja naprej po travnikih in njivah; čez drn in strn jo ubira, lučaje štrene izpuljenih las kakor seme prekletstva.

Nazadnje izgine v ajdi. Valja se vznak ter grize bilje in prst kakor stekla volkulja. Dolgo v dan se razlega njeno rjojenje; poldan se ne sliši z zvonika, ljudje ne jedo, komaj če kdo šepče. Potem se glas prelije v jok, in jok te neukrotljivke je še strašnejši. Kakor v krču ji kopljejo trde roke po životu, kjer drgeče usehla maternica in kliče svoj mrtvi plod.

Večerne sence rasto, Konjska reber je odeta v škrlatno glorijo; češčenamarija drhti od hriba do hriba. Vdovin glas se je utrnil v tihem ihtenju.

Kalno pogleda kvišku. Vsa vas je zbrana okoli. Nobeno oko ni suho, nobeno srce hladno. Galjotova Zina kleči zraven nje ter ji odeva razgaljene prsi z ruto. Oče razganja množico: treba je spraviti revo odtod.

„Mana,“ se sklone k nji, „vstani, mrači se; tako ne moreš ostati.“

Ali Kastelka sede sama od sebe.

„Ljudje božji,“ pravi z izjokanim glasom, „čujte, kaj vam povem! Enega otroka so mi ubili: v čelo ga je zadelo, prav kamor sem ga poljubila v slovo . . . Joža je mrtev, dva še imam; Tonč je na Srb-skem, Janez zaprt. Dobra fanta sta, sami veste; vsa dolina boljših ne premore. Toda jaz ju zdaj preklinjam, tu pred vami vsemi; mati kolne svojo lastno kri, da je njen blagoslov ne zadavi . . .“

To rekši vstane, zategne ruto okrog ramen ter krene domov, glavo pokoncu, oko mrko in ponosno, kakor bi hotela pokazati, da pozna tudi zoper najhujše gorje le eno: boj in upor.

„Vse je v božjih rokah!“ je zamrmrala stara ženica za njenim hrbtom, križaje se z vozlatimi prsti.

Vdova se ne ozre; le njen smeh se začuje, tako mrzel in divji, da zebe sosede v kosti.

(Dalje prihodnjič.)

Janko Glaser:

Matija Gubec.

Od smrti Gubec, naš kralj, je vstal —
in plamen v src milijone,
ko šel je med nami, z žerjavico vžgal
razbeljene svoje je krone.

In šel je in sklonil se je prek grobov,
kjer naši spe mučeniki;
in vstali so na ukaz njegov:
za našo pravdo glasniki!

Vse v strašno armado jih kralj je zbudil,
v armado, ki smrti kljubuje!

Z njo v naših se vrstah, nepremagljiv,
za staro pravdo bojuje!

*Strašna misel iz strašne vojne
za Jugoslavijo
D. Teto*

Dr. Ivan Lah:

Rod Jurija Klemenčiča.

(Konec.)

(Stara Sajevčevka je imela težke skrbi. Njen sin se je poročil in je kmalu na to umrl. Snaha stari Sajevčevki ni bila po volji. Imela je sicer vnuka, a ta je bil slabega zdravja: zato se je stara Sajevčevka bala, da pride posestvo v tuje roke. To pa jo je zelo bolelo, kajti bila je kakor zaljubljena v svoj rod Sajevcev in Ankov, ki so od nekdanj tu gospodarili. Zato je povabila k sebi Jurija Klemenčiča, da bi ji svetoval, kaj naj stori.)

„Posestvo bi bilo njeno in v tuje roke bi prešlo vse to staro gospodarstvo Ankov in Sajevcev. Posestvo je veliko, saj veš. Planine, kakršnih ni široko in daleč na okoli. In kakšna trgovina! Štirideset let lahko gospodar seka v gozdovih, za dvajset tisoč na leto, in nihče tega niti ne spozna. In našo kisló vodo, ko bi izvažali.“ Sajevčevka se je razvnela in njenim gestam niti pri tem ni manjkalo navadne grandece.

(Hotela je iti k sodniji, a Klemenčič ji je to odsvetoval. Obljubil ji je svojo pomoč, kajti čutil je, kako starko skrbi, da ne bi prišlo posestvo v tuje roke, ko bi se mlada vdova možila. Zima je to leto v gorah dolgo trajala. Ljudje so posedali po hišah in so čakali pomladi. Nekega dne je stopil sin Matej pred Jurija Klemenčiča in je zahteval, da mu oče izroči posestvo. Stari Klemenčič je bil nekoliko presenečen. Vprašal je sina, kje si je izbral nevesto. Matej je odgovoril nekoliko boječe, da je to — Franica Jerinova. Stari je malo pomislil — potem je prikimal. Ni se hotel boriti proti usodi. Tako so se začele priprave k svatbi, ki naj bi bila spomladi. Franica je imela postati gospodinja na domu Klemenčičevem.)

Sorodstvo Klemenčičevo je bilo pri svatbi udeleženo polnoštevilo — radovednost je imela svoj praznik. Klemenčičeva hči je budila veliko zanimanje med ženami. Prišla je na svatbo v črni svileni obleki, narejeni po kmečkem vzoru, srebrn iz člankov sestavljen pas ji je nalahno ležal okoli bokov in od njegove velike sponke so padali široki

brokatni trakovi. Glavo je krasila mladi ženi peča, obrobljena s širokimi čipkami in trdo naškrobana. Žene se niso strinjale v svojem mnenju.

Priznavale so, da obleka mladi kmetici dobro pristoji, toda druge so trdile, „da je to stara stvar in da se že dolgo ne nosi“. Marsikatera je pripomnila, da leži doma pod streho nekje v skrinji tak pas in avba, polna zlatih popkov in cvetk-planik, bogato z zlatom prešitih na črnem žametu.

Manjšina — bile so to starejše žene — je ugovarjala.

„To je stara noša, to je res, ampak krasna. Zakaj bi se ne mogla nositi? Saj bi bile mlade žene videti lepše v pečah nego v klobukih.“

(Svatba je bila slavnostna in vesela, udeležila se je je vsa gorska vas. Franica se je izkazala izborna gospodinjo. Tudi stari Klemenčič je bil z njo zadovoljen. Povsod se je poznala nje skrb in smisel za gospodinjstvo. Hiša in sobe so dobile svoj posebni izraz. Na oknih so rastle fuksije in belogonije. Stara Katrica z novo gospodinjo ni bila vselej zadovoljna. Kajti „voščeni Jezuščki, porcelanaste Marije in celo srebrni križ, ki ga je bil rajnki gospodar prinesel iz Rima, in srebrna kapelica, s kipcem Matere Božje, spomin na romanje starega Klemenčiča v Lurd — so stali na najvišji polici steklene omare, dočim so bili niže, kjer je bilo najbolj videti, stari kozarci, čaše in krožniki.“ Tudi sicer je Franica marsikaj izpremenila: one starine, ki so imele svojo vrednost, je postavila na primerno mesto, drugo šaro je pospravila. Vsa hiša je imela krasno lice. Matej je bil ves srečen. Tako je bilo vse pripravljeno, da se bo vrnil Luka domov.

Tudi pri Sajevčevih se je med tem nekaj izpremenilo: hodnik pred hišo je bil popravljen, ograja je bila sestavljena iz samih src in kelihov. Mlada vdova je tam postavila nagelje, ki so se usipali po ograji navzdol. Z ograje se je videlo po vsem gospodarstvu tja do odprte pristave, kjer je Simon Terčič popravljajl kapelico sv. Miklavža.)

Simon Terčič, postaven, krepak tridesetleten mož, je bil tesar. Iz Ljubljane je prišel na delo v Benedettove žage, odkoder je odšel, ker se je sprl z Wolfom po ostrem prepiru z oblastnim brezobzirnim Nemcem, višje v gore na posestničino žago.

Gorski kraj in življenje tukajšnjih prebivalcev je bilo zanj, dasi je bil precej izkušen, nekaj popolnoma novega, nekaj drugega, nego to, kar je spoznal v Trstu, v Ljubljani in v drugih kranjskih mestih, kjer je bil v službi v manjših delavnicah in pri državnih podjetjih večjega obsega.

(Gorska pokrajina se mu je zdela kakor država zase, ki je zvezana z ostalim svetom samo s formalnimi zvezami.)

Niti čudil se ni, ko je slišal, kako pravijo kmetje: „pojdem na Koroško“, kadar so šli čez severno sedlo kam v okolico glavnega

mesta svoje lastne dežele, ali „pojdem na Kranjsko“ ako so šli na jug v sosedno deželo.

(Trgovina z drvi je prinašala v gorski kraj obilo bogastva.)

Simon Terčič je kmalu razumel to ozračje, kjer človek svobodneje in mirneje diha, nego v senci dimnikov, ki so se dvigali nad obširnimi, trdimi dvorišči, oddeljenimi z visokim zidom od senčnatih vrtov in parkov, kjer so stale vile in gradički bogatih tovarnikov.

(Stara Sajevčevka je spoznala, da bi bil Simon Terčič dober gospodar in je začela o tem govoriti s snaho. Mladi je bil Terčič po godu: vstrepetala je od radosti, kadar jo je pogledal. Nekoč je stal Terčič blizu poleg nje in ji je ovil roko okoli pasa. Mlada vdova je „kakor omamljena sprejemala njegove vroče poljube in drhtečo strast njegovega objema“.)

— — —

(Petrova ljubezen k Jirci Potočnikovi je postajala nevarna. Pri vsaki poroki je mladi župnik čutil bolelost, da njemu ni bila usojena sreča zakonskega življenja. Zakaj ni postal gospodar na očetovem domu? Jirca ga je ljubila in hotel jo je vzeti k sebi v župnišče. V tem času se je vrnil Luka z Dunaja in ker ni hotel zaradi Franice iti domov, je ostal pri bratu Petru. Videl je, da brat bojuje težek boj. Stari Klemenčič, je o tem zvedel in je prišel nekega večera nenadoma v župnišče. Nastopil je trdo in odločno. Toda bilo je prepozno.)

Peter je, oprt ob okno, govoril z dolgo premagovano strastjo. „Da, kaj morete vi vedeti o mojem življenju, ki je zame peklo. Odločili ste o meni in niste premislili, kako ste odločili. Niste pomislili, da sem tudi jaz Klemenčič, in nikak blagoslov ne zbríše z mene te dedščine. Spomnite se“ — je končal z bolestim očitanjem, — „spomnite se svoje bujne mladosti, spomnite se, kako ste bili srečni kot mož in pomislite potem, kakšno je moje življenje . . .“

Stari Klemenčič je bil nekoliko presenečen, omehčal se je — a ni popustil.

„Da, Klemenčič si,“ je začel premišljeno, „ampak danes si tudi duhovnik in tu imaš svoje dolžnosti. Poglej, koliko je drugih, in vsi prenašajo življenje, kakor so zavezani.“

(Peter je ugovarjal.)

„Pomisli, Peter, kako ponižaš ves naš rod.“

„Oče,“ je rekel Peter trpko, „ali ste pomislili, za kako ceno hočete povzdigniti svoj rod? Nisem jaz kriv, da ste se tako prevarili.“

(Stari Klemenčič je odšel slabe volje domov. Čez teden dni je dobil Peter od očeta pismo, v katerem ga je oče vabil s seboj v Jeruzalem na romanje. Peter te želje očetu ni odrekel. Jirca je odšla k stricu nekam na Štajersko.)

— — —

(V jeseni se je vrnil stari Klemenčič z jeruzalemskega romanja.)

Obiskal je svete kraje v Palestini s pravo pobožnostjo; pohlevno se je uklonil obredom, ki so bili na programu, a zanimal se je tudi za vse oblike, v katerih se mu je kazalo življenje na vzhodu.

Primerjal je vse to s svojo domovino in s tem, kar je bil videl na drugih svojih potovanjih, in je prišel do zaključka, da ne more reči, katera oblika je najboljša. Zdelo se mu je, da ima vsaka svojo vrednost.

Občudoval je pinije in palme, toda slikovitost domačih smrek in vitkost gorskih jelk — se mu ni zdela manj lepa. Pregledoval je z dopadanjem plemenskega arabskega žrebca — toda vstrajni, postavni gorski serec se mu ni zdel manj vreden. „Po morju je trajala pot tri dni in bila je krasna,“ (je pripovedoval stari Sajevečki, ko jo je obiskal) „ko je solnce zapadalo, je bilo najkrasnejše. To je bilo, kot da bi zlata razlil po vsem morju in obzorje je bilo pisano, da bi se v barvah ne spoznal. Vsa ta krasota, ki je pri nas doma v skalah — je tam na vodah.“

(Toda jeruzalemsko potovanje sina Petra ni ozdravilo. Jirca je bila na Štajerskem v nevarnosti — zato jo je Peter vzel k sebi. Luka je prišel k bratu, da bi ga spravil z očetom. Toda stari Klemenčič v tem oziru ni poznal sprave. Župnik Peter je bil za kazen prestavljen na majhno faro v gore. — Luka je ob tej priliki prišel tudi na svoj dom. Prej se ga je izogibal zaradi Franice, toda ko je stopil na domači prag, mu je prišla mlada gospodinja z veseljem naproti, podala mu je roko in ga pozdravila: zdravo svak. Tako se je Luka doma zopet udomačil. Videl je v domu mlado srečo in je bil zadovoljen. Med tem je dobil službo na Kranjskem. Toda Petrov roman se je končal žalostno: Jirca je porodila hčerko in je v Ljubljani na porodu umrla. Luka je storil vse, da je olajšal nji in bratu težko bolelost. — Takrat je v gorskem zakotju pod Korošico izbruhnila nalezljiva bolezen, ki je pretila pomoriti ves mladi zarod. Otroci so umirali dan za dnem.)

Zdravnik iz T. — je prihajal po dvakrat na teden, toda njegova umnost, ki jo je v gradovih mogel razlagati po nemško, ki pa je v kočah ni znal jasno podati niti v slabo lomljeni slovenščini — ni mogla zadržati nesreče.

(Luka je zvedel, da je bolezen v njegovem rojstnem kraju, poslal je najprej nekaj pismenih navodil, potem pa se je kot zdravnik preselil domov. Ljudstvo ga je navdušeno sprejelo. Vsi so čutili njegovo blagodejno roko. — Za boleznijo je obolel tudi Tonček, poslednji potomec Ankov-Sajevec, ljubljenec stare Sajevečke. Starka je bila vsa obupana, ker je bil ta deček njeno edino upanje, da se ohrani rod in ime. Po vse noči je presedela ob postelji bolnega vnuka in mu je pravila o starih časih.)

In pripovedovanje jo je zaneslo v davne davne čase, o katerih je slišala kot deklica sama pripovedovati, ti spomini so vedno okrepili njeno samozavest, ki je bila glavna poteza njenega značaja.

Sporočila, ki so se ohranila od rodu do rodu, so govorila o prababici Ankove družine, ki je bila baje krasna in mogočna, tako da je bila kakor vladarica vse doline.

Ona je prva začela trgovino z drvi, ko še ni nihče vedel, kam z ogromnim gozdnim bogastvom.

Videla je, da so si kmetje tam doli na Kokri, blizu doline, postavili velike žage in so s prodajo desák tako obogateli, da so postali ošabni in visoki.

Takrat so še vozili v mesto po stari cesti, ki je bila speljana po vrtoglavih višinah na straneh ob dolini, kamor se je le od tod in tam videlo na mestih, kjer so kmetje posekali drevje in zemljo preorali v polje. Sicer so segali gozdi prav do tal in vso dolino je popolnoma obvladala divja Kokra. Uršula Ankova, prababica vsega rodu, je jezdila v mesto na konju. Saj njeno starodavno sedlo še sedaj visi za spomin pod streho.

In na teh svojih potovanjih je videla Uršula Ankova, kako v dolini raste žaga za žago in na trgu v mestu je videla, kako raste bogastvo in mogočnost kmetov.

Spoznala je dobičkonosnost trgovine; mogočnosti in ošabnosti se je smejala in jo je prezirala.

Pregovorila je moža, da je tudi on začel trgovino in za njim so začeli tudi drugi sosedje. Tako je vzrastlo gospodarstvo Ankovo.

Ko je prababica Uršula ovdovela, je sama lepo vedla trgovino, vodila je gospodarstvo in vzgajala družino. Do pozne starosti je tako jezdarila v mesto na trg in k uradom, in bila je že stara, ko je nekoč, da bi se umaknila ošabnim kmetom iz kokrske doline, krenila na konju po strmi stezi čez Veliki Vrh.

Zagledali so jo takrat z gorenjega Klemenčičevega posestva in so strmeli od groze, ko so videli počasno, bojzljivo-previdno konjsko hojo in na sedlu mirno, vzneseno postavo Uršule Ankove.

„Ta je imela lepše čase nego jaz,“ je končala Sajevčevka svoje pripovedovanje, ko se je spomnila svojih težkih nog.

„Ne, vi ste kakor prababica Uršula,“ je rekel Tonček, ki ni hotel, da bi slika njegove babice za kom zaostajala; „vi ste se mnogo vozili po svetu, vodili ste posestvo in trgovino.“

„To da,“ se je posmejala Sajevčevka, „mного sem potovala in mnogo sem videla.“

„Ali veste, kako je takrat na plesu v Ljubljani sam deželni glavlar z vami plesal,“ je spominjal babico vnuk, ki je rad poslušal, kadar je pripovedovala.

„Da, to je bil ples! Deželni glavar je bil takrat Stalechar vitez Žolger. Bil je še mlad, neoženjen in krasen človek. Čakali so s plesom, dokler ni prišel, in ko je prišel in so ga postavili v predsedstvo dvorane, je imel on začeti ples s polonezo.“

Stara posestnica se je razgovorila, lice se ji je razjasnilo, smeh ji je igral okrog ust. In vnuk je poslušal.

„Dali so znamenje,“ je nadaljevala, „da so se pari uvrstili. Vsak plesalec je hitel po svojo damo. Mene je vedel na ples moj mož, tvoj ded. Glavar je stal na vzvišenem mestu, kjer so bili najvažnejši gostje, in je gledal po dvorani. Bil je strasten plesalec in je imel voditi polonezo. Vsi so čakali, katero damo si izbere.“ Tu je starka za trenutek prestala, kakor da bi se iznova predala davno prošlim časom. Tonček je opiral brado ob dlani in ni spustil oči z babičinih ust.

„Tudi jaz sem gledala nanj,“ — je začela babica zopet pripovedovati. „Stali smo proti njemu ob strani dvorane. In tu je naenkrat stopil s stopnic in je krenil naravnost proti nam. Z dedom je bil znan, imela sta skupaj neko zadevo. Poklonil se je najprej meni, potem dedu in ga je prosil, da bi mu prepustil ples z menoj. Ded je seveda takoj dovolil, deželni glavar mi je podal roko in me je vedel skozi vso dvorano. Krasno se je z njim plesalo.“ In Pia Marija je sklonila glavo in se je zagledala v praznoto. Pred njenimi duševnimi očmi se je pojavila razsvetljena plesna dvorana, in po dvorani se je vila poloneza, ki jo je s krasnim plemičem otvarjala ona, takrat tudi še krasna in mlada, na pragu življenja. Jasnozelena svilena obleka s širokim krilom, polna glanir, je padala v lepih pregibih po njeni postavi, ozki život je obdajal vitek pas, vrat ji je krasila dragocena zlatnina, lepa glava je bila polna razkošja. Mala ročica, ki se je skoraj izgubila v tenkem dolgem nabranem rokavu, je bila glavarju posebno draga. Ko je odvedel po dokončani polonezi mlado ženo zopet njenemu možu, ji je udano poljubil roko.

Kako daleč so ti časi.

Med onim dnem, ki je bil triumf krasote in naravne gracije priproste žene iz naroda, in med sedanjimi časi leži vse življenje Pie Marije, življenje bogato dela, uspehov in trpljenja.

„Babica,“ je vprašal Tonček „ali ste bili pogosto na takih plesih v Ljubljani? . . .“

„Ne, pogosto ne. Ko so prišli otroci, se nismo več vozili na plese.“

„A v Celovec se niste vozili?“

„V Celovec nismo šli nikoli. Tam ni bilo življenje, kakor v Ljubljani. V Celovcu je bilo vedno vse nemško.“

„A bili ste tam, ko je ded iskal zapiske o našem posestvu?“

„Da, takrat sem bila. To je bilo zelo prijetno delo; uradnik pri arhivu je bil Slovenec; vzel nas je v svojo družbo. Bilo je zelo krasno. Saj je bil pozneje tu pri nas; zanimalo ga je, kaj smo vse izvedeli o našem kraju.“

„Da je bilo tu jezero, kaj ne?“

„Da, jezero je bilo, baje še pred tri sto leti. Vsa dolina, kjer so sedaj posestva in loke, to vse je bilo dno jezera. Zato je vse tako lepo gladko, kakor uglajeno od vode. In tam ob strani nad nami, vidiš, tam pravijo, da je bilo pristanišče za ladje.“

„A babica, to je moralo biti grozno, ko so se tam doli skale pretrgale in je začela voda odtekat. Kako je to neki bilo?“

„To je bilo po božji volji, to veš. Bil je potres. To je prerahljalo skale tam doli in voda si je potem sama našla pot. Ali veš, tam doli na Kokri, kjer se dve skalnati steni skoraj stikata, in ima Kokra sama med njima komaj prostora. Cesto, ki je tam najbolj ozka, so morali vsekati v skale.“

„Da, tam! Zadnjič, ko smo se tam skozi vozili, je rekel oče, da bo to nekoč ogromno delo, kadar se ta skala utrga. Zavali vso cesto in ustavi reko; predno bo vse odstranjeno, bomo od mesta popolnoma odrezani.“

„Da, da,“ je prikimala starka z glavo.

„Toda, babica, ako pojdejo tam takrat ljudje, bodo vsi ubiti, konji, ljudje in vozovi bodo vsi razbiti.“

Pia Marija se je posmejala; pogledala je na vnuka; oči so mu žarele in lica so gorela.

„Bilo bi grozno, to je res. Toda upajmo, da pojde vse dobro. Ljudje so tu slabe stvari, dasi so mnogo dokazali.“ In oči stare posestnice, ki so tolikrat plakale nad življenjem, ki je nji bolj nego drugim dokazovalo, kdo je gospodar človeške usode, so se zagledale z udanim mehkim pogledom v pomladanski večer. Za trenutek je bilo tiho v sobi. Tonček je gledal predse in v mislih mu je vstajala slika onega nevarnega mesta v soteski, kjer se je v divji krasoti merila odločnost človeka z brezobzirnostjo prirode.

(Konec prihodnjic.)

Av gust Žigon:

Krst pri Savici.

(Iz nameravanega predgovora k Prešernovi Čitanki.)

Lieber Freund! Deinem Wunsche gemäß schicke ich Dir 24 Exemplare von meinem nach Deiner Meinung so schwer zu verstehenden Kerst . . .

Prešeren Vrazu: 4. III. 1837.

(Letop. M. Sl. 1877/159.)

Obup je bil sklep Julijine dobe. „Fant s celo močjó se v vêslo vprè“, — a kam? Ali ni, kakor da bi bilo tu celo človeka Prešerna pahnilo iz ravnotežja, „v obúpa brêzne po brezkônčni póti“; kje je tu tista volja in moč epiloga „Sonétov nesrêče“: „Napréj me sréča gládi, ali têpi, — me tnálo nášla bôš neobčutljívo“! Kakor da so se človeku in poetu zamajala tla — zamajal se svet — ob „izgubljeni véri“. Kam? poet in človek!

Tu — nenaden dogodek! Nov vpliv iz žive realnosti, ki je poetu in človeku vstvaril novo trdno točko, nov cilj! Doba temnega obupa — subjektivna smrt Julije-Ifigenije za poeta; temnejši dan pa objektivna smrt Čopova v Prešernovem življenju! Hujše od vsega, kar ga je bilo doslej doletelo v življenju, je zadel ta doživljaj Prešerna, v svoji nepričakovosti takó silen, da je ob njem zbledela ter se hipoma zmaknila v mirno oddaljenost človeku in poetu — izguba Julije. Grob Čopov! Strma ločitev od prijatelja: nova rana. Nova rana, ki je v poetu premagala starejšo rano, „staro rano“, — rano „ljubezni“.

In iz nove rane novi biseri: iz Čopovega groba poslej nova poezija!

„Dem Andenken des Mathias Zhóp“, mojstrsko zasnovana „tercinska perioda“¹, nagrobnica prijatelju in učenjaku-mentorju, je neposredna solza iz novega motiva. Na dva simetrična si delá zložena, se v prvem vtaplja v subjektivno stran Čopove smrti: vglablja v pomen nepričakovanega doživljaja zanj, za Čopa samega, ki zanj

¹ O tej prim.: Zbornik Mat. Slov. VIII., 1906, str. 91-97.

pravzaprav ni bil nič bridkega; ter razgrinja v drugi polovici svoji potem pa še drugo, ono obratno, objektivno stran strmega dogodka: pomen te smrti za druge; za prijatelje, učence, domovino, pa tudi za širši učeni svet, — ki jim je vsem nesreča, ker jih je ž njo zadela bridka izguba neprecenljivega bogastva, nenavadnih zakladov učenosti, zlatega srcá in orjaškega duhá.

Ali ne preseneča ta delitev? Subjektivni najprej, nató objektivni pogled na isto dejstvo! To je nekaj tako novega v Prešernu, da potrebuje povdarka. In še nekaj treba naglasiti: da je tu naenkrat v Prešernovi poeziji popolnoma nov svet, svet sam zase, ki ni v njem še sledu ne o dogodkih poprejšnje faze, prav kakor da jih sploh nikdar ni bilo. Nobenega odmeva tu iz dobe „izgubljene vére“!

A je li svet „stare rane“ poetu res preminil? Ali je poeta docela prevzel ta novi svet, ki mu ga je odprl Čopov grob?

I.

Ni še bila nje obletnica, ko je sledil nov spomenik o Čopovi smrti: spev, ki ga je poet s posebnim sonetom „Matiju Čópu“ izročil „prijátla drágim mánom“, a kot „pésem mílo“, kot elegijo, ki se v njej strneta oba svetova, stari in novi, — kot solzo, ki bilà „ločítvi od njegà mu je hladílo, hladílo b'la ljubézni stári ráni“: Krst pri Savici.

Nikak „junaški“ ep, ampak „mila“ elegija: vrba-žalujka na dvojni grob, — grob Čopov, in pa grob poetov; na tisti vidni grob tam zunaj v objektivni resničnosti, in pa na tisti osebni, svetu nevidni, v notranjosti poetovi zakriti, a vendar faktični grob poetovega življenja, ki je vanj pokopal — svojo subjektivno smer!

Pokôpal míslí visokoletéče,
Željá nespólnjenih sem bolečíne,
Ko Črtomír ves úp na zémľji sréče.

Drugič je s tem poet združil svoje ime s Čopovim v svoji poeziji: v dveh pesnitvah zapóred, a obakrat šele zdaj — po smrti njegoví. In nele imé, — ampak življenje svoje z življenjem njegovim, njegov grob celó zdaj tu s svojim: v spevu, ki je vanj zajel poet spet enkrat, tretjič, vse življenje hkratu, vse dobe svoje, ves rezultat svoje dosedanje potí, z Julijo ter z obema grobovoma vred, v eno samo pesem; v spevu, ki je vsebinsko in umetniško tak, da mu je ni primere v naši zgodovini ne dotedaj ne dodanes.

Spev-nagrobnik! Da pa ni le Čopov, ampak da je „Krst“ po svoje tudi osebno poetov nagrobnik, — to je ključ v njegove globočine. Toda tu o teh le troje: nič več né ko to in toliko, kar nujno tíče v označbo

stikov „Krsta“ z organskim razvojem poetovim, v označbo organske enotne skupnosti „Poezija“.

Že vnanja forma deli „Krst pri Savici“ v dva samostojna dela: v tercinski „Uvod“ in stančni „Krst“. Svojo individualno idejo, glavno idejo speva, je izrekel poet v drugem zase; v prvem pa je razgrnil zgodovinsko ozadje te glavne ideje, lokaliziral dejanje v dobo in kraj, ter tako razbremenil glavni del, da mu omogoči samostojno notranjo enotnost.

✱ Vélíki dogodki ob koncu osmega stoletja v naši domači deželi so zgodovinsko ozadje „Krsta“.

x. h. A ne vršé se v Prešernovem spevu ti dogodki sami; v prvih dveh, nič več ko dveh tercinah „Uvoda“ jih pesnik komajda le omeni, in še tu pové o njih le, da so — bili in minili; že tretja tercina pa je prestop — v sedanjost. „Gnijó po póljih v bóju pokončáni trum síčni vójevodi in njih vojšáki, sam Črtómír se z májhnim trôpom bráni!“¹

Ne tisti vélíki dogodki sami, ampak — njihov konec: zadnja epizoda večletnega odpora — je torej snov „Uvoda“. „Slovénci so se stáre vére terdó deržáli“, takó je izločil poet vse glavne dogodke same v „Opómbe“ na sklepu; le zadnja noč, samo zadnji dogodek, — tista noč in tisti dogodek, ki strè, vgonóbí zadnji preostanek odpora tam gori v zakotju trde gorenjske strani, ko vničí Gorenica „Črtómíra z májhnim trôpom“ njegovim: — le ta se vrší in izvrší vpríčo nás v „Uvodu“.

Sklep in konec zgodovinskih dogodkov je torej pričetek Prešernovega speva. Zadnji, ampak prav najzadnji, prav poslednji dih svoj izdahne naša slovenska antika — vpríčo nás, ter zamrè, premine v preteklost. To je tisti veleznačilni moment naše zgodovine, ki si ga poet izbere, da ga s posebnim povdarkom oživí iz pozabe, ter ga dá doživeti nam samim pred našimi živimi očmi — v živi sedanjosti. Vanj se je poet sam zamislil ter ga sebi in nam predóčil v svoji spesnitvi, od vseh večletnih dogodkov edinega, — kot moment propasti starega veka in svetá: našega! In mojstrsko si je iz te ideje in po tej ideji izmislil primerno snov umetnik, vstvaril si jo vso sam iz svojega, z junakom Črtomirom in njegovo trdnjavo v Bohinju. yred, — da opesni ta velepomembni moment sam zase, v posebnem „Uvodu“, v posebnem ritmu, kot samostojno celoto.²

Grandiozna ideja! Zgodovinski moment, ko je zgrmel v preteklost, v razpad naš stari svet; moment obenem, ki je bil hkratu tudi

¹ Leta 772. (Prim. dr. Fr. Kos: Gradivo I., str. XLV.)

✱ ² Izvemši prve verze „uvoda“ si je Preširen vso dogodbo sam pesniško izmislil, jo na slovenske verske boje devetega (!) stoletja naslonil in v slovenske domovine najlepši kraj postavil. (SN. 1874, 4. oktobra, štev. 226.)

zgodovinski pričetek nove smeri, novega veka in svetá, novega življenja, novega naziranja, nove kulture in novega duhá — v naši deželi. „Časov síle“ stró tu stari vek, antiko našega naroda pred našimi očmi; in vpríčo nas se zmagoslavno obveljavi tu v naši deželi tisti silni kulturni fakt zgodovine, ki je tudi nas kot narod, kakor vso Evropo, preobrazil ter bil pričetek naše sedanje narodne in kulturne oblike: pričetek oblik in razmer našega dandanašnjega socialnega življenja, — naše moderne.

To je ideja „Uvóda“; — prvo izmed trojega, kar bodi tu naglašeno o „Krstu pri Savici“.

A — kaj pa je ideja, ki je iz nje in zaradi nje poet, da jo izreče in samostojno vtelesi, vstvaril svoj stančni „Krst“?

II.

Nazorno plava že v „Uvódu“ samem za označeno glavno idejo njegovo tudi ta, ter se nam polagoma napoveduje, obveljavlja prav od kraja že dosledno dalje do konca — v logiki dogodkov, ki tekó v „Uvodu“ mimo nas! Na tri dele, medsebojno samostojne tri dele krojí vso celoto „Uvoda“ — arhitektonika:¹ Le on, „sam Črtomír se z májhnim trópom bráni“ še za staro smer — v prvem delu. Obnemore, klone ter odneha pa tudi ta poslednji odpor, in zadnjo, prav najzadnjo moč si zbere pogrezujoči se vek vso le enkrat še, na vekov veke poslednjič, v tisti silni ogovor Črtomirov tovarišem, ki plane v njem iz osrčja skrajne stiske, prav tik pred končnim porazom še enkrat duh starega veka našega s krepko, živo, odločno silo ter ojunáči in podžgè v zadnje realno dejanje za staro domačo vero, stare domače postave v slovenski domovini tisto zadnjo odporno četico, ki naj bi se ne vdala pritisku dejstev, ampak naj bi se otéla z drznim pobegom vsaj, ko se z zmago, s trdnim neodjenljivim odporom ne more več: — tam na sredi speva v njegovem drugem delu. Podžgè se zadnji jasni plámen moči, poslednji ogenj, toda kakor zadnja večerna zarja dobe tik le pred večnim zatonom njenim, da ugasne ob pritisku močnejšega zakóna, pod neizprosno, zakonito-trdno pestjó močnejše realnosti — v tretjem delu „Uvóda“, kjer strè, kjer zaduší tisti ponočni poboj zadnji preostanek staroslovenskega sveta in staroslovenske misli!

¹ „Uvòd.“

$$2 \left[\begin{array}{c} \text{I.} \\ 1+1, 2, 2, 1 \\ \hline 6 \end{array} \right] \left\| \begin{array}{c} \text{II.} \\ 1+3^* 3+1 \\ \hline 6 \end{array} \right\| \left\| \begin{array}{c} \text{III.} \\ 2, 1, 1, 2+1 \\ \hline 6 \end{array} \right\| 2. \left[= 2 \left| \frac{1+6}{7} \right| \left| \frac{1+6+1}{8} \right| \left| \frac{6+1}{7} \right| 2. \right]$$

Prim. sicer: Zbornik Mat. Slov. VIII., 1906, str. 106/109 in 121/122.

420 In drugo jutro — solnce: svetlo in jasno nad domačimi gorami našimi; zmagoslavno solnce nove dobe nad Črtomirom tam ob jezeru Bohinjskem, tam v prvih stancih novega speva!

Kam meri to?

Na tri dele, tri medsebojno samostojne dele deli tudi drugi spev — spet arhitektonika.¹

Idila mirú — po tisti strašni nóči s hudo uro na nebu in z mesarskim klanjem na zemlji! „Mož in oblákov vôjsko je obójno končála tèmna nóč.“ Idila svetle, jasne, mirne, čisto grške lepote: tista idila blejska, — lep spomin Črtomirov iz nekdanjih bivših dni ob tej težki uri njegoví, odmev še domače antike, „ki zdaj ovírgle so jo časov síle“! To je uvodni in pričetni, tisti prvi del speva. Še ní zamrl, ampak še živí, še diha tu stari svet — vsaj v enem živem bitju slovenskem, živ ko nekda: živ še v Črtomirovem spominu in duhu, — kjer ga ves vseobči vnanji poraz še ni strl ter ni mogel vgonobiti. A kaj boš, zadnji knez, in le še zadnji mož starega svetá, ko si le sam, en sam še — stare korenine!

Na tlèh ležé Slovénstva stèbri stári,
V domáči h šègah vtèrjene postáve; —
Al, de te tá skeléti jénja rána, —
Ne bóš posnéł Katóna Utikána!

Pretrpèl boš propast, razpad domače antike, ta razsip svojega svetá; a kakó? Uklonil narod ves je svojo glavo, kar ga je ostalo še živega; porazil meč je, kar je v naródu bilo neuklonljivega. In ti?

Ker mlad še in močan, dozóril si, udejestvil si, — dasi z veliko boleštjo, — tisto silno, junaško tvorbo na samem sebi: prehod svoj iz stare dobe v novo obliko, prepород, preoblikovanje, preliv iz starega duhá v strogi duh nove dobe.

V drugem delu speva — zadene Črtomir ob trdo dejstvo sámo, ob novi princip socialnega življenja, ko se snide z Bogomilo. V tretjem delu — pa po kratkem boju sledí neizogibno dejstvo, da skloni tudi zadnji, prav najzadnji mož starega svetá, novi misli svojo pamet in voljo, ter odide „čez goró zelèno“.

Zdi se, ko da to dejstvo speva ni ničesar družega kot stroga logika snoví, dogodkov: narod, zadnja trdnjava z zadnjo odporno četo, in zdaj — še najzadnji preostali odporni mož! Po resnici zgodovinskega

¹ „Krst“:

Uvod [3].	= 3	= 3 stance
O {	I. del (stance 4-20): [3+1+3] * 3 * [3+1+3];	= 7 . 3 . 7 = 17 stanc
	II. del (stance 21-35): [3+1+3] * <u>1+2</u> , 2, <u>2</u> , 1;	= 7 . 1+7 = 15 stanc
	III. del (stance 36-50): [3+1+3] * <u>1+1</u> , 4, <u>1+1</u> .	= 7 . 1+7 = 15 stanc
Sklep [3].	= 3	= 3 stance

dejstva se razvijaj, teci dejanje tudi v spevu do skrajne meje! Tudi on, kakor narod njegov, kakor zadnji „majhni trop“ v zadnji odporni trdnjavi, — zapádi zdaj končno še sam, tisti edini še otéti mož, nevzdržni reki zgodovine, nepremagljivi sili zgodovinskega razvoja! Saj taka je bila faktična resnica.

Zapadel je zadnji mož nekoč, ki se je ohranil, — razvoju! In takó se skloni tudi ti, zadnji mož, Črtomir, — v spevu Prešernovem, razvoju: ter ne zapadi pogubi, vgonobitvi, smrti, — ne od tujega meča, ne od lastne roke! Prav kakor — tvoj narod sam tam nekoč v davnini. Pretrpel je živ tisti silni preobrat v svojem kulturnem razvoju, ohranil se do današnjega dne — narod Prešernov in naš. In takó ga pretípi, „prestáni“ — tudi Črtomir tu!

Reprezentant, objektivno po zgodovini vstvarjena personifikacija zgodovinskega dejstva v razvoju domačega naroda samega je postal s tem dejstvom Črtomir — v spevu Prešernovem. Pač bi bila to ena ideja „Krsta pri Savici“. Kakor rod sam, ki se je ohranil res naravnost kakor po čudežu, prav takó se ohrani in reši iz poloma dobe tudi Črtomir! A ni pa to še prava, in naglasiti je, da še od daleč ne — prava ideja tega takega momenta.

Fakt, da se Črtomir ukloni razvoju: tisto dejstvo, da poet dá Črtomiru oblití teme v krstu ob slapu Savice, — je izraz globlje namere umetnikove; za tem takim dejstvom je druga ideja, ideja iz same žive sedanjosti Prešernove. Umetnik vstvarja in postavlja tu nov monument tisti teoriji, ki je vse njegovo delo njen slavospev, teoriji, ki je dala poetu-umetniku njegovo poezijo in umetnost, oni teoriji, ki jo je prejel v šoli svojega mentorja-mojstra Čopa, v čigar spomin kleše prav v tej elegiji sami — zdaj nagrobnik! In katera je ta teorija? Prešeren je spesnil s to táko snovjó v svojem „Krstu“ apoteozo — romantike: hkratu novo, višjo stopinjo „Sonetnega vénca“, ki je bil v njem nekoč izpovedal, poet, svoj pesniški „Credo“!

A v kakem smislu apoteozo romantike, in v kakem novo, višjo stopinjo „Sonetnega vénca“?

Črtomir se v Prešernovem „Krstu“ ukloni — krščanskemu principu. To je neutajno dejstvo, vnani sklep dogodkov v spevu. Kakó pa bodi to dejstvo — apoteoza romantike? ter posebej kakó da novo, višje stopnjevanje idej „Vénca“?

1.) Nov korak v zistem iste teorije: zadnji logični korak umetnikov v svet romantike, korak tja do zadnjih skrajnih njenih mejá, tja do njenih prvih korenin, ker do najprvega, do zgodovinskega vznika njenega — je s to snovjó svojo, s tem takim Črtomirom svojim Prešernov „Krst“. 2.) Monument je bil poet-umetnik vstvaril l. 1833. romantiki v največji dotakratni vstvaritvi svoji, v „Sonétnem vénca“, kot spevu o tistem modernem literarnem principu romantike: o — „káosu“; monu-

44 mentalnejšo piramido, še sijajnejšo gloriolo ko tam pa je vstvaril zdaj, leta 1835., za spomin Čopove smrti, — romantiki njen poet-umetnik v 44 gigantski, največji spesnitvi svoji, v svojem „Krstu pri Savici“, kot spevu o tisti najgloblji maksími romantike, o sméri in póti navznoter tja preko „káosa“, tja do stikov „káosa“, človeštva, kakor vesoljstva z abstraktno Neskončnostjo: do stikov s Pravirom, do — „Káosa“! V „Krstu“ torej leta 1835.: kot spevu o „Káosu“ in njegovem živem življenju v življenju in zgodovini narodov, človeštva, kakor tudi vsakogar posamnika.

Dvoje potemtakem, in eno in drugo — zadnji in poslednji dve skrajnosti v zistemu romantike, ki do njiju obedveh doraste in z energično potezo poseže ter jo glorificira s Črtomirom, s krstom njegovim Prešeren-poet, mislec, — v svojem „Krstu“.

1.) Krščanstvo, nastop krščanskega principa, — ne v človeštvu sploh, ampak posebej v Evropi, to je prva, je historična skrajnost v zistemu, ker po teoriji romantike same historični vznik, historična kal romantike — „moderne“. In 2.) prestop preko subjektivnega „káosa“, preko lastnega človeškega, ter s tem sploh preko tega svetá tja do „Káosa“, ki je Stvarnik in Vladar vesoljstva: prestop v svet nadčloveške Skrivnosti, v svet mistike, ki je zadnje dno in zadnje, rekel bi religiozno ozadje zistema romantike, — to pa je druga, je filozofska skrajnost v zistemu.

Dejanje Črtomirowo je v Prešernovem „Krstu“ glorifikacija obojega: obeh teh dveh momentov romantike, — obedveh skrajnosti njenega zistema.

Tja v globoko, mistično ozadje človeštva in vesoljstva navznoter do „Káosa“ — Prakalí. In tja v zgodovino nazaj, v historično življenje človeštva — do zgodovinskega dejstva, ki je v človeštvu kal tiste smeri navznoter: smeri romantike.

Dejanje Črtomirowó v Prešernovem „Krstu“ simbolizira prvo idejo, ki je vsled nje „Krst“ kot spev o „Káosu“ in Njegovih ukazih — nova, višja stopinja „Sonétnega véna“, speva o „káosu“ in njegovih težnjah-ukazih; in drugo idejo, ki je vsled nje „Krst“ glorifikacija, in Črtomirowo dejanje sijajna gloriola principu in zistemu romantike — prav v smislu teorije A. W. Schlegla!

To je drugo izmed trojega, kar bodi tu naglašeno o „Krstu pri Savici“.

In tretje?

III.

Ni še, še nobeno izmed obojega ni tista glavna, nam najvažnejša in prva, tista individualna ideja Prešernova v „Krstu“: nit „Krstá“, ki se v njej tké osebni razvoj genijev organsko in v soskladu z dosedanjo potjó došledno dalje tja proti vélikemu cilju; tista ideja namreč,

ki imamo v njej odkritosrčno izpoved poetove najpristnejše notranjosti; ideja hkratu, ki se vsled nje spaja in zliva „Krst pri Savici“, dasi samostojen spev, enotno v organsko celoto vse dosedanje poezije Prešernove. Ideja, ki je v prvi vrsti zaradi nje, — da jo vtelési, — in iz nje vstvaril leta 1835. svojo, z. letnico 1836 tiskano vstvaritev poet-umetnik!

In katera je ta ideja?

Ne tisto, da se junak speva, Črtomir, ukloni krščanskemu principu; v tem je le glorifikacija romantike! Ampak to, da se sploh ukloni nekemu novemu principu življenja: — to je, kar tu zaodeva tisto individualno, osebno idejo poetovo. Neki prestop iz dosedanje v novo, res diametralno drugačno smer, neko faktično osebno „spreobrnjenje“ torej: — to je v „Krstu“ tisti moment, ki se v njem zaodeva glavna misel.

A kak prestop, kako spreobrnjenje?

7 Solnce, mlado jutranje solnce žari zmagoslavno nad domačimi gorami — tisto jutro po zadnji staroslovenski noči, tisti strašni noči s hudo uro na nebu in s krvavim pobojem na zemlji.

Mir na zemlji, mir na nebu: — nova doba v domači deželi! Toda mir — šele na zunaj. Kot katastrofa je prišlo od se vera sveto blagovestje, ž njim novi princip v naš narod. Višnji blagoslov, prinesli so te nam z ognjem in mečem. A nič za tó!

Kip mirú — stoji, naslonjen na svoj meč krvavi, tudi Črtomir, v sveti samotni divjini Bohinjskega jézera, v sveti tihoti čistega solnčnega jutra. Slika mirú, a le na zunaj, prav kakor Bohinjsko jézero pred njim. V Črtomirovi notranjosti pa besni in vihári!

Bohinjsko jézero stoji pokójno... Dno njegovo pa ni mirno: vojska, — boj „sômov“, „in drugih róparjev“ besni „pod vodó“, „v dnú globočine“.

Rešil se je srečno Črtomir iz poraza poprejšnje noči; minil poboj je boja, — „to nóč je jénjal vójske šúm v unánji“; a ni minil zanj boj notranji, boj „sômov“, „in drugih róparjev“ — „pod vodó“, „v dnú globočine“: „Potihnil ti vihar ní — v prsih bôja“!

V prsih, v notranjosti, v duhu besni, divjá subjektivni vihar. Tam valoví nemirno, razburjeno morje, tam riže in orje do dná; tam ni potihnil vihar, ampak celó —

Le hújši se je zbúdil čèrv nekdánji,
Ak práv učí me v révah skušnja môja,
Bolj gríze, bòlj po nôvi kèrvi vpíje,
Požréšniši obúpa so Harpíje.

A izmakne se Črtomir temni sili; iz temnega hipa izbegne v jasno misel, v jasno sliko; zasanja lep spomin, ki ga s svojo lepoto reši o

tisti uri — globokega brezna valov. Bogomila, nekdanja Bogomila, — spomin o tebi, in s tabo spomin tja v stari mirni čas, tja v lepe dni na Bledu, ter up, up vate, je Črtomira tisto uro otél, srečno premamil iz temnega, skorajda katastrofalnega boja s Harpijami, Erinijami obupa!

Stari svet: domače antike odmevi so vstali v njegovem duhu. Kakor nekdanj v resnici, doživlja Črtomir v svojih mislih, v spominu svojem, — v sanjah jasno davnino. In iz nje mu vzraste nov cilj — tja v bodočnost. Obnoviti prejšnje dni, — to je hrepenenje, ki ga obide. Nov cilj, vreden življenja, cilj v globokem oddihu tam v zaklónu otroško-naivne lepote, v toplem zadovoljstvu svoje lastne osebne eksistence, v mirni idili dveh src mu postavi tisti up ter njega „móč golj'fiva“ tja predenj: trdni up — v „zvesto“ Bogomilo! Mirú, mirú! — v sladkih mejah subjektivno-zadovoljne eksistence ob Bogomili: v srečni udejitvi osebni h človeških teženj in upov.

Bil je to v Črtomirovi osodi prav tak hip kakor nekoč v osebnem razvoju Prešernovem tisti štadij tam tik pred končnim porazom, tik pred katastrofo, tik pred spoznanjem faktične realnosti v „Julijini“ dobj: tam v tistem predzadnjem sonetu deveterosonetnega cikla za „Sonétnim véncem“ (v sonetu o obupujočem „zdravniku“ in o obupujočem „brodniku“), kjer je poet že spet bil na poti, da si obnovi poprejšnje dni, da se zateče — mirú želján — iz realnosti življenja v okrilje svetle „zvezde“, ki je v resničnosti ni bilo nikjer, ki si jo je bil le sam, sam sebi vstvaril nekoč v velikem pesniškem aktu svojega lastnega duhá!

Sanjal, domišljal si je poet realni fakt iz daljave v daljavo, ne da bi ga bil res — srečal in doživel in preizkusil v živi realni kakóvosti njegovi. Prav takó sanja zdaj, si domišljá zdaj iz daljave tja v daljavo isto dejstvo, — žensko, Bogomilo svojo, Ifigenijo, zdravje, srečo ob njej — Črtomir, mirú želján, tu tik pred končnim porazom svojim, pred katastrofo — svoje subjektivnosti. Subjektivist svojega, a zdaj propalega svetá, ki ga „ovrgle so mu časov síle“; sanjav poet svoje lastne, pristno osebne subjektivnosti: to je tam v prvem delu „Krsta“ Prešernov Črtomir, ki brez realne podlage, ne da bi poznal ter že preizkusil živi fakt življenja v vsej resnični kakóvosti njegovi, sanja, zida „gradove svitle si v oblake“. **Subjektivnost**, sama čista in gola subjektivnost, ki sanja le svoj svet, svoj lepi, a s stališča resničnosti nični svet; subjektivnost, ki reva idealno izbegava realno, faktično resničnost svetá in življenja ter se zateka v svoje sanje; — to je tisto jutro po zadnji staroslovenski noči, še vedno ves v duhu antike, Črtomir.

V „Uvódu“ — zadnja staroslovenska noč! V prvem arhitektonskem delu „Krsta“ še nadaljevanje njeno v Črtomiru: prvo jutro, prvi dan po tisti noči, prvi dan — nove dobe.

Prvi dan, ki se Črtomiru zvrhovi v novem življenjskem, a čisto osebnem hrepenenju, v tistem določenem, a le zgolj subjektivnem cilju, ter v tistem trdnem, dasi ničnem upu!

Enkrát videt' želi podóbo mílo,
Pozdrávit' préjšnjega vesêlja mésto;
Al sréčno je prestála časov sílo,
Al njéno mu sercé še bíje zvésto,
Al morebít' pod hládnó spí gomílo,
Al premagávec mu je vzél nevésto,
Al žíva, al mèrtva je, zvédet' móre,
Ločiti préd se iz svetá ne móre.

[16. stanca.]

Tak prestopa Črtomir v drugi del „Krsta“: odločitve, sreče ali nesreče, veselja ali žalosti, dà, mirú si pričakovaje — od svetá! In celó iz prav določene strani svetá, iz — ženske: od „Bogomile“.

Drugo jutro — pričjenja drugo misel, drugi del speva: tam ob slapu Savice.

V samotni gozdni divjíni osmega stoletja — „junak premišlja“ realno dejstvo, kakó življenje, beg lét stró mladostní zalét močí človeku ter ga presilijo in premorejo, da odjenja od vsega osebnó svojega: „Kak se zažêne, se ‚poznéje‘ vstávi — mladénič“. Motiv, ki v spevu napoveduje novo smér: objektivno dejstvo!

In zatem prihod Bogomilin: pričetek te nove smeri v elegiji.

Z Bogomilo stopi v drugem delu, tam na sredi, na vrhu speva, pred Črtomira-subjektivista hladna, trezna, rezko-trpka, neizprosna resničnost življenja sama, — realnost: „objektivno dejstvo“, dasi se tega Črtomir še ne zavé takoj ter še dolgo, dolgo ne spozná te resnice!

Ni si je poiskal sam, ampak iz n e n a d a stopi tu predenj faktična kakóvost dejstva, sama od sebe, zoper njegovo pričakovanje, ter se mu dá spoznati. Kakó zeló zoper vse pričakovanje, priča vsprejem, s kakršnim jo Črtomir vsprejme — v svoji slepi veri, sam v a s e svoj pogled uprt!

„O, sêm na sêrce môje Bogomíla!
Skerbí je kônc, žalostí, nesrêče;
Se trése od vesêlja vsáka žíla,
Kar glédam spét v oblíčje ti cvetéce; —
Naj bríje zdâj okróg vihárjev síla,
Naj se nebó z obláki preobléce,
Ni mêní már, kar se godí na svéti,
Ak sméjo sréčne te roké objéti.“

[23. stanca.]

Tak je Črtomirov pozdrav, — izraz njegovega pričakovanja, izliv njegovih želj, njegovega hrepenenja.

Izbruh strasti? Vzdih feminizma? Nizkotno naziranje in čustvovanje! Silno hrepenenje utrujenega moža — po miru, stalno trajnem miru v zaklónu tihe osebne sreče! Nič ne svet sam in „kar se godí na svétu!“ Ampak brez ozira na cilje in dogodke tujega, vnanjega, „objektivnega“ svetá: le sreča v samem sebi, zadovoljstvo v svoji lastni notranji subjektivnosti! To je smer in cilj Črtomirovega teženja; to vsebina in smisel ter pomen njegovih besedí: to — vse njegovo pričakovanje.

Skrb je žalost in nesreča njegova. „Skerbí je kôniec!“ — njegova vroča želja. In vzklik je to njegov za prvi pozdrav Bogomili le, ker je vse hrepenenje njegovo sámo in edino to: da bi bilo, da bodi konec „skerbí“, ž njo žalosti, nesreče. Osebni mir, v njem osebni blagor! — tega si želí, po tem teži in hrepení iz dna globoke utrujenosti svoje!

Prav zató pa nima tam onkraj izpovedi Bogomiline, tam v tretjem delu speva, Črtomir drugega pomiselka zoper novo blagovestje kakor edino tega, da — Valjhun ne prihaja v znamenju mirú. In zató pa kar z vso dušo objame v smislu svoje težnje novi nauk, ki mu ga prinaša Bogomila, (ona, ki vidi v njej ter sanja, si obeta Črtomir v njej svojo Ifigenijo, svečenico sladkega mirú, svojega subjektivnega mirú), prav ker mu ga prinaša kot nauk „ljubézni in mirú in správe“; brezodporno in takoj se mu ukloni, ko mu sam apostol novega principa, duhovnik, svečano zatrdí, da je zapoved nove vere — mir in ljubezen: „Po céli zêmlji vsém ljudém mir bódí!“ „Očéta ênega sinóvi; ljudjé vsi — brátje; brátje — vsi naródi“: „ljubiti mór'mo se“! Valjhún pa da ravná po „slépi“ glavi svoji le, — „po bôžji vólji nè“!

Mirú, sreče! To je krik vse subjektivnosti Črtomirove. In kakor razodeva pozdrav njegov ob svidenju z Bogomilo, da si tega zatrdno obeta — ob Bogomili, prav takó odmeva vnovič le zopet ta isti krik, in hkratu ž njim tudi isti up Črtomirov — še vedno in dosledno dalje tam v tretjem delu speva: še po izpovedi Bogomilini!

Slišal je Črtomir Bogomilino odkrito povest. Pa kakó jo je umel? Po svojem, po subjektivni želji svojega srcá!

„Kak bóm povèrnil, Bogomila drága,
Ljubézen, skèrb, kar si terpéla záme?
V vesélji skôrej mi sercé omága,
Ki v njému tvôja ga ljubézen vnáme;
Doklèr kerví ne vtêče zádnja srága,
In grôba tèmna nóč me ne objáme,
Ti súžno môje bó življênje célo,
Ti gospodúj čez véro, míslí, délo.“

[36. stanca.]

Subjektivist! Nič ni bila Bogomilina izpoved njemu drugega, ko — sami obeti. Zakaj naj bi sicer bila prišla Bogomila? Le da njega reši notranjega viharja, da prinese njemu subjektivno srečo v globokem miru zadovoljne eksistence! Kaj naj je sicer pomen in namen njenega prihoda? Drugega ne ko to, zaradi česar si jo je on, Črtomir, také želel še živo in zvesto, želel po svoje in zase, včeraj tam ob jezeru, ko je z očmi valov globoko brézno méril, ko misli so strašne rojile mu po glávi, ko, Bogomila! bila je lépa podóba tvója, ki speljala ga je „iz bója“; ter zaradi česar je pričakoval danes ob slapu tu Savíce on — ne sicer nje same, a o njej veséle ali žalostne novíce!

Mirú, sreče! Sreče — na zemlji!

Takó gleda in umeva Črtomir še zdaj, tu v tretjem delu speva, še zdaj takraj njene izpovedi, — Bogomilo. Subjektivist še vedno, prav isti še subjektivist kakor tam v „Uvodu“ ter v „Krsta“ prvem delu, prav tak sanja tudi zdaj še tu Črtomir po svojem le dalje svoj svet, svoje gradove, svojo subjektivnost kakor prej, strogo dosleden le samemu sebi, — ter vidi in umeva Bogomilo, vidi in umeva vero, vidi ves svet in umeva življenje le v smislu svojih subjektivnih ciljev, v svitu svoje osebne, svoje lastne subjektivnosti in njenih teženj! In kot tak upa še zdaj „kónec skrbí in žalosti, nesréče“ — v tostranskem svetu, upa mirú ob Bogomili: ker si sanja tudi njen cilj le zvesto ob sebi, ob njem samem! In življenje, vse življenje svoje da posvetí njej, žrtvuje njej: svojemu cilju, — to je njegova samoobsebna misel in namera; — njej: v zakóna zvézi. Subjektivist, ki ne sluti še višjega — zakóna. Takó še tam — v samem tretjem delu „Krsta“! Subjektivist, ki obveljavlja le svojo osebno težnjo, svojo osebno bolešt; ki se mu še vedno zdí, ko da je ves svet, vse okoli njega: ljubezen, skrb, trpljenje, — le **zanj**, za posamnika Črtomira; in ko da bi ne imeli ta svet in vse vesoljstvo, vsa ljubezen in skrb ter vse trpljenje — svojega višjega zakóna, prav svojelastno samosvojega, v namerah in težanju „Káosa“, ne „káosa“; v „božji volji“ določene, za nas človeštvo in za vsakogar posamnika izmed nas, ki smo vsakdo le del in delček vse vesoljne Celote, torej in potemtakem — „objektivnega“, izven naše lastne subjektivnosti tam v „centralni Prakali“ ležečega cilja in namena! Subjektivist — brez višjega spoznanja o Vseobčestvu, ter zato še brez spoznavanja, da nima posamnik — svojega pravega cilja v samem in edinem sebi, ampak izven sebe tam nekje v vseobči Celoti in njenih namerah!

A Bogomila mu je prinesla — meč! „Ne združjenja, ločitve zdaj so čási!“ „V trdnem, ali vendar milem glasi“ zavrne in odkloni namero Črtomirovo, ter mu pokaže tja ven preko sebe — drugega GOSPODA, ki mu žrtvuj, ki mu usúžni človek Črtomir življenje in delo svoje. In pokaže mu také hkratu, Bogomila Črtomiru, pot preko samega sebe

in preko lastne subjektivnosti, tja ven do stikov z najglobljim zakónom, tja ven v svet objektivnosti in daljnjih, vélikih ciljev njegovih! Novo življenje in veliko delo mu odkrije in dá Bogomila za cilj njegovih dni: življenje in delo — za „Káos“ in udejstvitev Njegovih namér in teženj!

„De bódo znáni bôžji jim obéti,
Jih oznanvát pojdi v slovénske mésta;
Kar dní odlóčenih mi bó na svéti,
Bogú in tēbi bóm ostála zvésta,
V nebésih čakala bóm pri očéti
Čez májhen čas deviška te névésta,
Doklēr žalújejo po tēb' otéte
Kerdéla, prídeš k mēni v mésta svéte.“ [48. stanca.]

In Črtomir — umolkne. Ni besedice ne, ne ugovora ne tožbe, nima poslej več spev Črtomirove, — le samo tisto kratko oporoko še, ki ž njo oddá Črtomir svoje zadnje posvetno blagó, ki se pa dejstva samega že ne dotakne več ni z dihom.

Dogodilo se je, zgromelo je — vse do kraja! Črtomir — je izpregledal! In ne besede več o tem, — ker ni ob tem takem dejstvu nobena več mogoča.

In to je bil cilj — speva!

Do tega takega momenta je hotel v svojem spevu poet-umetnik pristopnjevati dogodke; ta moment je bil njegov pristno osebni cilj in namen v tej umetnini, tej elegiji njegovi: moment, ki Črtomiru kar besedo vzame, ker mu zaprè — vsak izhod, vse ceste in potí. Bil je to v razvoju Črtomirovem prav tak moment, kakršen je bil v življenju in razvoju poeta Prešerna samega tisti njegov doživljaj, ko je z višine svoje, z jasne visokosti „sanj“ svojih, „sanj“ lastne notranje subjektivnosti pogledal v brezno objektivne realnosti, tja globoko navzdol, — ob tistem nenadnem srečanju realne Julije ob živem realnem ženinu njenem. Moment le, — le hip, en sam pogled! In kakor ga je poet sam doživel ob ženski ta tak moment, prav takó ga prinese v spevu njegovem — tudi Črtomiru ženska!

A kaj pomeni pravzaprav ta tak moment za Črtomira? S tem smo zdaj pri glavni točki „Krsta“!

Poraz subjektivnosti, odpoved subjektivni sméri; in vklonitev pred — „objektivnostjo“ ter njeno orjaško, vsemogočno močjó!

Moment je torej kakor — pokop! „Pokópal míslí visokò letéce, Željá nespólnjenih sem bolečine, Ko Črtomír — ves úp na zēmlji sréce.“ Subjektivno — témán bolesten pogreb samega sebe, — čeprav objektivno človeku prva zora novega Vstajenja, vstajenja preko samega sebe!

V to točko meri — vse in vsa kompozicija „Krsta pri Savici“!

Na tri glavne dele delí arhitektonika „Uvòd“ in vsebino njegovo. Odporen subjektivist je v prvem delu Črtomir, ki se ukloniti noče, ampak se borí, dasi sam, trdovratno za staro smér, za domačo antiko. Nastop neizprosnega dejstva realnosti, „lakote nepremagljive“, je dogodek drugega, osrednjega dela tam v „Uvòdu“; in neuklonljivi subjektivist Črtomir mora odnehati od nadaljnje obrambe vsled zakonitotrdne sile nepremagljivega, realnega dejstva. V tretjem delu „Uvòda“ pa — poraz subjektivnega stremljenja, poraz, ki strè zadnje prizadevanje, prav najzadnji poizkus rešitve še v smislu in sméri subjektivnega cilja: tisti poizkus rešitve v pobegu, — v izbegu torej pred neizprosnim in nepremagljivim dejstvom realne, objektivno faktične resničnosti.

Na tri glavne dele delí arhitektonika pa tudi „Krst“ in njegovo vsebino. Subjektivist Črtomir sanja tam ob jezeru svojo subjektivno smer dalje, zida upe na oblake, ne pa ob objektivno, realno kakòvost dejstva, ter izpolni ves prvi del „Krsta“ s svojim subjektivnim teženjem, svojo žalostjo, in svojimi sanjami, da je ves tisti del — sama samcata subjektivnost, ki jo poet-umetnik sam še povdarja s svojimi osebnimi, lirskimi prilivi. Nastop dejstva samega, tistega dejstva, ki o njem Črtomir v vsem prvem delu po svoje sanjari, — v vsej njegovi, objektivni, živi realnosti in faktični kakòvosti: to je vsebina drugega, tistega osrednjega dela v „Krstu“, — tisti prihod in tista izpoved „Črtomirove“ Bogomile. V tretjem delu „Krsta“ pa kratek up ter kratek odpor: boj subjektivnosti zoper objektivno dejstvo; odpor in boj, in enkratni še, zadnji, prav najzadnji poizkus izbega v smislu in sméri svoje lastne subjektivnosti, poizkus, ki skonča s porazom subjektivnosti in zmago realne objektivnosti!

Čudoviti paralelizem forme in vsebine v obedveh glavnih delih vsega speva mora presenetiti, ko se ga zavemo. Umetnik izreka važna dejstva o svojih namerah, ter piše komentar, svoj komentar pač brez vsake besede ter le s formo sámó! In zató ní in ne bó umeti pesnika in njegove vsebine prav, dokler ne razumemo in ne spoznamo dodná — umetnika in njegove umetnosti, vse njegove forme. „Uvòd“ je le preludij, ki s točno paralelnimi dogodki napoveduje glavno idejo „Krsta“. Poraz je sklep tam: vnánji poraz, ki mu sledi — vnánji, a še ne notranji mir. Poraz je sklep tu: notranji poraz, ki za njim nastopi — globok mir, tisti notranji mir zdaj, ki je mir stikov s „centralno prakaljó“, mir — „objektivnosti“.

Soroden rezultat, soroden doživljaj Črtomirov za sklep tam in tu, — v „Uvodu“ in v „Krstu“: Poraz osebnih, subjektivnih stremljenj in namér! Zasegel pa je Črtómira tisti doživljaj njegov tam v „Uvòdu“ zoper njegovo namero in voljo — kot katastrofa; in zoper

njegovo namero in voljo mu je dozorel v „Krstu“ tudi tisti drugi, prvemu sorodni doživljaj njegov, tudi tu kot nenadna, nepričakovana katastrofa zanj kot človeka. In kaj je bil Črtomirov doživljaj tam v „Uvodu“? Poraz, ki je odprl Črtomiru objektivno sodbo in spoznanje o dobi in osodi domačega naroda, sodbo in spoznanje, ki jo izreče šele kasneje, ko pravi: „stáršev so postávo“ — zdaj ovrge „časov síle“. In kaj pa je Črtomirov doživljaj tu v „Krstu“ samem? Spet poraz, a druge vrste poraz, ki iz njega dozori objektivni pogled na Bogomilo, na žensko ter ž njo na ves svet, na vse življenje Črtomiru: — tudi na njegovo lastno! Pogled, ki dozori v Črtomiru — odpoved dosedanji misli in dosedanjim upom, ter povzroči „spreobrnjenje“ njegovo: prestop iz subjektivne smeri — v objektivno razumevanje in presojanje svetá, človeštva, življenja. Prestop, ki pa se v „Krstu“ druží še z drugim momentom: z uklonitvijo lastne subjektivnosti, posebej lastne subjektivne volje — Višnji Volji, ki je izven nas ter za nas Objektivnost; druží torej s prestopom in uklonitvijo — samega sebe v službo Objektivnosti!

In tu smo zdaj na cilju.

Doživljaj svojega lastnega razvoja, tisti bolesten, a največji dogodek lastnega življenja, — tisto lastno katastrofo, ki mu jo je prinesla „Julijina“ doba: to je, kar je s Črtomirov poet zajél svojega v svoj največji spev! Dozoréval je počasi, stopnjema, ter dozorel nazadnje hipoma, ob enem samem pogledu, v trenutku, prav kakor Črtomiru v „Krstu“, — tisti doživljaj njegov poetu-človeku. Propast vere poetove v Julijo-Ifigenijo je sklep „Julijine“ dobe, ter tisti velepomembni fakt, ki je bil sklep vseh subjektivnih upov in željá poetovih; prav kakor je propast vere Črtomirove v Bogomilo-Ifigenijo sklep njegove subjektivne smeri. Propast vere: objektivni pogled na golo dejstvo kot táko, kakršno je! In konec je upov, in konec je željá in hrepenenja. Prestop, „spreobrnjenje“ iz dosedanje smeri v drugo: prestop iz subjektivne smeri v objektivno smér — je posledica! In prestop — v službo Objektivnosti!

„Pokôpal míslí visokò letéče, Željá nespôlnjenih sem bolečine. Ko — Črtomír: ves úp na zêmlji sréče.“

„Dán jásní, dán obláčni v nóči míne.“ Fakt! „Srcé vesélo, in bolnó, trpéče“ — obé torej, pa bodi éno ali drugo! — „vpokój'le bódo grôba globočine“. Fakt!

Prestop v objektivno smer, ter računi z objektivno resničnostjo! Smrt se tu, ob Čopovem grobu, spet obveljavi v poeziji Prešernovi: kot trdno, objektivno realno dejstvo tega svetá in življenja, — kot nepremakljivo gotov, trden rok, kot zanesljivi sklep, ki prestavi človeka iz tukajšnje nemirne službe njegove v stalni pokoj, tja v grôba skrivnostne „globočine“!

Grandiozna skala, — „Krst“! Skala, ki si jo je odvalil s srcá poet na življenjski grob svoj! Na tisti grob, ki vanj pokopal misli visokó letéče, željá nespólnjenih je bolečine; kakor Črtomir — ves úp na zêmlji sréce: vso svojo subjektivno smer. Veličasten spev je izklesal nanj za nagrobnik! Opesnil je v njem tisto „spreobrnjenje“ svoje, ki je bilo sad „Julijine“ dobe njegove: spreobrnjenje, podobno Črtomirovemu! Prestop svoj iz subjektivne v objektivno smer! — to je v „Krstu“ svojem opesnil ter ovenčal s trnjevo krono poet, — po svoje: kot pokop.

To je glavna ideja vsega speva. Tista pristno individualna osebna ideja Prešernova, ki se vsled nje spaja in zлива „Krst pri Savici“ v organsko enotnost z vso dotedanjo poezijo Prešernovo — kot spev o tistem silnem dogodku razvoja poetovega, o dogodku, ki mu je bil neposredno poprej dozorèl ob Juliji: o prestopu v objektivno smer!

To je tretje, kar je bilo treba naglasiti, in kar bodi zató tu naglašeno še o „Krstu pri Savici“.¹

Poet in njegova poezija se tu strne z epilogom nekdanjih „Sonétov nesréče“! Za sábo ima poet-človek v svoji notranjosti tu tisto véliko dejstvo, ki je je slutil že davno tam nekoč kot edino rešitev — življenjskega problema svojega, ter zató kot svoj cilj: tam že, v sami dobi Erinij in Harpíj, tam v epilogu svojih „Sonétov nesréče“. —

*

Kakor monument na gori je v Prešernovem razvoju in v Prešernovi poeziji — „Krst pri Savici“. Vsej dolgi poti njegovi, tisti bridki in boleštni poti navzgor — je ta spev zadnji, prav poslednji mejnik. Dosegel je svoj vrh, vrh svojega razvoja tu poet; dosegel je svoj vrh, vrh svoje poti tu tudi mislec in človek Prešeren; dasi še ne svojega vrha — umetnik.

In kakor postoji potnik, ko se je priboril ter povspel na jasno višino, da se oddahne in razgleda, da premeri z enim samim pogledom svojo pot, ki jo ima tu že za sabo, a tudi da si z očmi odmeri in

¹ Vraz Prešernu 2. IV. 1837 (Letopis Mat. Slov. 1875/164): Ich wage mich gegenwärtig auch schon in das Gebieth der Objectivität, wogegen die Subjectivität mächtig ankämpft. Die Frucht dieses mir sehr schwer scheinenden Schrittes sind einige Balladen, die Dir, so es Gott und das gute Glück will, wol zur Kenntniss kommen werden. Ausserdem entwarf ich einen Plan zu einem grösseren epischen Gedichte, welches an Umfang Deinem Kerst gleichkommen könnte, nur bin ich noch über das Metrum im Streite. Anfang(s) bestimmte ich das Terzinenmass dazu, jedoch scheint mir dasselbe bei manchen freiern Stellen, Zwang anlegen zu wollen, daher werde ich mich vermuthlich verschiedener Versmasse bedienen müssen. — In wie weit mir die objective Dichtung zusagt, wirst Du aus dem beiliegenden Stücke Dervar am leichtesten selbst beurtheilen können. (Torej vpliv Krsta pri Vrazu!)

določi pot ter najde cilj tja dalje v odprto daljavo, ki je ima še pred sabo, — prav takó je obstal, pomudil se na tem vrhu svojem genij Prešernov.

„Wenn über Jahr und Tag keine Zhbeliza erscheint, so dürfte ich eine Sammlung meiner pélme herausgeben.“ Takó je s tega vrha pisal v literarnem pismu v Prago Čelakovskemu, ko mu je leta 1836. pošiljal sam svoj „Kèrft per Šavizi“. S posebno zbirko pesmi je torej nameraval Prešeren takrat v naši literarni zgodovini sami naglasiti, označiti ta svoj vrh. Pa je namero kesneje opustil, in sicer — vsled nove ideje, novega koraka v svojem razvoju. A ta ideja, ta korak pa je spet posebno poglavje zase o Prešernovi umetnosti!

V Ljubljani, leta 1914.

Nekako sposoben, zelo sposoben & njegov kritik - a pesnik, mnogobeseden, do je rek Ton: 22

Pastúškin :

Dnevi.

Ki zdaj mi siješ, dan, kako si lep
in bogat; kakor takrat Jozvi, hajdi,
postoj, postoj, nikoli mi ne zajdi! —
— Jaz moram v noč, za svoje čare slep. —

Pa tam, če višji goni te ukrep,
v spomina loki z brati se mi najdi;
pred mano, kakor polni grozdi v brajdi,
mi novi dnevi nov bude pohlep.

Za vsemi pa, ki bodo še sijali,
že mnogo sanjan, slutnjema poznan,
sladkà pričakovanja v srcu pali,

prebija rožnato oblak teman,
oko mi čara z jasnimi kristali
moj zadnji, večni — moj najlepši dan.

Juš Kozak:

Markí Groll.

I.

Enakomerno so nabijala kladiva na dvorišču. Na visokih odrih so trepetale prosto plapolajoče luči, hodile semintja sence, zaukazovale drugim, ki so se sklanjale, nabijale in nosile malto. V temni noči so izpod rok kipeli zidovi v višino, da so jih ljudje komaj dohajali.

Težko ozračje, prenasičeno s prahom kamenja in trhlih desk, je lizalo kamenite stene ogromnega, težko grajenega poslopja jetnišnice. Skozi majhne linice se je vsipalo v celice, kjer so se borila za spanec človeška telesa.

Markí Groll je preklinjal sršeč v okno:

„Hudič, dan za dnem isto. Niti spati ne moreš. Prah požiraš ponoči, podnevi — kako naj človek potem vzdrži ta prokleti smrad. Deset je že in še zbijajo.“

Razgaljena, kosmata prsa velikega težkega telesa so se bočila in upirala medli prašni svetlobi, ki je vznemirjala temo celice. Nihče mu ni odgovoril. V sosednjem kotu je spal v temo zavit človek, med obema pa se je svetlikala bela rjuha na odgrnjeni postelji.

Bankir, ležeč ob nasprotni steni poleg stranišča, obdanega s špansko steno, se je pretegnil, nekaj zamrmral in zopet zaspal.

Le vojak, ki je stražaril na hodniku, je pristopil k težkim železnim vratom, pogledal skozi odprtino in pomiril s svojim običajnim: Ps..st!

Markí Groll se je razjezil: „Hudič, kaj meniš, da razbijem celico, če malo zarenčim? Da spim, kadar zaukažete?“

Zaškripala je železna postelja, ko se je prevalil. Vzdihnil in naslomil je glavo ob komolec. S težkim pogledom je prebodel svojega soseda, ki je ležal tik zidu. Bled mladenič suhljate, sloke postave je zrl vanj.

Črne oči vročičnega bleska so iskale opore v markíjevem ploščatem obrazu, njegovih velikih modrih očeh, v nekem notranjem miru, ki je lil iz tega velikega telesa kljub njegovim nemirnim kretnjam.

Grivasti sivi lasje so povečavali že samo po sebi veliko glavo in napol pokrivali tolsti tilnik.

Sloko telo Ivana Petroviča je skoro strepetalo pod odejo, ko so se venomer upirali vanj polni pogledi markíja Grolla. Pekli so ti pogledi in Ivan se je prestrašil v mučnem molku pred nenavadno postavo. Toliko bolj je vplivala nanj samota, lastna nemoč v celici, kamor so ga pripeljali šele pred par urami.

Za hip je pomislil, kaj bi se zgodilo, če bi nasilni markí Groll zblaznel. Bo prišel kdo na pomoč? In potem: kako bo živel s tem človekom skupaj? Ozrl se je do visokega okenca, pogledal težka, železna vrata, druga dva speča jetnika in v duši se je zganilo naenkrat nekaj tako mehkega, kakor je jok otroka, ki se je zapel v mrežo tmin in mrakov, se lovi kot v sanjah nad groznim prepadom, in ni človeške roke, da ga varuje.

Le zdaj in zdaj ga je v teh molčečih minutah prešinila stroga volja, obseči vse svoje delo, ki je bušilo ob državno življenje, premagati inkvizitorje, samo da se izvije sponam tega mračnega zidovja, ki mu je naglodalo dušo.

Pa komaj se je zavedal svoje misli, že je zgostila mračna samota uporno kri in zahotelo se mu je tako željno spanca, da se preseli za dolgo daleč proč od življenja.

„Vi ne spite, mladi prijatelj?“ Markí Groll se je sunkoma pognal proti njemu.

„Ne! spati ne morem.“

„Kaj ne, ti hudiči zbijajo že vso noč. Prokleta, šele deset je ura in še dolgih osem ur je do jutra.“

„Kaj delajo, da se jim tako mudi tam zunaj?“

„Take celice kakor tu; pa do oblakov naj bi šla hiša, ki jo postavljajo. Ej, že slutijo, da bo treba več, več prostorov, da nas utaknejo v te srajce, ker jim motimo življenje tam zunaj. Vas, mladenič, so šele danes pripeljali?“

„Da! Sploh ne vem, zakaj semkaj. Jaz bi moral domov v Bosno, ne vem, zakaj me drže na Dunaju. V par dneh mislim, da grem.“ Petrovič je začel govor, da bi mu sosed razpredel misli, ki se sam z njimi bori.

„Ha-a-a, no, le počakajte mladenič, se že še priučite življenju tu notri. Mene so zaprli že pred šestimi meseci. Pol milijona kavcije so vložili sorodniki, da me izpuste in počakam zunaj obravnave. Kaj še! — Zaprli so me — barona — markíja — s pestjo me usekali v obraz in zdaj so vlekli, vlekli, da bi zblaznel človek. Dan na dan isto. Zjutraj vstaneš, čakaš, da dobiš zajtrk, potem čakaš dve uri na pošto, čakaš dve uri, da te pozovejo vsaj za pet minut pred preiskovalnega sodnika. Da prideš en sam trenutek med ljudi, stojiš v sobi, kjer je miza, na njej papir, črnilo, tam v kotu obešalnik; odložil bi klobuk, pa veš, da si brez njega. Veste, prijatelj, radost je stati pred preiskovalnim

sodnikom, se boriti z njim, vohati, kaj je pes zopet izvohunil, in poleg tega sanjate, da stopite vsak trenutek na cesto, pozdravite mimoidočega znanca, se vsedete v kavarni k oknu, listate po časopisu . . . eh, tam je življenje, tam zunaj!“

Markí se je tako zagovoril, da je težko dihal. Vročina in težak vzduh sta pronicala skozi temnorjavo kožo in izžemala potne srage.

„Odpeljejo vas nazaj in vi ste že mislili, da vam naznanijo prostost. Povsod vam sledi tisti mrzli obraz, leden kakor jeklo, vsak čas pripravljen, stisniti človeku vrat. — He — he — to je pasja služba! Tam na mizi mu leže paragrafi in vi ste tisto bitje, ki se mora vsega svojega življenja izpovedati po tistih paragrafi. In poleg tega imate še to zavest, da če bi bili zunaj, skrivite vse paragrafe, pod vsakega utaknete stotak in preiskovalni sodnik bo sedel z vami v kavarni.“

Markí je v razburjenosti udaril sam po sebi — kakor, da nima nikamor več položiti svojih rok.

„In potem vam odpro vrata nazaj. Nikdar več, prijatelj, kar boste tu notri, ne pritisnete sami na kljuko. Mar še niste opazili tega, ko so vas pripeljali tu sem po temnih hodnikih, kjer izgubite sled sami za seboj, da nimajo niti ena vrata kljuko?“

„Ne! nisem opazil.“

„Verjamem, premalo časa ste tu. No, se že privadite. — Čakate kosila. Po kosilu računate, kdaj greste na dvorišče, vsak drugi dan. In ko se vrnete nazaj, čakate večerje, po večerji spanca in tako, prijatelj, vsak dan isto, vsak mesec isto; ne odreši vas bolezen, ne odreši upor, le mirno čakanje. Kaj ni hudič ustvaril teh peklenskih muk? In poleg tega se zavedate, da gre tistile vojak jutri v mesto, kamor hoče; preiskovalni sodnik bo sedel v kavarni, po kosilu se bo peljal na deželo, dobi dva meseca dopusta baš tisti trenutek, ko bi moral zaključiti vašo preiskavo. Ne, dva meseca morate sedeti, ker se on zabava tam zunaj. Vidite, petdeset let imam, pa sem mislil, da ga s tole pestjo ubijem, ko stopim zopet po dveh mesecih v tisto sobo. — Pa ni bilo tako. Hvaležen sem bil, da je zopet pričel in da sem prišel do konca. Pojutranjem bo moja obravnava. Naj se zgodi, kar hoče. Če me obsodijo, zgubim plemstvo, premoženje, vse, vse. Do petih let mislim, da gre. Vse po paragrafi in predalih. Če pa zmagam, prijatelj, boste še čuli o meni, še bom stal v vaših vrstah, vseh onih, ki se bore proti tem paragrafom in srednjemu veku. Pazite, prijatelj, markí Groll ne bo tako lahko zapustil bojišča.“

Vojak se je zopet približal celici: „Gospoda, prosim mirujte!“ je svaril z ostrim zapovedujočim tonom in puškino kopito se je morda slučajno dotaknilo železnih vrat.

„Pa naj zunaj mirujejo! — Kdo bo spal v tem prokletem trušču in zbijanju!“

„Tiho-o-o!“ je ponovil vojak in se polagoma odstranil, ko je markí za trenutek obmolnil, se prevrgel na hrbet in prekrižal gole roke na trebuhu.

„Vi ste političen zločinec, kaj ne?“

Ivan Petrovič je osupnil, tako naglo je zasekalo vprašanje ter ga vsega zavzelo. Tisti hip je postal pozoren. — On je Nемеc — je pomislil, jaz Srb — kaj bi mu pravil — midva sva nasprotnika, — če tudi v ječi. Naj govori, kar hoče, tu bo udaril po meni. Zakaj bi iskal nepotrebnih sovražnikov?

„Ne, ravno političen ne,“ je govoril skrivaj, pazno motreč soseda.

„No, kaj vam očitajo?“

„Ne vem še.“

„Kaj bi? Mar vam ni policijski komisar prebral obtožnice?“

„Obtožnice ne, le par vprašanj mi je stavil, če sem bil član tega in onega društva!“

„In na podlagi teh sumničenj da vas začasno odstranijo!“

„Tako nekako!“

„No glejte, skupaj sva. Političen zločin! Proti ustroju države ste ruvali. Kaj ne — in zdaj še nemara umor v Sarajevu — ga niste slutili naprej?“

„Ne, čast mi, o tem nisem vedel ničesar.“

„In kaj ste porekli takrat?“

Ivan Petrovič je sklenil molčati, ker ni našel odgovora.

„No, ne bom vas po nepotrebnem povpraševal, mladi prijatelj! Le tako dalje! Ne vem zakaj, ampak pri srcu ste mi, kakor še malo do zdaj. Kaj, hudiča, boste še vse preživeli, ko vas izpuste. Prijatelj, taki časi vas čakajo, da se morda nikdar niste nadejali takih. Glejte in vi uporniki ste izvoljeni. E, poznam vas. Danes ste še vsi prevzeti, jutri pa se že pričnete boriti. Poznam to.“

Med tem se je stemnilo tudi v celici. Tam zunaj so prestali delati, ugasili luči. Le majhna svetilka je brlela na hodniku za stražarja. V dolgih presledkih so zarožljali ključi jetničarja, ki je opravljal svojo nočno službo in se sprehajal skoro neslišno v copatah po hodniku.

Markí ni spal. Zopet se je sklonil kvišku in govoril poltiho v temo.

„Tudi jaz sem političen zločinec. Veste, kaj sem bil: predsednik avstroogrške mlekarke zveze.“ Markí Groll jo je vodil in hotel iztrgati iz rok črnih, ti pa so ga strmoglavili, ker imajo državo za seboj. „He — he — veste, tudi politična žrtev! Kmeta sem zagovarjal, da uničim sistem, ki ga izkorišča, pa me poskušajo zbiti! Neprijeten sem jim postal. Parkrat sem jih povedal tudi ministru v obraz. Veste, slo-

vanska kri, ki nikdar ne miruje. Jaz sem po očetu Slovan. Moja mati je bila Saksonka, moj oče Rus, bogat Rus, milijonar in stric moj, ki živi v Parizu, je podedoval vse. Prijatelj, vi ne veste, kako ljubim Slovane! Sami boste spoznali, kake šlevice so, strahopetci, filistri, vsi, kar jih kroži krog nas. Le Slovani ste krepak zdrav narod, ki se bo boril z vsako državo in potem celo z Bogom ha, — ha, — mar ni res?“

Ivanu Petroviču je vztrepetala sleherna žilica. Oči so žarele kakor dvoje žarnic. Njegova mladost in radost sta tisti hip podrle zidove in njegova mlada duša je zasanjala nad svetom, prisluškovala utripanju žil zemlje in se spajala z zvenenjem zvezd.

„Hvaležen sem vam za to,“ je tiho pripomnil, nakar se je markí ves vzravnal v postelji, da je izpodrinila temo njegova ogromna postava. „Dajte mi roko, moj mladi prijatelj! In če me obsodijo, midva se še srečava. Vam se zdaj ne bo žalega pripetilo. Zdi se mi, da ne, premalo je dokazov, prepametni ste. Ukanite jih, in kadar boste prosti, me poiščite!“

Zunaj je presekala svetla blisk ozračje, planil v celico in osvetlil markíja, ki je sedel v postelji ves razgaljen in razsrjen. Močan zamolkel grom je spremljal njegove besede.

„Da, skupaj se bomo borili proti državam, ker vsaka država je zločin nad človeštvom.“

Počasi se je zopet zleknil v posteljo in prisluškoval nevihti, ki je baš tisti hip zarjula in bušila kostonje ob ozidje jetnišnice, da jih ob njem razsuje. Nato je zavládala za hip tišina, ki je prevzela s svojim mirom tudi celico. Hlad dežja, ki je pričel rositi, je dihal v težkem ozračju ter ga redčil.

Markí se je umiril: „Ivan Petrovič, če nimate denarja za kak priboljšek, kar meni recite. Naročim vsak dan tudi za vas. Česa ne bi mogli pogrešati?“

„Tobaka.“

„No, dobro, vsak dan vam naročim tobaka, za drugo se že zmeniva.“

„Lahko noč!“

Ivanu Petroviču se je zazdelo, da ga je pomiril hlad dežja, ki je pogasil žejo neutešenega ozračja. Mir tople poletne noči, ki jo je osvežil dež, je objel tudi razpaljena telesa, proniknil v kri, ki se je mirno pretakala po žilah.

Markí je ležal vznak, težko, globoko sopol, toda njegove roke so pokojno ležale na postelji.

Ivan se je zagledal za hip v njegovo telo, kolikor ga je mogel razbrati v temi. Ležalo je kakor truplo posekanega hrasta. In tuintam je zamrmralo v spanju, kot bi govorilo z nekom, ki stoji tik postelje. Le s težavo bi se Ivan pogreznil v svetove, v katerih živi

ta orjaški mož. Toda slutil je neprestano utripanje možganov za tisto čepinjo, ki snujejo, pretvarjajo, darujejo poslušalcu le par besedi, sami pa so daleč proč od njega. — Tedaj se je spomnil, da stoji mož pred obravnavo, ki bo odločala o njegovom življenju. In sam se je zamislil. Tudi njegovi možgani so se uživali v boj, ki ga bo moral prestati. Jasno je sledila misel misli, sklepal, kovala, se borila z nasprotstvi, gradila razgovor. Obstala, trepetala je nad tistimi najskrivnejšimi kotički njegovega življenja, za katere se bo boril z njim, ki ga bo izkušal omrežiti in ujeti na laži. Izviti mu mora skrivnost njegovih predalov, če ne počivajo v njih že dokazi, ki bi zrušili ves njegov zagovor.

Ivan Petrovič je našel v teh predalih svojo poskušnjo in negotovost se je trdo zarila v senci, da je nemirno tolklo srce, in šele svinčeni spanec, ki je polagoma utrujal oči, ga je speljal preko prepadov. Že pol v snu je zagledal, da se leskeče na kosmatih prsih markija nekaj svetlega.

Sklonil se je bliže in videl malo svetinjico.

„Ali ve, da jo nosi?“, je pomislil Petrovič in že se je misel popotila v spanju. (Dalje prihodnjič.)

A. Novačan:

Titan.

„Letel bi čez hribe, doline
letel bi dalje in dalje, letel bi
visoko do solnca in bratov njegovih,
od solnca do solnca in zopet do novih
po carstvu nekdanjem, ko mogel, ko smel bi
letel bi, letel bi! —

Tu so pa sive mračne nižine
in mati priroda hudobna skopulja,
ko meri nam njena krivična tezulja
življenje, svobodo in bedo in strah. —“

Še včeraj je bil bahat velikan,
se kregal je z Bogom uporni titan.
Zdaj ga pa zebe in solnca prosi.
Star je! Ima bradavico na nosi. —

Fran Tratnik:

Aforizmi o umetnosti.

I.

Kot bi narava poskušala eksperiment za večno življenje človeštva, tako je vžgala umetniku hrepenenje v prsih.“

„„Kaj ne živi v svojih delih vekomaj?““

„Umotvor je pepel od plamena hrepenenja in hotenja, katerega iskre so za trenutek prešinile daljavo večnosti.“ — —

II.

Neugasljivo tli nekaterim na dnu duše . . . In dvigne se plamen, ognjeno telo se vzpne visoko proti nebu, da izgine v solnčni svetlobi . . .

Čim večji je plamen, tem več je žerjavice.

Čim večje hrepenenje, — tem večja boleost — —

III.

Umetnik prejme od nature dar umetnosti — zlato posodo, da iz nje deli skrivnost. Ta skrivnost je sok, ki teče skozi srce in se čisti v jezeru duše. Kdor pije, naj pomni, da Kristus ni dal apostolom piti iz keliha za okrepilo telesu, pač pa njihovim dušam . . .

IV.

Umetnost se druží našemu življenju že v jutranji pesmi mladosti z nežno zvonečimi zvoki, glasno nas spremlja v dan življenja strasti, v trpljenju nas dviga, čisti nam dušo nemira, da občutimo v sebi na večer njen globoki akord . . .

Zato hočem umetnost, da grem v njej in ona v meni iz sladke pesmi v najnižji akord, v najsilnejše harmonije — miru . . .

V.

Nekega dne se sprehaja lajik z umetnikom po cvetličnem vrtu.

„Prijatelj, poglej to krasoto narave! Kako čudovit užitek občutim, ko gledam te rože, kolik užitek moraš občutiti, umetnik, še-le ti?“

Otožno mu odgovori slikar:

„Glej, tudi pogled na to cvetje me trapi; zakaj čutim, kako sem v stvarjanju svoje umetnosti pred silo naravne lepote slaboten . . . Zato meni ni dano, da bi užival naturo, kot jo uživaš ti.“ — —

VI.

Michelangelo ni slikal za cerkev. Sikstinska kapela je tempelj njegove umetnosti, in kadar se daruje v njej daritev sv. maše, pride Kristus, sveti gost — v njegovo hišo. — —

VII.

Umetnika v vstvarjanju ne veže nobena konsekvantnost prepričanj in nazorov. On je neodvisen in nima namena kot združiti se z naravo, ter njo razodevati. Element njegove duše je lepota, ne resnica.

VIII.

Najprej se je treba od drugih učiti njih znanja in spoznavati lepoto njihove umetnosti, da se razvije v umetniku samostojni talent, ter najde lepoto v naravi, ki mu v duši vplodi umotvor.

Takrat mora pozabiti, kar se je od drugih naučil, ter ustvarjati svojo lastno umetnost, nakar se bodo zopet drugi od njega učili.

IX.

Umetnike veže in zbližuje naravno čustvo; zakaj vsak gre sicer svojo pot, toda vsi isto smer, — kot reke v morje — kjer se združijo v idealu umetnosti. — —

X.

Kdor ne zna sam poti, mora hoditi za drugimi, — in vedno je zadaj . . .

XI.

Pred slabo kritiko je treba umetniku biti močnemu, pred kritiko hvale še močnejšemu. Mnogi pozabi v slavi to, kar je že znal, ko še ni bil slavljen . . .

XII.

Ljudstvo naravno občuti umotvor, kritik ga mora tudi razumeti.

Večina kritikov daje prednost razumu pred čustvom, zato se godi, da z znanjem razmotrivajo o umotvoru vsak po svoje, le malokateri pa občuti ono resnično lepoto, ki jo je umetnik vložil kot notranjo, duševno vsebino svojega dela.

Presojati umotvor le zunanje, po tehniki, je isto, kot soditi človeka po kroju obleke, ne po njegovih duševnih zmožnostih.

XIII.

Čim manjši je narod, tem manj pozna svoje ljudi: mnogokrat mora tujina povedati, kakšen je njegov sin . . .

XIV.

Oseba umetnikova moti marsikoga pri presojanju njegovega umotvora.

Da prav spozna in vzljubi narod njegovo delo, je pri mnogem treba smrti . . .

XV.

Slikar ne piše o umetnosti kot pisatelj in ne kot kritik. On riše z besedo simboličen ornament k svoji umetnosti.

XVI.

Kdor v svojem delu stremi in hoče več, kot mu je doseči mogoče, zanj je življenje prekratko.

Za onega, ki hoče samo to, kar doseči more, je življenje predolgo. — —

XVII.

Ne bodi malodušen v mladosti in ne misli na kratkost življenja, ter ne delaj samo od dneva.

Snuj marveč načrte na široki podlagi, kot bi živel tisoč let.

Kar si velikega zasnoval in tebi ni bilo mogoče končati, nadaljevali bodo drugi, četudi mogoče v drugačni obliki.

Tvoje življenjsko delo bode tako zapisano v sveto knjigo dela za narod in človeštvo, ne samo v tvoj zasebni dnevni račun. —

KNJIŽEVNOST IN UMETNOST.

Kveder - Demetrović Zofka: Njeno življenje. Povest. Knezova knjižnica XXI. zv. Izdala Matica Slovenska. V Ljubljani 1914.

Po daljšem presledku smo prejeli od marljive pisateljice ožji rojaki nov knjižen dar, povest „Njeno življenje“. Temeljna poteza v značaju Tilde, junakinje te povesti, je očrtana z naslednjimi besedami: „Globoko v njenem srcu je bil skrit sveti plamen, zakrit očem, zaklenjen s sedmimi ključi. Namenjen, da zažari tistemu, ki bi ga znal odkriti in odkleniti s spoštljivo roko — ali pa, da gasne sam, zavržen, dragocen zaklad, nobenemu v tolažbo.“ In to dobro, skromno Tildo, hčer vzornih, nekoliko ozkosrčnih staršev, dajo baš ti vzorni starši zelo neprevidno brez mnogega premišljanja in pomišljanja lehkomišelnemu možu, veseljaškemu slabiču, ki živi brez vsake moralne opore v sebi samo trenutnim nagnjenjem in brezvestno zaigra svojo čast in svoje življenje, zapravi družini imetek in ji izpodkoplje stališče, ne da bi se v svoji naivni dobrodušnosti prav zavedel svoje strašne krivde. Ob njegovi smrti se čuti izmučena Tilda skoraj olajšano in vsa njena svetniška požrtvovalnost se oklene z dvojno vneto otrok. Revščina, bolezen, smrt navaljujejo nanjo... „svojo srčno kri je prelivala vsako uro“. A otroci ji pomro, ostane ji zadnji, Rajko; mati strahoma opazi, kako se ji sin polagoma obrazi v popolno kopijo svojega očeta. In prične se nova, neprestana, kruta borba za to zadnje dete; zvesta pomočnica v teh naporih, iztrgati otroka podedovanim zlim nagonom, ji je dekla Lena, daljnja duševna sorodnica Flaubertovi Feliciti; a vse zaman: tudi sinu nedostaje prave vztrajnosti, vesti, čuta za odgovornost; keš, trdne sklepe mu odpihne že naslednji trenotek. Po

smrti sestre Mimice kakor da se je iztrezil, kakor da hoče prevladati v njem dobra stran; a par tednov občevanja z bratrancem Emilom ga potegne zopet v stari tir; udobnost in uživanje, doslej samo podzavestno nagnjenje, mu je poslej princip in smoter življenja. Ne more si najti poklica, zapravlja, pijančuje, krade — se kesa, obeta, da se bo poboljšal — in je že zopet stari nepoboljšljivec. Nazadnje ukrade Leni hranilnično knjižico, okoli štirideset kron, trde prihranke vsega življenja, in jih zapravi v tržaškem starem mestu z ženskami... Za devet dni se vrne pijan domov in prizna materi tatvino... „Nekaj je omahnilo v njej, nekaj se je zlomilo. Stisnilo jo je v prsih. Ugriznila jo je strupena kača za srce in kri ji je vroča in kipeča butnila v glavo. Skalilo se ji je v duši, vzdignilo. Grenkost prebrida, razočaranje neizmerno, teptana, ogoljufana ljubezen, srd, sramota — ji je kakor val zalilo možgane in skalilo pamet“... In v tem trenutku, ko se je zgrudilo v nji vse, ustrelil sina — sama pa se vrže v morje...

Tragična zgodba mučenice-žene in mučenice-matere je podana z živim človeškim čutom in ženskim sočutjem; tajne slasti in bolečine materinstva — da, to je zajela ženska-mati iz zakladnice svojih lastnih izkušenj; te vedno budne skrbi, ta pekoča razočaranja, ki pijejo mladi ženski srčno kri, ta silna, brezupna borba šibkih moči z neodvratno usodo — vse to je naslikano prepričevalno in resnično, da nas končna katastrofa zgrabi in pretrese. V kolikor je ta knjiga subjektivna izpoved in obtožba, v toliko je resno in važno, dobro in živo delo. Za objektivno umetnino pa je v njej preveč naivnega operiranja z dedičnostjo, katere zakoni vendar niso

tako preprosti in matematično pregledni, kakor hoče pisateljica. Danes vemo, kako so v naši psihi zgnetene duše umrlih rodov, kako se bore v nas instinkti barbarskih prednikov s pridobitvami vzgoje in kulture, toda ti vplivi so tako zagonetni, tako mnogostrano zapleteni in nepreračunljivi, da se opazovanju vedno in vedno izmikajo. Baš zato lahko posveti vanje samo intuiktivno oko psihologa-bistrogledca, poeta-tajnovidca; le delikatna roka si sme upati odgrinjati mračne zavese, drugače je pisatelj hipoma v surovi šabloni, mrtvi shemi... Tudi so luči in sence v značajih preveč brez prehodov, kakor pristransko razdeljene. A baš ta subjektivna, če hočete, pristranska in rahlo pristrastna nota daje knjigi enotnost in vsaj na vnanje krepko potezo: pisana je z enako napeto močjo od prve do zadnje strani; ne odložiš je rad, dokler je ne prečitaš do konca. Ž.

Kristan Etbis: Pertinčarjevo pomlajenje. Sanjska povest. Zabavna knjižnica XXVI. zv. Izdala „Slovenska Matica“. V Ljubljani 1914.

„Pertinčarjevo pomlajenje“ E. Kristana je na široko razpredena sanjska prigodba. Jernej Pertinčar, strog človek, mož znanosti in zakonov, zaspil nekega popoldneva po dolgem, utrudljivem sprehodu ob jezeru, kjer se mu v sanjah prikaže duh voda, Jezerko Praplavač. Le-ta je čul potajne želje Pertinčarjeve, kako rad bi se pomladil ter zaživel novo življenje na podlagi vseh svojih dozdajnihkušenj. Njegove želje se uresničujejo; povodne vile ga pomlade, da prične vnovič svoje življenje. Trpka so pota Zorka Jezerskega, prejšnjega Pertinčarja, po katerih stopa v novem življenju, da bi dospel do najvišjega spoznanja in sreče, ki bi mu jo podaril razum. Grehi telesa in človeške slabosti ga stro, uničuje, da se vrne nazaj v naročje povodnih vil, pred obličje duha, ki mu šele zdaj razodene večno živo resnico, da boga ne

bo nihče gledal z razumom, temveč ga mora čutiti v svojem srcu, kakor čutijo ubogi na duhu v stvarstvo in vesoljstvo zapisane besede: „Živi! Živi! je povelje za milijone in milijarde. Živi! ta zakon obsega vse.“ In Zorko Jezerski želi zopet že v jutro svojih sanj, da bi se vnovič pomladil, toda ves neumen in ubog na duhu.

Povest je umetniško zgrešeno delo. Ni je ustvarjala sila umetnika, temveč volja in ideja misleca. Zato tudi ni nikakor enoten organizem povsem preživetega duševnega življenja, temveč v prisiljeno suknjo oblečena ideja. Če bi bil roman organsko delo, bi morali mi takoj v početku čutiti težke boje Pertinčarja za spoznanje najvišjega, videti bi morali dispozicijo v njegovem bitju za njegove sanje. Tako pa se zdi vse nekam prirojeno, umetno ustvarjeno, samo zaradi sanj samih. Tudi v teh bi pisatelj lahko naknadno razvil značaj Pertinčarjev; — toda ustvaril ni človeka, temveč nekako mumijo, ki živi le svojim idejam, ter nima s prejšnjim Pertinčarjem ničesar skupnega. Ne glede na to, da so tehnično sanje povsem zavožene, predolge najmanj za polovico noči, ne učinkujejo prav nič kot sanje, temveč kot poseben roman. Gradnja tega romana je prav enostavna. Vse se zgodi tako kot je nakazano na prvih straneh, za vsako osebo vemo naprej, kako bo uplivala na junaka. Značaji, kakoršna je kneginja, sin Zorka Jezerskega, so več kakor sanjski. Niti eden teh značajev se ne razvije pred nami, vsi so le nekak rep kometa Jezerskega, ki drvi skozi gotovo fazo vesoljstva. Ker izključujem take sanje kot resnične, in se mi zdi, da so ogrodje romana kot roman zase, bi moral g. pisatelj to vsekakor drugače obdelati. Tako pa se izgubi brez odmeva celo veličastna, globoka ideja v labirintu teh sanj in brez življenske podlage ne zbuja življenja.

Juž Kozak.

LISTEK.

Eliška Krasnohorska. Češka pesnica Eliška Krasnohorska je slavila svojo sedemdesetletnico. Njen jubilej se je slavil v Pragi na način, ki dela čast pesnici in javnosti. Pesnica je bila bolehná in si ni želela šumnega jubileja — toda javnost je storila svojo dolžnost.

Pred vrste gratulantov je namreč stopil gospod Čas in ji je čestital: njegov obraz je bil skesan, v njegovih očeh je bil strah in kljub rokavicam ni mogel prikriti, da ima krvave roke: priznal je pesnici, da je imela prav. Za njim sta prišla Narod in Domovina, kakor ženin in nevesta z roko v roki. Bila sta srečna kot otroka in sta se ji zahvalila za vse, kar jima je lepega povedala. In za njima so prišli Prijatelji in — Nasprotniki. Glede Prijateljev je samo po sebi razumljivo — ampak nasprotniki. Da, prišli so in tudi največji med njimi I. S. Machar.

V letih osemdesetih je namreč v češki literaturi nastal hud boj med staro domoljubno šolo in med moderno. Eliška Krasnohorska je izhajala iz one generacije, ki je nastopila l. 1868. z almanahom „Ruch“. Ta šola ima marsikaj skupnega z našo Stritarjevo šolo okoli „Dunajskega zvona“. Ena smer (Vrchlický etc.) je bila kozmopolitična in je podrla narodne ograje kulturnega razvoja: poeziji je bilo treba svobodnega sveta; druga smer je ostala zvesta stari domači poeziji. Proti obema šolama je nastopila pozneje moderna — nji na čelu bojeviti pesnik Machar, avtor Magdalene, Golgate i. t. d. Rodoljubna šola se je zaprla v trdnjavo okoli „Osvete“ in boj je divjal več let. Usoda je hotela, da sta trčila v boju najhujše skupaj Krasnohorska in Máchar. Kdor pozna ostrost Macharjevega meča (v onih prvih letih), ta si more predstavljati ta boj. Toda Eliška se je krepko branila. Neki esejist je te dni primerno napisal, da je Krasnohorská „češka devica orle-

anska“, ki je s čistim ščitom branila svoj narod pred tujstvom: v levici rdeče-beli prapor češkega nacionalizma, v desnici meč osvete — to je bila ta pesnica od mladih let pa do danes. Ni čuda, da je prvi bojevnik moderne zadel ob njo, ko se je bojeval za novo življenje za novo umetnost. V svoji vročerkvnosti ni gledal na to, da se bori z — damo. Ostala sta si tudi potem, ko so boji že utihnili, tiha nasprotnika. Toda sedaj je vse pozabljeno. Ob jubileju je napisal Máchar v „Nar. Listih“ pesem „Krasnohorski“. — Bili smo mladi in bojeviti — pravi tam — in v boju včasih niti ne čutiš, da si ranil nehote: toda sedaj v tem času je vse pozabljeno, vsi smo eno: ves naš boj je bila borba za isti cilj. — Krasnohorska je odgovorila v „Nar. Listih“ nekaj dni pozneje. „Zdaj govoriš z besedami, ki jih razumem“ — pravi — in z radostjo stiska roko, ki se je nekoč borila proti nji: kajti sedaj družji vse le ena misel velike svobode. Sem starka — pravi — a mogoče omladim v tej idejalni revoluciji... Tako se je torej izvršila sprava. In kdo je imel prav v onem boju? Resnica je, da ni vse pesem, kar se rima in ni vse poezija, kar se poje — toda nihče ne more braniti, da kdo podaja svoje misli v verzih. Resnica je, da je doba zahtevala nove umetnosti, da se je rodoljubna pesem preživela etc., toda pri Eliški Krasnohorski dobiva ta pesem svoj poseben značaj.

Treba je pomisliti, da je pesnica izšla iz naroda, katerega delež je boj za obstanek. Tisoč let traja ta boj brez prestanka. Prešel je narodu v meso in kri: vse javno življenje se vrši v tem znamenju: zato nam odmeva iz zgodovine in iz umetnosti, iz preteklosti in sedanjosti. V pesmi „Mi hočemo biti“ pravi pesnica na koncu: „Naš delež je boj — obramba dedščine božjih bojevnikov; bili smo se

od nekdanj za najjasnejše zvezde, ki so vodile človeštvo; vera je, ki zmaga. Mi hočemo živeti, kdor hoče zmagati, ne odlašajo orožja pred zmago. Vse kar imamo, smo dobili s častjo in bojem“.

„Svoj narod ljubi le, kdor vanj veruje.“ Pravica do življenja!

„To prvi zakon je in sreča narodov, poklic človeštva in namen njegov.“

Pri Krasnohorski ta pesem o narodu, o njegovih bojih in bodočnosti ni le odmev t. zv. rodoljubja. Pri nji je ta pesem — pesem njenega življenja. Češka rodoljubna pesem se oziva skozi vse XIX. stoletje — toda v Krasnohorski je našla ta pesem svoj cvet. Pri njej ne najdete niti v mlajših letih „pesmi ljubezni“. Ta tiha pesem srca je utihnila pred ono mogočno bajno pesmijo, ki jo je obdajala. Ljubeče srce je pozabilo nase in se je hotelo žrtvovati domovini. Zato je takoj s početka kot pesnica domovine in ostala si je zvesta do konca. Vse te pesmi so šle skozi srce in so nosile s seboj žar one neugasljive ljubezni, ki je gorela v nji od mladih let. V teh pesmih je vse bistvo pesnice. In ker je bila ta pesem odmev gorečega srca, je bila v nji to, kar daje pesmi stalno vrednost. Nje pesem je odmev zemlje, „ki je kri in solze pila, kri in solze lije“. „Krasnohorska je človek, ki čuti neizmerno notranjo potrebo navdušenja, brezpogojne udanosti in strastne žarkosti. Poznam malo primerov takih ljudi, polnih vneme, ki vedno bde in goré.“ Tako pravi o nji Jan Thon.

Svojim pesmim je našla pesnica obliko, ki je bila zmožna dati čustvom pravi izraz. Njena pesniška forma stoji na tako visoki stopinji, da se stavi za zgled. V tem oziru zavzema Krasnohorska eno prvih mest v češki literaturi. Eliška Krasnohorská (pravo ime Pechová) se je rodila 18. novembra 1847. v Pragi. Od 1867.—1874. je živela v Plznju, ko se je vrnila v Prago, je začela izdajati „Ženské listy“. Izdala je 11 knjig pesmi: „Z máje žiti“ (Iz mája življenja) l. 1870., „Ze Šumavy“ (S Šumave) l. 1873., „K slovanskému jihu“ (K slovanskemu jugu) l. 1880., Vlny v

proudu“ (Valovi v strugi) l. 1883., „Vlaštovičky (Lastovice) l. 1883., „Letorosty“ (Mladike) l. 1887., „Šumavský Robinson“ l. 1887., „Bajky velkých“ l. 1889., „Na živé struně“ l. 1895., „Rozpomínky“ (Spomíni) l. 1897., „Baje a zvěsti“ l. 1916. Poleg tega dva krasna prevoda: Byronov „Child Harold“ in Mickiewiczev „Pan Tadeusz“; k temu pridajmo še nekaj libretov („Hubička“, „Tajemství“, „Čertova stěna“, „Lejla“, „Dítě tábora“) nekaj novel in povestic, nekaj otroških pesmi, mnogo člankov literarnih in umetniških, spise o ženskem vprašanju itd. To je literarno delo Eliške Krasnohorske. Delo življenja, ki je bilo namenjeno enemu samemu velikemu idealu. Med predzadnjo in zadnjo njeno knjigo je prešlo 20 let. To je bila deloma posledica onih literarnih bojev. Lansko leto ob času splošne tišine je izpregovorila Krasnohorska zopet k narodu s svojo knjigo. Ostala je zvesta sebi in narodu in danes sta se našla narod in pesnica.

Podal sem nekaj prevodov.¹ Pesem „Iz duše“ je maksima njenega življenja in dela. Resnica je njena vodnica. Ta resnica stoji višje od poezije. Vabi jo priroda, toda priroda jo vodi k misli na domovino („Noč nad gorami“). Nje duša poje s svetom, ki jo obdaja („Prales“). Toda samo za trenutek. V duši se ji vzbudi mogočna pesem gor in lesov („Hodska pesem“). Hodska pesem stoji na čelu zbirke „Iz Šumave“. Pisana je v hodskega narečju, najdete jo v vseh čitankah in se mnogo deklamira. Zaveda se, da stoji na meji. Ponosno govori s sosedom o svojem mladem narodu („Na meji“). Toda vsem ni po volji njena pesem, ki je zadonela iz globočin narodnega srca. Pesnica se ne straši boja — krepko brani sebe in svojo pesem („Vprašanje“). Dobro čuti, da smo šele v začetku pomladi, da pridejo še hudi viharji. Mnogo njenih pesmi pred 30. leti čudovito preoroško govori o današnjem dobi. Prepričana je, da zmaga ljubezni, ona neskončna ljubezen, katere sreča je žrtev. („Pred

¹ Izidejo v prihodnji številki.

pomladjo“.) Nje vera v zmago je neomajna, kakor je neskončna njena ljubezen. Ta optimizem odmeva iz vseh njenih pesmi, kajti ona veruje v oni „lepši svet“. („Aforizem“.) Za trenutek se je morebiti polaste dvomi — toda samo za trenutek — in zopet zmaga trdna vera v bodočnost. Idejalizem jo vodi preko vseh žalostnih skušenj sedanosti. Ob koncu življenja napija s prijatelji idealom: Mi smo smrtni, mi moremo umreti, a prežive nas naši cilji. Kajti svet ne bo nikoli postal „kakor morje brez bregov in otokov. To bi bila puščava. Narodi so ustvarjeni po višji volji in bodo živel na veke“ ... Delo El. Krasnohorske se smatra danes za dovršeno. Izpolnilo je svojo dobo. Kar je v njem velikega in večnega, bo ohranilo stalno vrednost v češki literaturi in v njenem narodu. —

Nas bi morebiti zanimala zbirka „K slovanskemu jugu“ (iz l. 1880.). Spomnimo se, da je bilo to po onih prvih dogodkih na Balkanu. Ti dogodki odmevajo v knjigi. Pesmi nas spominjajo enakih pesmi našega Stritarja, Gregorčiča in Krilana. (Ali se pri pesmi na meji ne spomnite nehote na Gregorčičevo „Velegrajsko kugo“?) Naj podam tu nekaj naslovov pesmi iz zbirke „K slov. jugu“: „Na vzhod“, „Harač“, „Morlakovi biseri“, „Svobodi“, „Bogovnica“, „Črnogorska uspavanka“, „V skalah“, „Roža bolgarska“, „Dragan in goslar“, „V suženjstvu“, „Tri lobanje“, „Turška pripovedka“, „Na višini balkanski“, — „Poljub“ itd. —

Delo Eliške Krasnohorske ne leži le v njenih knjigah ampak tudi v njenem življenju. Po času je Krasnohorska tretja češka žena, ki je nastopila z večjim delom v literaturi (Božena Nemcová, Karolina Svetlá, Eliška Krasnohorská). Med pesnjami ji gre prvo mesto. Toda Eliška je čutila, da prihaja čas, ko bo češka žena odločneje nastopila v javnosti, ne le v literaturi ampak tudi na drugih poljih. Zato je družila ženski svet okoli „Ženskih listov“. Izpregovorila je tudi k slovanskemu ženstvu. V njenih pesmih najdemo ne enkrat tople besede na žene-matere in Slovanke:

Povzdignimo ščite
naših nad in vere,
pokažimo Tatram,
da smo njihne hčere.

Toda najkrasnejši spomenik svojega dela si je postavila Krasnohorská v dveh velikih ženskih učnih zavodih praških t. j. „Ženský výrobní spolek“ (šola za splošno domačo vzgojo, predvsem ročna dela čeških žen) in ženska gimnazija „Minerva“. Iz prvega zavoda je izšla že cela ženska generacija; bilo bi odveč popisovati, kakšen upliv je imel ta zavod na narodno vzgojo in na razvoj češkega ženstva. „Minerva“ obstoji že drugo desetletje. Nje absolventke polnijo danes univerze, mnogo je že doktoric, profesorice i. t. d. V jubilejnim letu je nastal po prizadevanju Krasnohorske kolegij za ubožne slušateljice čeških visokih šol. Tako je mogla Krasnohorska ob svoji 70 letnici z zadovoljstvom pogledati na svoje delo. Ne le zato, ker je Čas-gratulant prinesel dokaze, kako so bile opravljene slutnje njenega ljubečega srca, ampak tudi zato, ker je nje delo obrodilo sad in povzdignilo češko ženstvo in z njim češki narod na stopinjo, ki budi občudovanje Evrope! *Dr. Iv. Lah.*

† Anton Koder. Med našimi pripovedniki starejše generacije jih je malo marljivejših in plodovitejših, kakor je bil Koder, in vendar je pisatelj bil že skoro pozabljen, ko se je letos 21. februarja kot sedeminšestdesetletnik poslovil za vedno od nas. V popularnosti ne dosega niti svojega rojaka Andrejčkovega Jožeta. Edino „Marjetica“, povest z obširnimi opisi idiličnega življenja na kmetih, ki jo je napisal pred štiridesetimi leti in jo v mladeniškem idealizmu tudi sam založil, je romala med naše ljudstvo v tretji izdaji. Stritar je ta „roman“ obširno ocenil in ga kljub pomanjkljivostim „slovanskemu občinstvu toplo priporočil“. — Po prvih dijaških poskusih v „Učiteljskem tovarišu“ (pesem „Domovini“) in v „Novicah“ („Ena noč na gorenjskih planinah“) se je Koder oklenil Trstenjakove „Zore“ in jo ves čas pridno zalagal s pesmimi, slikami in povestmi. Oglasil se je s takrat splošno

prijubljenimi obrazi iz prirode tudi v drugem letniku dunajskega „Zvona“ (Lustavica, Prepelica); ostale mnogobrojne rokopise mu je Stritar vrnil, češ, da je moral Zvonu „izpremeniti program“. Koder se je nato zatekel k prijatelju Jurčiču in mu je v letih 1876—1879 polnil Narodov listek z daljšimi povestmi (Črne oči, Hči starega sodca, Kupa brinjevca, Na naših gorah) in raznimi krajšimi prispevki. „Kresu“ je bil Koder v leposlovju glavna opora. Zanj je napisal tri romane (Zvezdana, Luteranci, Kmetski triumvirat) in več povesti (Viženčar, Rokovnjaška ljubica, Na Slemenih, Oreharjev Blaž, Na višavi, Rozamunda Katzenstein). Kot Kresov pesnik se je skrival za šiframi -l-, y, M-k; zložil je celo sonetni venec, preglasno kopijo Prešerna, in ga poklonil Tekli Koširjevi. Sodeloval je pri Mohorjevi družbi s poučnimi spisi o pošti, poštni hranilnici in drevesni volni: za prosto ljudstvo je napisal v njenih publikacijah sedem povesti. Krajčeva „Narodna biblioteka“ je priobčila njegovo povest „V gorskem zakotju“.

Nad petintrideset let je preživel Koder kot poštni uradnik v tujini, kjer je, da si ni zatajil nikjer in nikomur svojega slovenskega pokolenja, napredoval izredno hitro in dosegel mesto poštnega ravnatelja. Ves čas se je živo zanimal za naše politično in kulturno življenje, kar nam svedoči nepregledna vrsta njegovih člankov v naših političnih listih. Kot rodoljub stare korenine se je ogibal vrtinca naših strankarskih bojev ter sodeloval z isto vnemo pri „Slov. narodu“, kakor tudi pri

„Slovencu“; nad deset daljših člankov je priobčil celo v uradnem „Ljubljanskem listu“. V desetletju 1880—1889 je napisal za „Slov. narod“ blizu dvesto člankov, večinoma uvodnikov s šiframi: L, L-s, Liberius. Razpravljal je o državnem jeziku v Avstriji, o njenem finančnem položaju, o sedanjosti in bodočnosti našega kmetijstva, o agrarni reformi, v obrambo domače obrtnije, o slovenski narodni ekonomiji, o slovenščini na naših srednjih šolah itd. V sobotnih številkah „Slovenca“ je priobčil 55 „spevov“ (v prozi) „Sviftijade“ (od 8. oktobra 1883 do 4. maja 1889), njim je sledilo trideset „Kritičkih pisem“ (od 9. novembra 1889 do 12. julija 1890), pet listkov „Čmerike“ in 45 sobotnih feljtonov z naslovom „Nedeljske misli“, ki so izhajale od 18. oktobra 1890 do 14. novembra 1891. Ost njegovih puščic ni skeleča, humor se dvigne redko nad vsakdanjost, vendar nam svedoči legija teh feljtonov bogato načitanost, in bodoči Kodrov biograf bo našel v njih marsikaj zanimivega gradiva. — V zadnjem desetletju je prepotoval Nemčijo, Švico, Francijo, Anglijo in Italijo; to bogato žetev je hotel porabiti za svoje književno delovanje, ki bi mu naj sladilo pošteno zasluženi pokoj. Svoje spise, tiskane in številne rokopise, je zapustil Družbi sv. Mohorja ter jih obenem podprl z znatno denarno pomočjo, da jih izda v celoti v posebni knjižnici. Od leta 1909 je bival v Ljubljani ter je požrtvovalno deloval do izbruha vojne kot blagajnik pri Slov. matici. Tudi „Ljubljanski zvon“ ohrani svojega nekdanjega sotrudnika v častnem spominu! J. Š-r.

KULTURNO-POLITIČNI PREGLED.

Dr. Alojz Zalokar: O ljudskem zdravju. Poglavlja iz socialne medicine. Izdala in založila Tiskovna zadruga v Ljubljani. 1918. Str. 79.

Naravnost neverjetno se zdi, a vendar je dejstvo, da Slovenci kot narod nismo imeli doslej o svojem zdravstvenem stanju

niti pojma. Nismo mogli imeti pojma, ker svojega zdravnika nismo imeli. Narodno zdravstvo je bilo pri nas ledina, ki jo je le redko kdo obiskal, v katero pa resno ni zastavil svojega pluga nihče. Dr. Zalokar je vrezal v to ledino prvo brazdo. Trdno podkovan v najmodernejši in danes

najaktualnejši panogi medicinske znanosti: socialni medicini, je sedel ob bolniški postelji našega naroda, preiskal njegovo zdravstveno stanje temeljito in nam v svoji knjigi podal preživo sliko o našem zdravju in naši bolezni. Baš danes, ko ima naš narod uprte oči vase, kakor še nikdar, ko zbira vse moči za ustvarjanje svoje bodočnosti, moramo reči, da je izšla ta knjiga, po aktualnosti presegajoča vse naše publikacije zadnjih let, ob najpripravnejšem času, daši obenem ob pol-dvanajsti uri. Saj naš narod ni bil fizično še nikdar v taki nevarnosti, kakor je danes, in v tej nevarnosti je jadral doslej brez kompasa, da, celo brez poznanja poti, po kateri ga je gonila usoda doslej.

Drja Zalokarja publikacija je črtež prehojene poti, je slika našega sedanjega zdravstvenega stanja in je kompas za bodočnost. Je temeljna naša publikacija te vrste in bo izhodišče in vir vsem, ki bodo pri nas publicistično ali z govorno besedo, socialno ali politično, javno ali v svojem ožjem delokrogu delali na polju narodnega zdravstva.

Pretežni del knjige je posvečen bilanci o našem zdravstvenem stanju pred svetovno vojno. Ni bilo lahko, sestaviti to bilanco. Le zelo marljivemu delavcu in kritičnemu duhu je bilo mogoče izluščiti data iz nepreglednih in nezanesljivih, kronovinsko urejenih uradnih statistik, ki resnično stanje bolj maskirajo nego razkrivajo. Svoje rezultate nam podaja v jako lepem, lahko umljivem slogu; obenem nas vedno uvaja v splošno veljavna socialnomedicinska načela iz ravno obravnavanega predmeta ter povsodi konfrontira našo zdravstveno bilanco z bilanco naših bližnjih in daljnih evropskih sosedov, s čemur dobi njegova statistika šelé pravo plastiko.

Žarišče pisateljve statistike in njegovih razmotrivanj je regeneracijska sila našega naroda, kakoršna je bila pred vojno. In zaključek teh velezanimivih izvajanj je naravnost uničujoč. „Če bi se ta proces vršil v isti meri dalje“, vsklikne pisatelj, „bi tvorili Slovenci čez dobrih sto let le še 1°/o vsega avstrijskega pre-

bivalstva . . . Narodna smrt bi bila neizogibna“. (Leta 1851. smo tvorili še 6·10⁰/o vsega avstrijskega prebivalstva, leta 1900. samo 4·65⁰/o, leta 1910. še 4·48⁰/o.)

Katero bolezen je našel zdravnik na narodu, da mu je postavil smrtno prognozo? Ali je naše žensstvo jalovo, ali so naši zanje prezgodaj marantični? Je li pri nas tako razvito detomorstvo, cvete li pri nas prokleta umetnost velemestnih babic, ali ugonablajo spolne bolezni neporojena življenja? Je li naša industrija preventivnih sredstev pri nas posebno ugoden trg? Ali je domač pri nas francoski dvodetinski sistem? Ali nam posebne narodne bolezni ugonablajo mlade ljudi, predno so mogli poskrbeti za potomstvo? Imamo li rusko umrljivost dojenčkov?

Dr. Zalokarjeva knjiga nam odgovarja na marsikako teh vprašanj s pomočjo suhih števil, da ne stoji pri nas vse tako dobro, kakor mislimo, ali vendar tudi ne tako slabo, da bi morali vsled tega kot narod poginiti. Drugi rak nam gloje na narodnem telesu, ta rak je naše robstvo. Ni še izšla doslej knjiga, ki bi nam tako priprosto, a tako živo pokazala sliko našega pogubnega suženjstva, kakor ta.

Plodovitost Slovencev po Zalokarjevem računu ni sicer najslabša med narodi sveta, vendar pa daleč zaostaja za plodovitostjo mnogih evropskih narodov (Rusov, Rusinov, ostalih Jugoslovancev, avstrijskih Romanov). Tega skoro ne more verjeti človek, ki pozna naše vaške družine z drobižem, številnim, kakor bi hruško otrešel. Tudi dr. Zalokar ne najde vzroka male plodovitosti v številnosti naših družin, nego čisto drugje. Naj govore njegove številke!

„Od 1000 Slovencev vsake starosti sta bila v dobi od 24 do 50 let, to je v najboljši dobi za razmnoževanje, 302, od 1000 Nemcev pa jih je bilo v enaki starosti 356. Slovenci imajo torej sorazmerno največ starcev in otrok.“

„Od 1000 Slovencev je bilo leta 1910. zakonskih samo 318, od 1000 Nemcev je bilo zakonskih 340, od 1000 Čehov celo

368. Samskih je bilo od 1000 Slovencev 625, od 1000 Nemcev 598, od 1000 Čehov 570.“

„Koliko ženske sile ostane pri nas neizrabljene, nam kažejo še naslednje številke. Leta. 1900. so našli 6346 omoženih Slovenk več nego oženjenih Slovencev. In leta 1910. so našli samo na Kranjskem 6242 omoženih žensk več nego oženjenih moških.“ (To so žene mož, ki so šli po svetu za zaslužkom.)

Iz teh številke je razvidno, kaj je vzrok naši mali plodovitosti. Ne biologična slabost, nego slabe gospodarske razmere, ki ženejo trume naših najplodnejših ljudi po svetu s trebuhom za kruhom in svojo plodno silo v tuje brazde sejati. Naše slabe gospodarske razmere, ki onemogočujejo tolikim našim mladim parom, si ustvariti lastno ognjišče in lastno družino. Naše narodnogospodarske razmere, ki koreninijo v našem robstvu. Hamburk, Amerika, Vestfalija, to so demoni, ki so pred vojno pili kri našim ljudem, bežečim pred domačim krvosom. Naša narodna odvisnost, naše suženjstvo je naša narodna bolezen, ki nam bo smrtonosna, če se ne izleči . . .

A poleg te velike smo imeli že pred vojno mnogo manjših bolezni, ki se jih nismo nič ali ne dovolj zavedali in ki nam narodno smrt lahko jako pospešijo. Naša umrljivost se drži še vedno nad avstrijskim poprečjem, dasi je v zadnjih desetletjih zdržema padala. Jetika je po Slovenskem, dasi smo kmečki narod, izredno razširjena, mnogo bolj, nego poprečno po ostali Avstriji. Umrljivost dojenčev je pri nas še visoka. Pri vsem tem pa tudi pri nas že pada število porodov, kakor pri vseh kulturnih narodih. Z vsemi temi našimi boleznimi se peča dr. Zalokar v svoji knjigi zelo temeljito ter nam jih s številkami in v lepem slogu jako razumljivo slika.

Temperamenten pa postane v poglavju: „Vplivi svetovne vojne“. V preživih bojah skicira velikanske rane, ki jih je zadala našemu narodnemu zdravju svetovna vojna. Velikanske so izgube našega moštva na frontah in po bolnicah. Ostalo nam bo iz vojne mnogo invalidov

in kroničnih bolnikov. Mnogo žensk-mater po poklicu, si bo moralo služiti vsled pomanjkanja moških svoj kruh po industrijskih obratih in po uradih ter bodo ostale za pleme brez pomena. Število porodov je med vojno strahovito padlo. Razpasle so se med našim narodom spolne bolezni, moštvo jih je prineslo s fronte, ženskam so jih zapustile v dar armade, ki so šle preko naših pokrajin. Jetika, naša narodna bolezen, se je med vojno tako razširila, da jo mnogi po pravici nazivajo kolero sedanje vojne. To je nekaj točk iz mračne slike o našem zdravstvenem stanju vsled vojne. Človeku se stemni v duši, ko čita in poizkuša razumeti to strašno jeremijado.

A kakor svetel žarek posveti v to sliko pogumni pisatelj idealizem!

„ . . kajti medicinska znanost ima v rokah sredstva, da prepreči pretečo nevarnost, da reši narod in da mu zopet vrne zdravje,“ tako vzklikne pisatelj, ko je nametal na platno najtemnejših barv!

Na delo kliče ta knjiga od prve do zadnje strani. Na pogumno, sveže, veselo delo, na doslej še neobdelovano njivo našega narodnega polja. „Vendar, predvsem eno je potrebno,“ zveni z vsake strani. „Narod mora sam odločevati tudi o svojem zdravju,“ pravi pisatelj nekje proti koncu knjige.

Socialno-zdravstvene naloge skicira v markantnih črtah v zadnjem poglavju. Temeljita razprava o teh bi daleko presegala okvir pričujoče brošure, saj bo vsaka točka zase morala napolniti v bodočnosti cele knjige. Recimo le vprašanje jetike, ali vprašanje zmanjšanja naše dojenke umrljivosti in ne manj vprašanje preskrbe naših vojni invalidov. Same njive, ki čakajo še mnogih oračev.

Podčrtal bi rad še dve stvari iz knjige. Številke iz spodnještajerskih nemških mest in številke iz slovenskega Korotana. Nad južnoštajerskimi mesti visi tajinstveno prokletstvo, smrtna obsodba: med vsemi avstrijski mesti so najštevilnejša, navezana le na umetno hranitev od zunaj; naj ta umetno vzdrževani dotok jenja, pa bo današnje lice teh mest utonilo v

valovju okolice. — Žalostne so številke iz velikovškega, edinega slovenskega koroškega okraja. Mala plodovitost, visoka umrljivost dojenčev, majhen naravni prirastek . . . „Marsikaj je nezdravega v tužnem Korotanu,“ vsklikne pisatelj.

Morda ima tu svoje prste vmes alkoholizem, ki ne samo po Koroškem, nego še po mnogih slovenskih pokrajinah hudo gospodari. Nehote se vsiljuje spominu slika, kako so Evropejci na enostaven način spravili s poti v Ameriki avtohtone Indijance . . . Ravno naše meje so močno alkoholizirane, ali alkoholizem moramo šteti tudi med naše splošno-narodne bolezni. Alkohol je za narodno zdravje velikega kvarnega pomena. Slabša gmotno blagostanje, ruši družine, pripravlja pot raznim boleznim, zlasti jetiki. Poglavlja o alkoholizmu pisatelj ni sprejel v svojo knjigo, ali v prihodnji izdaji, ki jo knjiga prav gotovo mora doživeti, bi ga ne pogrešali radi. *Dr. Matija Ambrožič.*

„Književni Jug“. Taj naša skupna literarno-kulturna revija zaključuje z dvanajsto številko prvo polovico prvega letnika — svojo prvo knjigo. Primerno je, da ob tej priliki tudi „Zvon“ opozori še posebej nanj svoje čitatelje, tudi tisti del našega občinstva, ki se dozdej z listom samim še ni seznanil.

O potrebi skupnega slovensko-hrvatsko-srbskega literarno-kulturnega lista je prepričan pač vsakdo, kdor preživlja sam veliko nacionalistično stremljenje naše dobe. Vloga takšnega lista obstoja v delu razne vrste. Predvsem v tem, da prinaša originalna beletristična dela sodobnih avtorjev ter na ta način seznanja z njimi neposredno bralce vseh treh narodnih delov. Slovenec bere dela hrvatskih, srbskih pisateljev, ki nastajajo danes, pod vplivom v glavnem istih okoliščinah kakor jih pozna sam doma; s pomočjo tega lahko sam neposredno, samostojno presoja vrednost in višino te literature ter jo primerja z domačo. Enako imata Srb ter Hrvat priliko, da stopita brez posredovanja v stik z našim Cankarjem, Novačanom, Albrechtom ter opazujeta, na kakšnih potih in na kakšni višini se

gibljeta naša sodobna pesem ter proza. In to je po mojem mnenju najboljša metoda in najnaravnejša. Kakor ni treba, da pozna vso rusko literarno zgodovino, kdor se zaglobi n. pr. v Dostojevskega ali v Tolstega, tako nam ni treba posredovanja literarnega historika, če hočemo naše občinstvo s srbskim in hrvatskim združiti v spoznavanju istih kulturnih dobrin. Sadež sam gre v slast zaradi svoje kakovosti, ni pa potrebno, da si damo natančno razložiti, odkod in kako je došel do naših ust. Nihče pa seveda ne podcenjuje pomena literarno-historične metode, ki naj očrtane neposredne stike našega občinstva dopolnjuje, izpopolnjuje ter ojačuje, — ali zavedajmo se, da je za uspeh najvažnejši, najsigurnejši moment kakovosti in aktualnosti. In isti način, ki ga opazujemo v „Književnem Jugu“, naj nam bo vzgled tudi pri bodoči skupnosti književnega trga ter skupnih izdajanjih leposlovnih ter znanstvenih del. Doslej je združil „Književni Jug“ med svojimi sotrudniki naslednje slovenske, srbske ter hrvatske pesnike in pisatelje: Ivo Vojnović, Ante Tresić-Pavičić, Vladimir Nazor, Dinko Šimunović, Mirko Korolija, Ivo Andrić, R. Katalinić-Jeretov, Aleksa Šantić, Ivo Šorli, Igo Gruden, Viktor Car-Emin, Niko Bartulović, Ivan Cankar, Ksaver Meško, Fran Albrecht, Ivan Albreht, Anton Novačan, Ferdo Kozak in še mnogo drugih.

Važna stran „Jug.“ dela obstoja dalje v tem, da prinaša informativne ter obenem kritične preglede o vseh naših književnih listih ter revijah, kar je že samo po sebi važen del naloge kulturne revije, pri skupnem listu pa še posebno izpolnjuje zastavljeno nalogo, tvoreč važen del medsebojnega spoznavanja. Uredništvo postopa pri tem po metodi, da poroča Hrvat ali Srb o slovenskih publikacijah in obratno; (n. pr. o „Zvonu“, „Slovanu“ ter „Dom in Svetu“ Bartulović, o „Savremenuku“ dr. J. A. Glonar). Da se pri tem priključijo male netočnosti, je vzpričo našega dosedanjega medsebojnega razmerja samo ob sebi razumljivo.

Težišče „Književnega Juga“ kot edine skupne jugoslovanske revije pa vidim

v tem, da se pomenimo v njem o svojih bodočih potih, o svojih ciljih, načrtih in metodah glede na svojo književno-kulturno bodočnost. V njem moramo imeti vez, ki nas veže, sredstvo, po katerem naj prosto komunicirajo naše slovenske misli s hrvatskimi ter srbskimi. Ker imamo za seboj že dobe, v katerih so se tudi že hotele uveljaviti zedinjevalne književno-kulturne tendence, je v našem nacionalističnem interesu, da spoznamo napake tistih stremeljenj, oziroma njihovih metod ter se pogovorimo o načinu, ki nas za naprej uspešneje dovede do cilja. Na Slovenskem smo se že nekaj razgovarjali o jugoslovanski kulturni bodočnosti; treba je, da te svoje misli predstavimo tudi Srbom in Hrvatom, spoznamo njihova mnenja ter si na podlagi vsega tega poiščemo osnov svojega bodočega dela, smernic, ki jih bomo vzprejeli za svoje mi vsi. Pokazalo se bo morda, da si kakor med Slovenci tudi med Hrvati ali Srbi ne bomo v podrobnostih vsi edini; nič ne de, — enako misleči se bomo popolnoma zedinili in se na podlagi tega lotili z vnemo, z jasno usmerjeno voljo dela za dosego skupno zastavljenega skupnega cilja. —

Tudi to nalogo je „Književni Jug“ uspešno izpolnjeval ter bo gotovo započeto s pridom nadaljeval. Splošne misli je razvil urednik Bartulović v uvodniku prve številke, dalje pa imajo podoben smoter članki Vladimirja Čorovića, Antona Lobode ter Bartulovića in slednjič tudi dr. Frana Ilešiča ter Zatočenika. Praktično pa je uredništvo samo dejansko že napravilo korak naprej s tem, da se je odločilo za ekavščino ter latinico, v čemer se kaže skladnost s stremljenjem v srbsko-hrvatskem kulturnem svetu pred vojno, ki se je nagibalo k sprejetju obeh za osnovo bodočnosti.

In slednjič imamo še eno važno prednost skupne revije glede člankov, oziroma

esejev, ki naj seznanjajo občinstvo s kulturnim stanjem ter stremljenjem drugih narodov. Skupni list ima večje število sotrudnikov, zato lahko prinaša več in raznovrstnejšega gradiva. Tratenje energije je, ako poroča vsakemu narodnemu delu poseben list o književno-kulturnih pojavih po svetu; potom skupnega lista pa so takšna poročila lahko temeljitejša in pogostnejša. Doslej „Književni Jug“ sicer ni prinesel več takšnih sestavkov in za bodočnost bo za ta del bržkone važna delitev nalog s „Savremenikom“; — opozarjam pa n. pr. na članek Petra Konjovića o Claudu Debussiju. Gotovo je, da bo za naprej skupna revija, ki si bo stavila za nalogo kulturni kontakt s svetom v očrtnem smislu, ne le uspešno, temveč vsem trem narodnim delom naravnost nujno potrebno podjetje.

Vrh tega je prinesel „Književni Jug“ celo vrsto člankov literarno-zgodovinske vsebine o slovenski, hrvatski ter srbski literarni preteklosti in sedanjosti ter izdal n. pr. celo Preradovićevo številko. V obširnem „Pregledu“ ter „Beležkah“ motri vse dogodke književno-kulturnega življenja Slovencev, Hrvatov in Srbov. Vsaka številka prinaša obenem umetniško prilogo, pri čemer se vrste reprodukcije slovenskih, hrvatskih ter srbskih del.

Kdor je pazno motril „Književni Jug“ dosedaj, je opazil, kako se od številke do številke spopolnjuje. Na nas vseh je, da gre to izpopolnjevanje tudi še nadalje navzgor, na nas vseh, katerih nacionalistična volja hoče k jasno in zavestno zastavljenemu cilju nacionalnega ujedinjenja in vidi svoje deo osredotočeno ob misli: kako.

Tako pa bi prišel do zadnjega odstavka, do razmotrivanja o tehničnih nujnostih ter smotrenostih naših skupnih revij ter listov; to pa tvori že poglavje zase.

Anton Loboda.

Tovarna kemičnih izdelkov GOLOB & K^o

postreza svoje odjemalce še vedno, v kolikor zamore
dobiti še potrebnih surovin.

DR. ALOJZ ZALOKAR:

„O LJUDSKEM ZDRAVJU.“

„Zalokarjeva brošura je namenjena vsakomur, ki mu je na srcu sreča in bodočnost Jugoslavije.“

„Slovenski Narod.“

Cena 3.60 K, s poštnino vred 4 K. Naroča se pri Tiskovni zadrugi v Ljubljani, Sodna ul. 6.

„Opisana je tako, da jo bereš, bereš in zopet bereš ter razmišljaš...“

„Jugoslovan.“

Pravkar izšlo!

Pravkar izšlo!

Lepa bogata zaloga

po primernih cenah za vsako darilo, kakor za **birmance, neveste, krste, godove itd. velika izbira.**

Naznanja slav. občinstvu, da se cenikov letos ne razpošilja, ker ni blaga po vzorcih.

Vljudno vabi in se priporoča

Tvrdba F. ČUDEN,
Prešernova ulica št. 1 v Ljubljani.

Narodna knjigarna

in trgovina s papirjem

v Ljubljani, Prešernova ulica št. 7.

sprejema naročila na vse — tu in inozemske časopise —
revije ter vse knjige.

Filijala c. kr. priv. avstrijskega kreditnega zavoda
=== za trgovino in obrt ===

Ljubljana.

Prešernova ulica št. 50.

Ljubljana.

Akcijski kapital: 170,000.000 K. Reserve: 112,000.000 K.

Denarne vloge na vložne knjižice in v kontokorentu.

Dovoljevanje kreditov, eskompt menic i. t. d.

Nakup in prodaja vrednostnih papirjev, ter posojila
na vrednostne papirje;

borzna naročila; uprava depojev; safes-deposits; vojaške ženitvene
kavcije i. t. d.

A. ZANKL sinovi.

Tovarna barv, lakov in firnežev

LJUBLJANA,

Marijin trg 1.

Resljeva c. 1.

*„Umetniška propaganda“
v Ljubljani — Sodna ulica 5.
Kakva razstava slik in kipov.
Umotvornost.
Umetniške razglednice.*

=== **PETER STEPIČ** ===

restavracija in veletrgovina z vinom.

=== **Šiška pri Ljubljani.** ===